SZÉCHENYI
ÉS A PESTI HENGERMALOM

(FÜGGELÉKBEN SZÉCHENYI 51 DRB KIADATLAN IRATÁVAL)

ÍRTA

DR VISZOTA GYULA

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1910

258946

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

SZILY KÁLMÁNNAK,

A SZÉCHENYI-MÚZEUM LÉTREHOZÓJÁNAK,
A KI A SZÉCHENYI-TANULMÁNYOKBA
BEVEZETETT,

MÉLY TISZTELETEM
JELÉÜL

R 1977

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 2819/1961. sz.

Magyarországnak oly időszakáról van szó, — a mult század 30-as éveiről — a mikor a kéziipar is csak a nagyobb városokban volt elterjedve, a gyáripar pedig csak híréből volt ismeretes. A gyáripar meghonosítására nem voltak még a magyar viszonyok alkalmasak, mert egyrészt a vállalkozó szellem és az esetleg rendelkezésre álló tőke nagyon csekély, másrészt az ország hiteltörvényei és birtokviszonyai miatt a külföld bizalma az ország iránt nem volt kedvező. Egy mód látszott csak alkalmasnak. Anglia példájára részvénytársaság alakításával a szükséges pénzt előteremteni, a minek azonban első feltétele volt, hogy a szövetkezők egymás iránt bizalommal legyenek. Sok szép eszme a bizalom hiánya miatt szenvedett hajótörést Magyarországon s a gyáripar is csak akkor keletkezhetett, a mikor a kölcsönös bizalom megtermett. Ezt azonban csak oly férfiúnak fellépése idézhette elő, a ki nemcsak jelentős vagyonával, de tehetségével, kiváló munkaerejével és szívós kitartásával kortársaiban képes volt a bizalmat felgerjeszteni s őket a szövetkezésre bírni. Ez a férfiú gr. Széchenyi István volt, a ki említett tulajdonságai miatt a magyar gyáripar történetében kimagaslik kortársai között és korszakot alkot a pesti hengermalom megalapításával.

Széchenyi már 1832 okt. 19-én, midőn a Lánczhíd tervei ügyében Angliában tartózkodott, feljegyzi naplójába, hogy Birminghamban 30 lóerejű 6 pár kőre berendezett gőzmalmot látott. Szokása szerint hazájára gondolt a gőzmalom megszemlélésénél, de véleménye még nem kedvező, mert szerinte nálunk még alig fizetődnék ki. Annyit azonban előrelátásból megtett, hogy a hídtanulmányok mellett adatokat gyűjtött 1. a vasútra,

2. a gőzhajóra, 3. a gőzmalomra és 4. a kotrógépekre vonatkozólag.[1]

Hazajövetele után egyelőre a Lánczhíd építéséhez és a Vaskapu szabályozásához szükséges gépek megszerzése, s e munkálatok megkezdése annyira elfoglalta minden idejét, hogy gőzmalmi tanulmányai háttérbe szorultak. A tárgy iránti érdeklődése azonban megmarad, a mit 1834. évi útja bizonyít. 1834 január 11-én [2] azt írja ugyanis Párizsból, hogy Stuttgartban látott egy amerikai rendszerű vízimalmot, a mely jó volna Magyarország számára, elannyira, hogy jó rajzok beszerzésére gondolt.

1835-ben ismét foglalkozik az eszmével, de ekkor nem a saját, hanem Rohonczy Ignácz soproni alispán és országgyűlési követ kezdeményezésére, a ki a Sopronban felállítandó gőzmalom alapítására akarta megnyerni anyagi és szellemi erejét.

Sopron városának egy polgára, Weisz Henrik ugyanis a városi tanács pártfogásával a kormánytól szabadalmat vélt elnyerni egy gőzmalom felállítására és az engedély elnyerésének reményében már az 1834. év folyamán részvénytársaságot is akart szervezni, de vállalkozása a kellő pártfogás híján nem sikerült. 1835 június havában új felhívást [3] bocsátott ki. A felhívás szerint 12 részvénynyel egybegyűlő 12.000 ezüst (azaz 30.000 v.) frt alaptőkével akarta a 3 pár kőre járó gőzmalmot felállítani és 36·6% osztalékot helyezett kilátásba tiszta nyereségként. Már a gőzgépre is alkudott, de bizalom híján nem tudta a szükséges pénzt aláírás útján megszerezni. Az ügy ily előmenetelében Rohonczy Ignácz alispán vette kezébe a szervezést eleinte Weisz tervezete alapján, később azonban — midőn Weisz, nem egészen tiszta czélzatai és eljárása miatt, a kormánytól nem kapta meg a kért szabadalmat — nagyobb alaptőkével, kiterjedtebb alapon, mivel nemcsak gőzmalmot, hanem gubacs- és árpakásaőrlőt, gőzfűrészelőt is tervezett.

Rohonczy a vállalkozás sikerének biztosítására 1835 július 11-én levélben gr. Széchenyi Istvánhoz fordult, a ki e téren a lóverseny, gőzhajózás és Dunaszabályozás ügyével az egész

[1] 1832 okt. 20-iki naplófeljegyzése.
[2] *Levelei*, kiadta Majláth Béla, I. kötet 343. lap.
[3] Megvan a Széchenyi-múzeumban.

országban híressé vált. Széchenyi helyeselte Rohonczy vállalkozását,[1] de a kivitelre az angol módszert ajánlotta : az ideiglenes, azaz nem kötelező aláírást, egy terv kidolgozását és közrebocsátását, a melyből a vállalkozás hasznossága tünjék ki, és végül ezután a kötelező aláírást. Ezen út követése esetén hajlandó volt az ügyet tényleg pártfogolni.

Rohonczy a Széchenyi által ajánlott módon kezdett a munkához, de később a viszonyok hatása alatt eltért az ajánlott útról s ez volt az oka annak, hogy később Széchenyi — a mint jószágigazgatójával, Lunkányival folytatott levelezéséből kitűnik — nem nagy bizalommal volt a soproni gőzmalom fejlődéséhez, mert ő a hasznot tekintette főrugónak s ennek kimutatására és biztosítására nem tartotta a táblabíró Rohonczyt elég tekintélynek. Mind a mellett tanácscsal állandóan segítette Rohonczyt. Igy pl. a gőzgép beszerzése, a költségek megállapítása ügyében Lunkányi útján Cockerill seraingi gépgyáros ügynökétől : Oebentől ; a liszt előállítására és a malomüzemre és egy 6 köves malom költségvetésére nézve pedig Tasner Antal útján Clark Ádámtól szerzett számára adatokat. Mindennek eredményeképpen a soproni gőzmalom »Sopronyi Gőzmalom Társaság« czímen 1836-ban Széchenyi védnöksége alatt tényleg létrejött.[2]

A soproni gőzmalom volt eddigi adataink szerint az első gőzmalom Magyarországon s híre elterjedt, különösen az iparosok útján [3], az egész országban. Létesülése kétszeresen fontos : 1. az országra, mivel általa a malom- és lisztipar eszméje mindinkább tért kezdett foglalni, 2. Széchenyire, mert miatta ez irányú angliai tanulmányait rendszeresítette és pontosabb adatokat szerzett meg.

Ugyanezen időtájt a honi gabonakereskedelem terén egy kis visszaesés is volt tapasztalható s e körülmény hozzájárult ahhoz, hogy a tőkepénzesek az akkor felszínre kerülő gőzmalmi törekvésekkel megbarátkozzanak.

[1] Lásd Széchenyi *levelei* II. k. 75. l.

[2] Lásd Viszota Gyula: *Gróf Széchenyi István és soproni gőzmalom* cz. értekezését a *Magyar Építész- és Mérnök-Egylet Közlönyé*ben, IX. évf. 11. füzet.

[3] Lunkányinak 1837 jan. 26-iki levele bizonyítja, hogy a Sopronban megforduló pesti iparosok, köztük Hanke nevű asztalos, a soproni gőzmalom lisztjéből mintákat vitt haza.

1836 márczius 20-iki kelettel Pesten egy németnyelvű röpirat jelent meg, a mely egyenesen azt bizonyította, hogy Magyarországon a gabonakereskedést emelni szükséges s gabonakivitelre kell törekedni, de nem nyers, hanem őrlött állapotban, mert így nagyobb a nyereség. Az őrlést a legjobban a gőzmalom végzi, mert rövid idő alatt nagyobb eredményt ér el, a természeti akadályok nem érintik s már nem drága. Jó volna azért ilyen gőzmalmot részvénytársaság útján a jó közlekedési utak miatt a Duna és Tisza összefolyásánál létesíteni s ez bizonyára nagy hatással volna az országra, mert a jóllétet emelné, mi fontos, mivel egyébként gabonakereskedelmünket végleges csapás fenyegeti.

E röpirat kétségtelen bizonysága annak, hogy egy gőzmalom felállításának szüksége nálunk is tért hódított, úgy hogy e téren nem maradtunk a külföld mögött, mert ott is csak néhány éve foglalkoztak az eszmével két czégnek: Cockerill seraingi és Holzhammer frauenfeldi gyáros izgatására.

Mindezen előzmények után 1836 vége felé indult meg a mozgalom, hogy Pesten gőzmalom létesíttessék. Erre nézve Széchenyi feljegyzései és naplója adnak útbaigazítást. Egy feljegyzése szerint 1836 szept. 20-ika körül Sztárayval tanácskozott egy gőzmalomról.[1] 1836 deczember 9-iki naplófeljegyzése szerint pedig Petrózai Trattner Károly mérnökkari kapitány és budai erődítési helyi igazgatóval beszélt »gőzmalom miatt«. Ekkor azonban Trattner nem először lehetett már nála. Széchenyi iratai között megmaradt »Bemerkungen über zwei zu errichtende Dampfmühlen, jede zu 30 Pferdekraft« czímű iratából arra következtethetünk, hogy már november óta tárgyalhatott Széchenyivel.

Ez az emlékirat abból indúl ki, hogy a gőzmalom a hajómalmokkal szemben mindig egyforma erővel képes őrölni, még pedig lóerőnként egy-egy órában ½ mérőt, úgy hogy a 30 lóerejű, 10 kővel (a melyek közűl csak 7 számít biztosan) őrlő malom egy év alatt 109.500 mázsát őröl, a mely adatot a Párizs melletti saint-denisi malom is igazol.

A kiadásokat a következőkben állapítja meg: 2 Watt-féle gőzgép 28.200 p. frt, az őrlőkészülék 9000 frt, az épületek 62.800 frt, összesen 100.000 p. frt. Az állandó kiadásnál a fűtőanyag napi 6000 ℔ azaz évenként 21.900 mázsa 18 kr.-val 6570 p. frtba kerűl s ehhez hozzájárúl még a gépész, 2 lakatos, 3 fűtő, 1 molnármester, 2 fősegéd, 12 segéd fizetése.

[1] Széchenyi sürgős teendőit jegyzékbe foglalta »Sürgetők« czímmel. Egy ilyen sürgetőn 1836 szept. 20 körül ezt jegyezte fel: Sztáray und ich Dampfmühle.

A katonai kincstárnak Pesten és Budán évenként 42.000 mázsa lisztre van szüksége s ugyanennyire az esztergomi, komáromi és győri helyőrségek számára, úgy hogy a kincstár egy gőzmalomnak elég munkát adna, azért kellene még egy a közönség számára.

A fölösleges gőzzel egy fürdőt lehetne fenntartani, a hogy Bécsben a katonai kórháznál az ő felügyelete alatt történt.

Megemlíti Trattner a trieszti gőzmalmot is, a mely nagy nyomású géppel van felszerelve, de a melynek lóereje nem határozható meg s fűtése rosszúl történik. Kezdetben baj volt a gőztartóval is, a forrásvíz helyett használt tengervíz pedig a gépet rontotta. A hengerszerkezet sem működött jól, mert hamar áttüzesedett, azért egy részüket kövekkel kellett pótolni. E bajok miatt naponként keveset őrölnek s így nincs haszon, hasonlóképpen nem fizetődik ki a frauenfeldi hengermalom sem Svájczban.

Ez az emlékirat indította Széchenyit a munkára.

Széchenyinek szokása volt, hogy mielőtt valamihez hozzáfogott, minden lehető adatot, felvilágosítást megszerzett arra nézve : érdemes, lehetséges és hasznos-e a vállalkozás. Így tett a gőzmalmi vállalkozással is. Lunkányinak (1837 jan. 14-én) így ír : »gőzmalmot akarunk állítani 24 pár kőre, de minek előtte megengedném, hogy beléje kapjunk — mindent hideg vérű calculusra akarok szorítani«.

Miután Trattnerrel megbeszélte a teendőket, már 1836 november 30-án kérdésekbe foglalta a tudnivalókat s felkérte a Mainzban tartózkodó Rau Henriket, a kit a gőzhajózásnál ismert meg, eszközölje ki, hogy a Cockerill-czég adjon kérdéseire részletes választ. Majd deczember 25-én újabb észrevételeit közölte Rau Henrikkel ugyanazon czélból, mert fivére, Rau Vilmos, a Cockerill-czég alkalmazottja volt. Széchenyi a választ csakhamar megkapta (1837. I. 12.). Cockerill nem ajánlotta olyan nagyszabású (24 köves) malom felállítását, a milyet Széchenyi tervezett, egyrészt azért, mivel az érdekeltek rosszakarata minden bizonynyal arra fog törekedni, hogy a Magyarországban ismeretlen szerkezetű malom őrlésének rossz hírét terjeszsze, másrészt pedig azért, mert a nagy gépszerkezet szállítása sokba kerül. Cockerill ezen okokból 10 köves 50 lóerejű malmot ajánlott, a mely angol mintára felszerelve, kövenként minden órában 2700 kg gabonát képes őrölni. Közölte azt is, hogy ily szerkezethez 100 láb hosszu, 49 láb széles, 64 láb magas épület szükséges és 54 láb hosszú, 49 láb széles gépház ; a teleknek pedig lehetőleg folyó vagy csatorna mentén kell lennie. Felajánlotta a szükséges terveket és az építéshez a munkaerőt. Megírta azt is, hogy a gépek 234.000 frankba, a 20 köves malom 468.000

frankba kerülnek, a vezető személyzet költsége pedig 9000 frank volna.

Ezen adatok birtokában Széchenyi tovább folytatta az adatgyűjtést. Nagy akadály volt itthon az a körülmény, hogy a törvényhatóságok határozták meg a liszt árát. Széchenyi tisztába akart jönni, hogyan történik ez, azért 1837 január 14-iki levelével Lunkányi János jószágigazgatójához fordult s kérte értesítését, hogy a soproni gőzmalomnál hogyan foly be a város vagy a vármegye a liszt árszabályozásánál, hogyan szerzi be a malom a gabonát, hogyan adja a lisztet. Lunkányi (jan. 26-án) részletes tudósítással, sőt költségvetéssel szolgált neki. Válaszából kitűnt, hogy a limitatio nem érinti a gőzmalom lisztjét addig, míg a lisztet a malomban adják el; hogy a malom a gabonát készpénzen veszi s nem csere útján (lisztért), de ehhez a közönség nem igen akar hozzászokni.

Az árszabás joga, e felvilágosítás ellenére is, késleltette a megindult mozgalmat. Végre is Széchenyi, úgy látszik, országos határozatot óhajtván elérni, az ország első megyéjéhez, Pest vármegyéhez fordult, mert nem mert addig a vállalkozásba bocsátkozni, míg a siker eshetőségét biztosnak nem látta.

A Pestmegyéhez 1837 [1] június 7-én intézett levelében a czél tisztán látható: Pesten vagy Budán részvényes társasággal gőzmalmot kellene állítani, hogy mintájára az országban több is létesüljön s így gabona helyett hazánkban liszttel kereskedjünk. Ezzel viszont a kőszén-, dongaszükséglet miatt itthon más keresetkör is nyílik; éppen azért arra kérte a rendeket, hogy az ügy beható tanulmányozására rendeljenek egy bizottságot jelentéstétel és későbbi határozat végett.

A megye [2] június 13-iki közgyűlésében a »közhasznú szándékot« készséggel kivánta előmozdítani, azért Dubravitzky Simon alispán elnöklete alatt egy többtagú bizottságot küldött ki, de e bizottság, úgy látszik, nem adott be sohasem jelentést, vagy inkább ily jelentésnek a megye jegyzőkönyveiben nincs nyoma.

Széchenyinek a vármegyéhez intézett levele egy más körülmény miatt is nevezetes. Megjelent ugyanis a *Társalkodó* 53. számában (júl. 5-én) s ezért okot szolgáltatott egy nagyon kedves és megható levelezésre, a melyből az ausztriai olasz tartománybeli Milanóban állomásozó magyar katonának, Mészáros Lázár huszárőrnagynak (később, 1848-ban hadügyminiszternek), igaz hazaszeretete csillog ki.

[1] Lásd *Széchenyi levelei.* Kiadta Majláth Béla, II. kötet 1. lap, a hol a levél tévesen van 1827-re keltezve.

[2] 1837. évi jegyzőkönyv 3246. sz.

Mészáros Lázár a távol idegenben járatta a *Társalkodót* s így olvasta benne Széchenyi levelét. A levél arra sarkalta, hogy már július 20-án levéllel keresse fel Széchenyit s tudtára adja, hogy a Milanó melletti Melegnano községben egy hengermalom létesült, a melyet a svájczi frauenfeldi és mainzi hengermalommal együtt a frauenfeldi hengermalmi részvénytársaság épített s a melynek igazgatója, Debrunner Henrik esetleges kérdezősködésre szívesen ad ily ügyben felvilágosítást.

Széchenyi melegen megköszönte (aug. 26-án) Mészáros tudósítását, de egyelőre az angol szakemberekhez fordult, még pedig a londoni Hunter és English czéghez, a melylyel Clark Tierney hozta összeköttetésbe. Clark éppen Pesten időzött a Lánczhíd ügyében, őt kérte fel, juttassa a czég kezéhez szept. 20-án kelt terjedelmes levelét, a melyben a czégtől egy 16 pár köves, 80 lóerejű gőzmalom felállítási és üzemi költségeire, jövedelmére pontos adatokat és terveket kért. A felállításra nézve tudakozódott, hogy mi az ára az őrlő-, a gőzgépnek, mennyibe kerül Triesztig a szállítás, mily nagy a szállítandó gépezet súlya, milyen épület kell hozzá, mibe kerülnek a tervrajzok, milyen emberek szükségesek az egésznek üzemben tartására, hogyan fizetendők a költségek.

Az üzem fenntartására nézve azt tudakolta, hogy mennyi tüzelő anyag szükséges, továbbá hány ember s mily fizetéssel, azonkívül mennyit kell olajra és kopásra számítani.

A malom nyers jövedelméről tudni akarta, hogy mennyit őröl 24 óra alatt, mennyi liszt várható 1 mérő gabonából, hogy lehet-e tetszés szerint rozsot és gabonát finom lisztté őrölni.

Széchenyinek ez a levele igen szépen mutatja, mily nagy volt már ekkor az ő körültekintése az egész kérdésben, mennyire átfontolta ezt a maga egészében.

A Hunter és English czég azonban a kívánt terveket és költségvetést Clark útján csak egy év mulva küldötte meg Széchenyinek,[1] a mikor már a hengerszerkezetű gőzmalom végleges felállítása a valósuláshoz közel állott.

[1] A Hunter és English czég Széchenyi szept. 20-iki levelére, november 18-án pótló felvilágosítást kért Széchenyitől a talajról és építési anyagról, a melyet ez deczember 4-iki levelében meg is adott. A czég a költségvetést és a terveket 1838 november 18-iki kelettel küldötte meg Clark közvetítésével. A részletes költségvetés szerint az egész malom anyaga 1 év alatt elszállítható Londonból és az őrlőkészülék 5720 £, a gőzgép 3 kazánnal 4850 £, a gépek felállítása 1220 £, a malomház 5233 £, a gépház 1343 £, a felállítás ellenőrzése 250 £, a személyzet 800 £, a szállítás Triesztig 300 £, a kisebb kiadások 84, azaz összesen 20.000 £-ba kerülne. Felsorolja a czég azt is részletesen, hogy mit kell Angliában elkészíteni s mily magyar anyag használható. Ez adatok alapján az üzemköltségekből és a várható

Időközben, 1837 deczember elején, ugyanis döntő fordulat állott be.[1] Valószínű, hogy a melegnanói malom vezetősége Mészáros kérdezősködéseire figyelmeztette a frauenfeldi hengermalmi társaságot a pesti mozgalomra, a mire ez Pestre küldötte Szulzberger J. mérnököt, a feltalálót, s Killias Farkast, a bozeni Holzhammer-czég alkalmazottját, hogy itt a hengermalmi találmány elterjesztése ügyében tárgyalást kezdjenek.

Széchenyi naplófeljegyzése szerint Killias 1837 deczember 11-én Valero Antal pesti polgárnál, a kinél gr. Széchenyi Istvánon kívül még Kappel Frigyes és Hallbauer János György kereskedők is jelen voltak, a hengermalmi találmányról előadást tartott. Előadta, hogy a hengermalmi találmány [2] már felkeltette a tőkepénzesek figyelmét, mivel a hengermalom a kőmalmok hibáit kiküszöbölve, olcsóbb és tökéletesebb lisztet képes előállítani s ezért hengermalom Európában már több helyen is található. Az eddig elért jó eredmény megbízóit (a Holzhammer-czéget) arra sarkalta, hogy a frauenfeldi feltalálókkal egyetértve, Ausztriában, Magyarországon és Morvaországban a kizárólagos alkalmazás érdekében a tekintélyes földbirtokosokkal szövetkezve, oly társaságot alapítsanak, a mely a gabonában gazdag Magyarországot hengermalmokkal lássa el.

Killias a találmány értékét közölt értekezésekkel, számításokkal, a már fennálló hengermalmok tapasztalataival bizonyította s késznek nyilatkozott minden további felvilágosítás átszolgáltatására.

Véleménye szerint nem szorúl bizonyításra, hogy a magyarországi vállalkozástól jó eredményt várhatni. A gabona gazdagsága és jósága, a mostani malmok tökéletlensége, a liszt kelendő-

nyereségről is ad számítást. A malom naponként 22 óráig őrölne s így 48 hetet véve évenként 12.672 loads lisztet, a minek értéke 9504 £ ; a gépészszemélyzet hetenkint 7 £, a molnárszemélyzet 24·22 £, az olaj s kisebb szükséglet 4·68 £, szén 49·8 £, az irodai személyzet 4 £-ba s így összesen 91·2 £-ba, azaz évenként 4738·10 £-ba kerülne, a mit a liszt értékéből levonva, a nyereség 4765·10 £ volna s így ha a telek 2400 £, a malom felállítása 20.000 £-ba kerül, az előre nem látottakra 1000 £ számítva, 23·400 £ tőke szükséges, a mely 4765·10 £ hasznot, tehát 20%-ot hajtana.

[1] 1837 julius 1-ére szóló sürgető szerint: »hab ich 2 Actien auf eine Dampfmühle in Wien genommen«.

[2] A gabonának hengerrel való őrlése Szulzberger J. mérnök találmánya volt s a svájczi Frauenfeldben alkalmaztatott először egy hengermalmi részvénytársaság által. Ez a társaság 1835 márczius 12-iki császári engedélylyel 5 évre szabadalmat kapott a hengermalomnak az ausztriai császárságban való kizárólagos felállíthatására, a mely szabadalmat az általános udvari kamara 1838 jan. 4. (53.551. sz.) rendeletével 15 évre hosszabbított meg.

sége, a hengermalmi száraz liszt tartóssága, az itteni gabona- és lisztárak nagy különbsége, a dunai könnyű szállítás, a jó szén miatt az eredmény a kezdet nehézségei mellett is előrelátható.

Megbízói a hengermalmi találmányt el szeretnék egész Magyarországon terjeszteni, készek azért helyi vagy éppen főintézményről tárgyalni. Ez utóbbi ajánlat elfogadása esetében átengedik a találmány alkalmazását s a teljes mintával és a gépezettel rendszerenként 13.000 p. frtért szállítják, felállítják, működésbe hozzák, a technikai vezetésről is gondoskodnak, azonkívül a részvénytársaság alakításához szükséges pénzösszeg feléig részvényeket is jegyeznek. Az igazgatóságról azonban ők gondoskodnak, de az alakuló részvénytársaság melléje ellenőrzésképp választmányt állíthat. Az alakuló részvénytársaság joga a liszt eladása, a hengermalom esetleges nagyobbítása, az országban (a tengerparton kívül) új malmoknak felállítása, de a lisztet Ausztriában és Morvaországban az ottani hengermalmi lisztáraknál olcsóbban nem adhatja s azonkívül kötelezi magát a találmánynak titokbantartására.

E szóbeli előadása után, másnap deczember 12-én Killias előadását négytagú hallgatóságának írásban is átnyújtotta, azonkívül egy külön levélben még egyszer előterjeszté azokat a feltételeket, a melyek alatt megbízói hajlandók velük egyetértve hengermalmot létesíteni. E levélben biztosítja azt is, hogy egy rendszer 24 óra alatt 5—6000 kg búzát őröl, hogy 100 ℔ tiszta száraz búza 10 ℔ extrafinom, 20 ℔ finom, 40 ℔ középfinom, 8 ℔ fekete lisztet, 19 ℔ korpát ad.

Ha a közölt alapon részvénytársaságot óhajtanak szervezni, a szükséges adatokat, számadásokat, terveket megbízói elkészíttetik, hogy a részvényeseknek előterjeszthessék.

Széchenyi még aznap elkészítette s 3 társával aláírva elküldötte válaszát, hogy a részvénytársaság szervezéséhez hozzáfognak s kérik Killiast, küldje mielőbb a szükséges tájékoztató költségvetést és az alapszabálytervezetet.

Killias, azaz tulajdonképpen Szulzberger csakhamar megfelelt e megbízatásnak, mert már 1838 január végén elküldötte a részletes költségvetést vagy mint ő nevezte a »Contofintót«[1] 2- és 4-rendszerű hengermalomra.

Ezen részletes költségvetés szerint a berendezés költségei (a telek, malomépület, gőz- és hengerszerkezet, gép- és famunkák,

[1] Conto-finto betreffend die Anlage einer Dampfmühle mit 2 Assortiment Walz Maschinen in Pesth oder Umgegend. Dezember 1837. Ugyanez 4 Assortimentre.

a szállítás és felállítás költségei és előre nem látott költségek) 2-rendszerűnél 86.000 p. frt, 4-rendszerűnél 135.000 p. frt; a forgó tőke (gabonaszükséglet, készpénz) 54.000, illetőleg 65.000 frt; s így 2-rendszerű malomnál 140.000, 4-rendszerűnél 200.000 p. frt tőke volna szükséges a felállításhoz. Az évi üzemköltség (a tőke 5% kamatai, kiadás szerszámra, olajra, szénre, személyzetre, irodára) 2-rendszerűnél 25.000, 4-rendszerűnél 38.000 frt; a nyers haszon pedig minden 100 mázsánál a gabona árának leszámítása után 101½ frt volna.

Az évi mérleg ennek következtében 50.000, illetőleg 90.000 mázsa gabona őrlése mellett a következő volna:

2-rendszerűnél	4-rendszerűnél	
50.750 p. frt	81.000 p. frt	a bevétel,
25.200 » »	38.000 » »	a kiadás,
3.066 » »	5.160 » »	az igazgató fizetése.
22.484 p. frt = 16%	37.840 p. frt = 19%	a fennmaradó oszt.

Killiasnak a már létező hengermalmokra való hivatkozása Széchenyinek eszébe juttatá Mészáros Lázárnak 1837 július 20-iki ajánlatát. Még a tárgyalás napján, deczember 13-án írt neki s a melegnanói malomról 7 kérdésre pontos adatokat kért tőle, hogy így Szulzberger költségvetésének megérkezése előtt más oldalról is legyen tárgyilagos értesítése.

Kérdései a következők voltak: Hány mázsa lisztet őröl a melegnanói malom naponként, a közönség szereti-e a lisztet, lisztje drágább-e vagy olcsóbb mint más malomé, mióta működik a malom s volt-e baja, ki a malom igazgatója, milyenek a malom pénzügyei, ajánl-e ily malmot.

Mészáros Lázár sietett a válaszszal, már deczember 31-én részletesen válaszolt. Megírta, hogy a melegnanói malom naponként most csak 120 mérőt őröl; hogy az intézmény ellen csak a pékeknek és malomtulajdonosoknak van panaszuk, a közönség pártolja, mert a liszt jó, nincs vasszaga; hogy a lisztje valamivel olcsóbb, mint máshol; hogy a malomnak 2-ik évi fennállása óta nem volt baja; hogy vezetője Rickenbach kereskedő és Fehr Vilmos mérnök; hogy pénzügyi tekintetben nem lehet semmi biztosat megtudni, de a viszonyokból az látszik, hogy jó lehet; hogyha a liszt Magyarországon a tengeri kereskedés miatt kell, a liszt szárazsága és tartóssága miatt az ilyen rendszerű malmot ajánlhatja, ha pedig belföldi fogyasztásra kell, akkor az dönt, hogy az ilyfajta lisztet szereti-e a közönség.

Mészáros azonban még több adattal is szolgált egy későbbi levelében.[1] Ő ugyanis felkérte külön Rickenbach kereskedőt,

[1] 1838 január 24.

adjon a melegnanói malom ügyében 10 általa feljegyzett kérdésre pontos választ. A kapott választ megküldötte Széchenyinek, a ki így megtudta még azt is, hogy a melegnanói malom 30 lóerejű, de csak 8-at használ, hogy naponként 475 mérőt őröl, hogy a meglévő malomkövek csak a korpa kihüvelyezésére kellenek, hogy ötféle liszt készül s a hengerek vasból vannak s a vas lehet hazai is.

Mindebből látható Mészáros Lázár buzgósága, ezért írta Széchenyi később (1841 december 1-én), a pesti hengermalom megalakulása után neki: »ha Ön nem volna, alkalmasint a pesti hengermalom sem jő létre; mert hiúság nélkül: én hoztam a dolgot életbe, ennek megismertetése, ajánlása azonban az Ön tette és érdeme!«

Széchenyi számításba vette a helyi körülményeket is. Kipuhatolta a dunai malmok költségét, hasznát, őrlőképességét. Megtudta Eichholtz pesti városbírótól,[1] hogy 40 malom van Pesten s ezek 40 hét alatt naponként átlag 450 mázsa gabonát képesek őrleni s így, ha akadály nélkül működhetnek, évenként 126.000 mázsát. Számolnia kellett minden körülménynyel, mert az addigi tanácskozás érthető feltünést keltett az érdekelt malomtulajdonosok és pékek között. A pesti és budai vizimalmok tulajdonosai kenyerüket féltették s nem is maradtak tétlenül. Így többek között már 1838 elején Wieser Antal budai malomtulajdonos a Pesther Handlungszeitung (für Handel, Industrie, Gewerbe, Land- und Hauswirtschaft) 2. számában (január 13.) a henger- és kőmalmok közt párhuzamot vonva, a hengermalmi rendszert, őrlőképességét, lisztje finomságát és olcsóságát kétségbevonta. Támadása nem maradt a hengermalmi részvénytársaság részéről válasz nélkül, mert Killias részletes védelmi czikket tett közzé (jan. 30.), de czikke alkalmat szolgáltatott a további polémiára, a melyben a hengermalmi őrlés ellenében az angol-amerikai kőrendszer mellett igyekeztek hangulatot kelteni. Akkor ugyanis különösen 2 kereskedő czég foglalkozott malmok alapításával: a bozeni Holzhammer-ház (a frauenfeldi hengermalmi rendszert terjesztve), és a seraingi Cockerill-czég (az angol-amerikai kőrendszert terjesztve) s mindkét ház természetesen azon volt, hogy versenytársa rendszerének hibáit és sajátjának előnyeit kimutassa.

Mészáros Lázár felvilágosításai a melegnanói hengermalomról Széchenyit a hengermalmi megbizottak ajánlatának megbízhatóságáról megnyugtatták s befolyására már-már azon voltak, hogy a Holzhammer-czéggel egyezséget kötve, Pesten megala-

[1] 1837 deczember 23-án.

kítsák a részvénytársaságot. Erre mutat Holzhammernak a 4-es bizottsághoz 1838 márczius 8-án intézett levele,[1] a melyben az egyezség végleges megkötésére és az alapszabályok megállapítására Killiast meghatalmazza. A közbejött árvíz azonban, a mely egész Pestet tönkre tette, minden vállalkozást háttérbe szorított. Killias márczius 19-én Bécsből a hengermalomra nézve további útmutatást kért ugyan Széchenyitől s egyúttal megküldötte neki a Holzhammer-ház fejének, Putzer Jánosnak (márcz. 9-iki) levelét, a melyben ez a törvény védelme alatt alakuló magyar bank ügyében támogatását kérte,[2] mind a mellett egyelőre minden abban maradt.

Csak 1838 október 17-én fordúl ismét Széchenyi figyelme a gőzmalomra, a mikor Pozsonyból [3] arra kéri fel titkárát Tasner Antalt, értesítse Kappelt, hogy ez Killiast november közepére rendelje Pestre, mert ez időtájt maga is Pesten lehet s így komolyan végezhetnének valamit a gőzmalom ügyében. Még a találkozás előtt megkapta Széchenyi Clark útján a Hunter és English czégnek november 18-án küldött s fent megemlített terveit, rajzait és költségvetését, a mely ismét arról győzte meg, hogy a hengermalmi ajánlat komoly alapon nyugszik.

Killias Kappel felszólítására deczemberre igérte érkezését Pestre s ekkor — deczember 7-én — komoly lépés történt. E napon fogalmazta meg ugyanis Széchenyi német nyelven az »*Ideiglenes és nem kötelező aláírásra a felhívást*«.[4]

E felhívás a hengermalomnak 1837 végén való felállítását czélzó mozgalomból indúl ki, melyet az árvíz megakasztott, s a melyet most dülőre akar vinni. A Holzhammer-ház a szükséges adatok átszolgáltatását, a pesti szervezők a részvénytársaság szervezését vállalták magukra, most végre ki fog tünni, lehet-e Pesten gőzmalmot felállítani. Oly malom alapítására, a mely 24 óra alatt körülbelül 300 mázsa lisztet képes őrölni, 200.000 p. frt szükséges. E tőke felének fedezését a Holzhammer-ház vállalja magára s így csak a másik felére kell részvényeseket gyűjteni. Egy részvény ára 100 frt s az aláírók egy 7 tagú ideiglenes bizottságot választanak, a melynek kötelessége a Holzhammer-házzal egyetértve az ügyet előkészíteni, hogy az aláíróknak beszámolhassanak. Minden aláíró ezután aláírt részvényeire (vagy többre vagy kevesebbre) jogát fenntarthatja vagy esetleg teljesen ki is léphet a társaságból, úgy hogy az

[1] A Széchenyi-múzeumban.
[2] A czég nagyobb összeggel akart az alapításban résztvenni.
[3] *Levelei* II. 579. l.
[4] Magyarra Tasner fordította.

ideiglenesség megszünik s a gőzmalom vagy létesül vagy a mozgalom megszűnik.[1]

Széchenyi ily írott felhívást 8 (6 német és 2 magyar) példányban terjesztetett bizalmi embereivel, sőt levélben is, s a hol csak tehette, maga küldötte. Így deczember 8-iki [2] levele szerint megküldötte a sütők és molnárok budai czéhmesterének, Kirits Dánielnek, megküldötte a molnárok pesti czéhének, az óbudai molnárczéhnek, pékczéhnek stb., a kik azonban a nagynevű pártfogó ellenére, nem a legjobb szemmel nézték a vállalat keletkezését s részvényeket alig jegyeztek.

Széchenyi körültekintése még továbbra is kiterjedt. Miközben az aláírásokat gyűjtötte, tudakozódott az időközben alapított hengermalmok viszonyairól. A frauenfeldin kívül ily malom volt Melegnanóban, Mainzban és Münchenben. A melegnanóiról — mint fentebb láttuk — teljes és részletes felvilágosítást nyert Mészáros Lázár útján. Most még a mainziról és a müncheniről is tájékozódni akart, azért az előbbire nézve báró Piret Lajos vezérőrnagyhoz, a mainzi német szövetségi vár parancsnokához, az utóbbira nézve pedig gr. Esterházy Bálint követségi titkárhoz fordult még deczember 13-án.[3]

Esterházy már deczember 18-án válaszolt. Esterházy egyenesen a müncheni Lajos-malomnak művezetőjéhez fordult, a ki igért is a kérdésekre felvilágosítást. De másoktól is kérdezősködött, mert attól tartott, hogy Erich a maga malma iránt talán elfogult lesz.

Válaszában értesítette Széchenyit, hogy a Lajos-malom 2 hónapja működik és sok az ellensége, mi arra mutat, hogy jól működik. Ezután sorban felel kérdéseire.

I. A malom technikai előnyei, hogy a tisztítógépei jól tisztítják a gabonát, a szem szárazabban őröltetik, az őrlés egyszerű és tetszés szerinti finomságú, kevés liszt megy kárba, mert csöveken vezetik, s így elvész minden nedvesség. A malom körül még hiba eddig nem volt.

II. Maga a liszt jobban conserválható, mint más.

III. Pénzügyi szempontból alig lehet valamit megtudni. Állítólag annyiba került mint 5 rendes malom, de a haszon sokkal több. A kiadás, stb. szintén homályos.

Esterházy e levelében tett igéretéhez képest 1839. jan.

[1] Széchenyi naplója szerint az első napon a Casinóban 872 részvényt jegyeztek. Lásd a későbbi jegyzetet.

[2] *Levelei* II. k. 593—4. l.

[3] E levelei ismeretlenek, de a válaszok pontosan feltüntetik Széchenyi kérdéseit.

19-én megküldötte Erich művezető értesítését és a malom alapszabályait is.

Erich a gőzmalmok előnyeit egybehasonlítja a közönséges malmok eredményével.

I. A hengermalmok a kőmalmoknál technikailag jobbak, jóságuk az angol-amerikai kőmalom felett is bebizonyosodott s abban áll, hogy a hengermalomnak (egyenlő lisztmennyiségnél és minőségnél) kisebb térre van szüksége, berendezése olcsóbb, fele annyi mechanikai erő kell, $^1/_3$-dal kevesebb kéz kell a szolgálatra és a költség is $^1/_3$-dal kevesebb, mert a hengerek több hónapon át működhetnek élesítés nélkül.

II. Lisztje jobb, finomabb és szebb a rendesnél, ment a korpától, portól és homoktól, mely a rendesnél a kövekből kerül bele s szárazsága miatt több vizet fog fel s így több kenyeret ad.

III. Quantitativ és qualitativ hatása az, hogy 24 lóerővel 3 rendszer 8 menetében 300 bécsi mázsát lehet őrleni.

IV. Hogy mennyi a haszon a többi malomhoz képest, ez még nem bizonyos, mert alig néhány hónapja működik. Ha jó az üzem, jó a haszon.

V. A malom minden segédeszközeivel 100.000 frtba került.[1]

Még 1838-ban (deczember 31-én) megírta Piret is tudósítását a mainzi hengermalomról. Piret magával a malom tulajdonosával (Haak-kal) meg is szemlélte a hengermalmot a fennálló tilalom ellenére. Véleménye szerint a gépezet szép és egyszerű, az őrlés gyors, a liszt hideg és száraz s így azonnal használható vagy szállítható, míg a kőmalmi lisztnek először ki kell hűlnie s azután 3 hónapig keverni kell, a mi által a nagykereskedésre nem előnyös.

Széchenyi kérdéseire Piret is részletes választ ád.

I. A malom 24 óra alatt 300—360 mázsát képes őrölni, de eddig ennyit még nem őrölt, mert csak nappal működik. Kisebb hibák előfordultak.

II. A liszt minden szagtól (vasszagtól) mentes, igen jó minőségű.

Ehhez képest nem fogy eléggé, mert a környékbeli nép gabonáját szívesebben őrleti az amerikai rendszerű rajnai malmokban. Sokat szállít a tengeren túl Braziliába.

IV. A liszt nem drágább a más fajtájúnál.

V. A malom november 12. óta működik, a frauenfeldi társaság állította fel s gépezete eddig jónak bizonyult.

VI. A malom igazgatója Haak.

[1] Széchenyi, úgy látszik, báró Puthont is kérte a bajor Lajos-malom ügyében s ez 1838 deczemberében megküldötte neki azokat a nyomtatványokat, újságokat, melyekben a malomról szó van; megküldötte a malom árjegyzékét is.

VII. A malom pénzügyeiről nem tud a rövid fennállás miatt felvilágosítást adni; felállítása 200.000 frtnál többe került, s ha lassan is, de azt hiszi, kifizeti a tőkét és kamatait.

VIII. A mi a rendszernek Magyarországban való alkalmazását illeti, azt hiszi, hogy a nagy alföldre nagyon jó volna. A Dunán és a Maroson a hajómalmok oly rosszak, hogy sokszor 5 hónapon át nem őrölnek, az ökrökkel hajtott szárazmalmok a pusztákon szintén nagyon rosszak, — talán Noénak sem volt rosszabb malma, mikor bárkáját elhagyta — úgy hogy egy hengermalom valószínűleg kifizetődnék, különösen, ha jó utakról gondoskodva, Törökországba és Fiumén át az afrikai partokra lehetne a lisztet szállítani.

Széchenyi e kimerítő válasz mellett is 1839 január 5-én [1] még egyszer Pirethez fordult, mivel az ideiglenes aláírók egy része nem a henger, hanem a kőszerkezet alkalmazását óhajtotta. Tudakolta tőle, hogy a hengerszerkezet hogyan válik be a gyakorlatban, hogy a lisztmennyiség és minőség megfelel-e a várakozásnak, s végül hogy a mainzi hengermalom virágzik-e vagy hanyatlik.

Piret e kérdéseire is megnyugtató választ adott.[2]

Véleménye szerint nehéz küzdelmet kell a hengermalomnak a jó vizimalmok ellen kifejtenie, de mind a mellett nem szüntette meg működését, mint az oppenheimi vagy bingeni gőzkőmalmok. Azt azonban nem tudja biztosan megállapítani, hogy nyer-e vagy veszt-e. Őrlése és forgalma azt mutatja, hogy inkább jó lehet, mint a hogy biztos is, hogy lisztje jobb a másfajúnál, mert száraz és ment minden más anyagtól. Mennyiségre annyit őröl, a mennyit 3 jó járatú rajnai malom s ebből látható, mily nehézséggel kell megküzdenie.

Azt hiszi, hogy a hol nincs víz s van szén és olcsó a munka, nagyon jó lehet a hengerrendszer s mindez megvan Magyarországon, azért ajánlja, ne tárgyaljon mással, csak a frauenfeldiekkel, mert ez a legjobb társaság.

Azt hiszem, a fentiek világos bizonyítékai annak, mily tevékenységet fejtett ki Széchenyi s mily körültekintéssel haladt a vállalatban előre, de bizonyítják azt is, hogy miért pártolta a hengerrendszert.

Mialatt Széchenyi e tudósításait kézhez kapta, az ideiglenes küldöttség választására egybehivandó gyűlést is gondosan előkészítette. Megfogalmazott egy meghívót, a melyben a teendők pontos előadása mellett közzétette, hogy nem 7, mint eredetileg tervezve volt, hanem 13 tag választandó.

[1] *Levelei* II. k. 620. l.
[2] Mainz 1839 január 18. levelében.

Ez az ülés a Casinóban 1838 december 26-án folyt le az ő elnöklete alatt. Választmányi tag lett s ezentúl a bizottsági üléseken elnökölt. Az első dolog volt a decz. 27-iki gyűlésen, hogy Széchenyit a nádor pártfogásának elnyerésére kérték fel, s ő (Valero, Tüköry és Walheim polgárokkal) meg is jelent a nádornál, kérve pártfogását az árszabás ügyében, de naplója feljegyzése szerint [1] a nádor válaszát nem tartotta a legbiztatóbbnak.

Természetes, hogy közben a Holzhammer-ház feltételeiről sok szó folyt a részvényesek között. Killias 1838 december 27-ikén Széchenyihez intézett sorai szerint arra törekedett, hogy megbízóinak félérdekeltsége leszállíttassék. Ezt háza érdekében és tudtával azért óhajtotta, mivel az igazgatást nem vállalhatta. Éppen ezért kérte Széchenyinek ily irányú segítségét, a mi annál könnyebb volt, mert a részvényesek között tényleg volt oly törekvés, hogy a malom a Holzhammer-háztól lehetőleg függetleníttessék. Megjegyezte azonban Killias azt is, hogy ha nem tudná az érdekeltség leszállítását alkalmas módon és feltételekkel elérni, háza a ½ érdekeltségből és az igazgatásról való rendelkezésből nem engedhet. A deczember 28-iki [2] ülés határozott is a felől, milyen feltételek mellett veszi át a Holzhammer-háznak a frauenfeldi feltalálóktól megszerzett jogát [3] s ez mutatja, hogy Széchenyi Killias kérése szerint járt el. Killias azonban a szavatolás miatt a gyűlés határozatát megbízóira nézve súlyosnak tartotta, azért igyekezett védeni a Holzhammer-ház álláspontját.[4] Utalt arra, hogy megbízóinak a vállalt kötelezettségekkel szemben megfelelő anyagi érdekeltséget és az igazgatást meg kell engedni, mert különben nincs elég biztosítéka s a választmány épp e kettőben változást óhajt, a mi által a megegyezés alapja megváltozik s megbízóira

[1] 1838 decz. 30.

[2] A decz. 28-iki ülésen Wieser és Neuhofer molnárok nagyon dicsérték a hengermalmi mintalisztet, a melyet meg kellett vizsgálniok.

[3] 1. A Holzhammer-ház ¼ részig vesz részt.

2. A részvénytársaság csak a Holzhammer-háztól veszi a hengergépeket.

3. A bizottság a találmányt titokban tartja és lehetőleg terjeszti az országban.

4. A Holzhammer-ház Magyarországon malom ügyében senki mással nem tárgyalhat.

5. A Holzhammer-ház küldi a részvénytársaság költségén a művezetőt és a munkásokat, de a részvénytársaság választja az igazgatót.

6. A Holzhammer-ház a hengermalom munkaképességeért, lisztjének minőségéért és mennyiségéért szavatol oly értelemben, mint javaslatában előadta s a mint a mintákat bemutatta.

A levelet Széchenyi titkára, Tasner Antal szövegezte, mint ideiglenes actuarius.

[4] 1839 deczember 31-iki válaszában.

nézve elfogadhatatlanná válik. Érthető, hogy a vállalkozást az országra lehető szabaddá óhajtják tenni s igaz, hogy az árvízcsapás ellenére az érdeklődés nagy s a mozgalom élén érdemes és kezes férfiak állanak. Kétségtelen, hogy az első vállalkozás haszna több fiók felállítását fogja maga után vonni s ez megbízóinak is elég érdekeltséget ad. Ily állapotban személyére nézve Killias azt ajánlotta, hogy egyszerűbb volna egyenesen a frauenfeldi társasággal szerződni a Magyarországba való gépszállításra nézve, mert így megbízói felszabadulván egyéb kötelezettség alól, megelégednének a kisebb érdekeltséggel s lemondanának az igazgató személyének megjelöléséről. Az ügynek ilyetén alakulása mellett Killias várakozási időt kért, hogy megbízóinak elhatározását kieszközölhesse, s ezt a választmány részéről meg is kapta.

Az 1838 december 31-iki választmány részéről Széchenyi oly megbízatást kapott, hogy a malom felállítását a városi tanácstól kérelmezze. Széchenyi, miután ez ügyben Havas városi tanácsnokkal tárgyalt, Tüköryt bízta meg a folyamodvány beadásával s ez 1839 január 12-én sajátkezűleg írt kérvényét a városnál be is adta.[1] A városi tanács január 16-iki ülésében Pistori Jakab tanácsnoknak adta ki az ügyet vizsgálatra a molnárczéh meghallgatásának kötelezettségével. A czéh írásban adta be jelentését s ennek alapján (február 22.) a tanácsnok jelentette, hogy a kérvényből sem a hely, sem a közönségre háramló haszon nem világlik ki s a molnárczéh a felállítás ellen nyilatkozik, mert *a)* magántársaság államban csak a hatóság előzetes jóváhagyásával keletkezhetik s polgári jogok felsőbb engedély nélkül nem juthatnak egyesületeknek, mert *b)* a czéh kizárólagos szabadalmat élvez s a gőzmalom ezt sérti, mert *c)* nincs elég ok arra, hogy a király élhetésben biztosított egyéneknek szabadalmat adjon mások rovására, mert *d)* itt nincs szükség ily malomra olcsó lévén a liszt, mert *e)* a gőzmalmi liszt a trieszti és soproni gőzmalmok bizonyítása szerint nem jobb a hajómalmi lisztnél s mivel a részvénytársaság pénzbeli túlsúlyával kezdetben a lisztet olcsóbbá tenné, hogy azután a czéhek felosztása után monopoliuma legyen; mindezekért, ha már gőzmalmot akarnak állítani, állítsák azt ott, a hol nincs folyóvíz.

A tanács (március 2. ülésében) mind a mellett, a közhasznosság kétségtelen lévén, a felállításra az engedélyt megadta azzal az okadatolással, hogy a társaság a saját gabonáját őrli s magánemberektől gabonát nem fog venni, kötelezte azonban a társaságot, hogy a felállítás helyére és az üzem módjára köze-

[1] Lásd Pest város irattárában 6874. sz. Relationes fasc. 68.

lebbi adattal szolgáljon. Ezt a részvénytársaság csak 1840 január 21-iki beadványában teljesítette, midőn kérte, hogy a város a nádor rendeletére a malom számára szükséges telket minden korlátozás nélkül írassa a nevére. Ugyanekkor előadta azt is, miben áll a társaság s hogy csak saját pénzéből vásárlandó gabonát fog őrölni és ilyen lisztet fog forgalomba hozni, a mi által a molnárok szabadalmát nem érinti. Megemlítette, hogy naponként körűlbelől 300 mázsa lisztet fog őrölni, mi bizonyára nagy hatással lesz a gabonakereskedelemre s különösen Pest városa fogja hasznát látni.

A városi tanács [1] a társulat nevére írta a telket azzal, hogy az adó (fontkrajczár) a telek értéke után fizetendő s az építendő épületekben jura regaliákat a tanács engedélye nélkül nem szabad gyakorolnia. Az őrlés és liszteladás ügyében azonban nem másította meg első határozatát s ez — mint később látni fogjuk — a társaságnak kellemetlenséget okozott.

Azon időköz, míg a Holzhammer-ház az 1838 decz. 31-iki választmányi végzésre elhatározását Killias útján beküldte, nem folyt le tétlenségben, mert Széchenyi erélyesen folytatta a részvényesek gyűjtését. Így többek közt felkérte br. Prónay Albert Pest vármegye főispáni helyettesét, hogy a megye tisztviselői és tehetősb birtokosai közt köröztesse a taggyűjtő ívet. Ebből a leveléből kitűnik, hogy 1839 január 3-án már az eredetileg tervezett 200.000 frtnál többet jegyeztek 20.000 frttal, a mire a választmány az alaptőkének 300.000 frtra való felemelése mellett döntött s az aláírás folytatását határozta el.[2]

A Holzhammer-ház elhatározása, illetőleg Killiasnak tudósítása nagyon sokáig késett. Ez arra indította Széchenyit, hogy a választ Killiasnál megsürgesse.[3] Killias erre avval védekezett,[4] hogy a lisztminták a müncheni hengermalomból már útban vannak, s hogy néhány nap mulva Frauenfeldben a malom ügyét teljesen rendbe fogja hozni. Ezen igéretének meg is felelt, mert a Holzhammer-ház véleményét Kappel Frigyes útján csakhamar megküldötte. A Holzhammer-ház abból a körülményből, hogy kezdetben 109 aláíró csak 115.000 frtot jegyzett, azt a véleményét fejezte ki, hogy az ügyet valószínűleg hazafias szempontból ítélték meg, mert nagyobb összegű jegyzés nagyon kevés volt.[5] E körülmény arra is mutat, hogy a részvénytársaság a város szépítését elő-

[1] 1840 január 22. ülésében.

[2] A vállalkozás híre is hamar elterjedt. Ezt bizonyítja Maubach Tamás prágai gépgyáros 1839 január 30-iki levele, melyben a gépek szállítására ajánlkozott.

[3] *Széchenyi levelei* II. kötet 641. lap. 1839 márczius 22-én.

[4] Márczius 26-iki levelében.

[5] Az előzetes aláíráson Wodianer Rezső 10.000, Széchenyi, gróf

mozdító épület emelését, néhány protectiós ember alkalmaztatását és a vásárlásoknál néhány részvényes érdekeit szándékozik előmozdítani. Az apró részesedés miatt nincs, a ki bőrét féltse, azért jobb volna, ha kevés vagy csak néhány jegyzett volna. Mindezekért a ház szívesebben adja a tőke felét, mint $^1/_4$-ét, ha a vezetésről emberei útján gondoskodhatik, vagy beleegyezik, hogy 30.000 frtot jegyez, ha Széchenyi továbbra is figyelmére méltatja a társaságot s a ház társigazgatót jelölhet.

Széchenyi Killias levelének vétele után április 5-ikére tanácskozásra hívta meg (a Tasner által megírt jegyzőkönyv és napló feljegyzése szerint) Havas, Tüköry, Valero és Kappel választmányi tagtársait. E gyűlés Killias jelentésére egyhangúlag azt határozta el, hogy visszatér az eredeti tervhez s minden erejével arra fog törekedni, hogy a Holzhammer-ház a tőke felével legyen érdekelve s ennek fejében kijelölhesse az igazgatót, a ki azonban a részvénytársaság ellenőrzése alatt fog állani. Ugyancsak e gyűlésen[1] felolvasta Széchenyi azt a levelet is, a melyet válaszképp Killiashoz intézett.[2]

Széchenyi válasza szerint Magyarországon kivihetetlen az, hogy kevés részvényes jegyezze a szükséges összeget, nem a tőke nagysága miatt, hanem azért, mivel a continensen nincs oly gőzmalom, melynek pénzügyei teljesen és világosan biztosak, úgy hogy itt az ügyet a hazafias szempontból — tehát sok résztvevővel — lehetett csak is nyélbe ütni. De ha találkozott volna is néhány, ki az egészet jegyezte volna, politikai szempontok miatt ez esetben is ugyanaz lett volna az út : be kellett volna a kisebb összegű jelentkezőket venni, mert az intézményt így lehet csak népszerűvé tenni. Véleménye, hogy legközelebb kedvező körülmények között meg fog indulni a vállalkozás, ha a Holzhammer-ház az első ajánlat mellett vállalkozik, míg a $^1/_4$ érdekeltség mellett a mai körülmények között a részvénytársaság nem fog létesülni, mert ma már azok is az első ajánlat mellett vannak, a kik eddig a másodikat erőszakolták. Eddig szerencsés volt, mert minden vállalkozása eredménynyel járt. Igaz ugyan, hogy csak akkor kezdett a dologhoz, mikor jól megfontolta, mert Magyarországon valóban bűn volna olyanba fogni, a minek eredménye nem nagyon valószínű ; az új balsiker ugyanis sok időre elriasztja a közönséget és a legjobban szervezett vállalkozást

Zichy Miklós, Sina, Malvieux, Ullmann, gróf Tige 5000—5000, Wodianer és fiai 4000, Burgmann 3000, Valero, Tüköry, Havas, Kappel, Wieser F., Halbauer, Appiano, Kadish, Vrányi 2500, Rohitsch, Pausenberger, Vigyázó, gróf Batthyány Lajos 2000 frtot, 14-en 1000 frot, azonkivűl többen 500—100 frtot jegyeztek.

[1] A további levelezéssel e gyűlés Kappelt bízta meg.

[2] *Levelei* II. k. 648—653. l.

már csirájában elfojtja. Ha a Holzhammer-ház a tőke felét jegyzi, ő 10.000 frtot ír alá s mindent el fog követni, hogy a vállalat mihamarabb felvirágozzék és sokat jövedelmezzen, mert ez az a rugó, mely a malomipart fejleszteni fogja. Szükségesnek tartja a Holzhammer-ház ½ érdekeltségét, mert a társaságban tekintélynek kell lenni. Ha a tervezett összegnél többet jegyeznek, ez csak jó lesz, mert így egy 3-ik rendszer felállítására marad az összeg, a mi csak a részvényesek érdeke. A nádor kívánja a sikert, már azért is, mert a tervezett Dunaszabályozás valószínűleg kevesbíteni fogja a vizimalmokat. A városi tanács is kedvezően határozott kérvényükre, mert egy polgár a Duna mellett a város felső részén 4000 öl telket 1200 frtért adna a társaságnak.[1] Ha a Holzhammer-ház így beleegyezik a vállalkozásba, jöjjön azonnal, hogy 1840-re a malom már működhessék. Magyarország alkalmas terület, hogy ily vállalat virágozzék, mert oly terület, hol a kicsiny cultura minden versengést kizár, de teljes a biztosság s a jó termékek szükséglete napról-napra emelkedik.

Killias teljesen osztozott Széchenyi nézeteiben.[2] Válasza szerint a főakadály háza részéről most az igazgató választása. Erre az állásra ő volt kiszemelve, de a körülmények változtak. Kérdés, van-e a részvényeseknek hozzá bizalmuk. Egyébként baj, hogy más munka miatt egész éven át nem tartózkodhatnék Pesten, de talán tudná őt Kappel vagy valaki, kit Széchenyi ajánlana, helyettesíteni. E kérdés megoldásától függ házának végleges elhatározása.

A társulat megalakulása erre csakhamar bekövetkezett. Killias 1839 május 5-én Bécsben megbízói beleegyezésével felkereste Széchenyit s tudtára adta,[3] hogy a Holzhammer-ház a részvények felét átveszi, ha ő 20.000 frt értékben jegyez részvényeket. Széchenyi e feltételt elfogadta. Május végén pedig Pestre érkezett Killiassal a Holzhammer-ház főnöke, Putzer János és Sarto mérnök, a kikkel május 30-án este a tiszteletükre adott ebéd után a N. Casinóban tartott ülésen előzetesen megbeszélték a szerződési tervezetet. E szerződési tervezet eredetije,[4] mely a »Gesellschafts-Vertrag zur Errichtung einer Getreide-Walzmühle nach dem Frauenfelder Systeme in Pesth« címet viseli, megmaradt Széchenyi iratai között. Ez az okirat tulajdon-

[1] E telek valószínűleg a naplójában többször emlegetett Lichtl-telek. E levélből kitűnik egyúttal, hogy a malom ellenségei még a nádorhoz is fordultak, hogy a gőzmalmot meghiusítsák, de eredménytelenül. Kitűnik az is, hogy a munkát egymás közt néhányan felosztották: Kappelre az írásmunka, később a pénzbeszedés, Tüköryre a telek kérdése jutott.

[2] Április 13-án.

[3] *Széchenyi naplója* szerint május 5-én.

[4] Killias írása.

képpen a Holzhammer-ház szerződése a pesti részvénytársasággal. 24 pontból áll, s ugyanazon feltételeken alapszik, a melyek Killias fenti leveléből nagyjában ismeretesek: ½ érdekeltség a Holzhammer-ház részéről s átengedi a hengermalom-állítás jogát (a tengerpart kivételével), szállítja a hengereket, kinevezi az igazgatót, művezetőt és személyzetet, biztosítja a lisztmennyiséget, egyéneket küld az építéshez, a gépek felállításához a részvénytársaság terhére; intézkedik azonkivűl az irat a társaság czíméről, a részvényesek számáról, az esetleges nagyobbításról, a fizetés módozatairól, az igazgató és a választmány jogairól, a közgyűlésről, a mérlegről, a hengermalmi találmány titkáról és a társaság tartamáról.

Ezen irat szerint a részvénytársaság *Pester Walzmühlen-Gesellschaft* czímen alakult meg egyelőre 200.000 frt alaptőkével (200 részvény),[1] a mely után 5% biztosíttatott a malom üzeméig, azontúl pedig kijárt még az esetleges nyereség osztalék czímen. A szerződést 1839 május 31-ikén írták alá, de a tulajdonképpeni megállapodás június 6-án, a közgyűlésen ment végbe. Erre Tasner Antal az ideiglenes választmány nevében a magyar és német lapokban jelentést tett közzé s felszólította az ideiglenes aláírókat, hogy Kappel Frigyesnél június 30-áig írják alá személyesen és kötelezőleg, vagy tudassák levélben azt az összeget (mely nagyobb nem lehet az ideiglenesnél), a melylyel a részvény társaság alapításában részt akarnak venni, mert a hallgatás lemondásnak vétetik.

Széchenyi még ez alkalomnál is közreműködik. Bizonyítja ezt Sina Györgyhöz június 6-án [2] intézett levele, a melyben kéri, utasítsa Gyrát, az ő megbizottját, írja alá az ívet kötelezőleg s már itt kilátásba helyezi azt is, hogy a nádor engedélyével a malom 1840 őszével üzemét megkezdi. A kellő eredmény nem is maradt el, úgy hogy július 11-én az ideiglenes választmány jelentette az egyes aláíróknak,[3] hogy mennyivel vesz tényleg részt s hogy az aláírások 300.000 frttal befejeztettek.

E közben a telekről is gondoskodni kellett. Az 1839 ápr. 5-iki választmányi ülés Tüköry Józsefet bízta meg a szükséges telek kiszemelésével. Tüköry május 29-én adta be jelentését. Abból a szempontból indult ki, hogy a teleknek a Duna mellett a városhoz lehető közel kell lennie, mert így a szállítás és felügyelet költségei kisebbek s a felesleges meleg víz fürdőczélra felhasználható. Véleménye szerint 4 telek kerülhet szóba, még pedig 1. Grines Borbála telke az alsó Dunasoron, a mely 2190

[1] $^1/_{10}$-részvényt (100 frt) is lehetett jegyezni.
[2] *Levelei* II. k. 661. lap.
[3] Tasner fogalmazta, de jórészét Széchenyi javította.

□-ölnyi s így 10 p. frtjával számítva, a feltöltéssel együtt 28.500 frtba kerül; a gabonát 150 lépésnyire kellene csak vinni, de valószínű, hogy a szomszédok itt a malomépítés ellen tiltakozni fognak; 2. a Festetits-szántóföld, de ez mélyen fekszik, úgy hogy a feltöltés költségei miatt nem olcsóbb, mint az első; 3. a raktárkórház alatt a Duna melletti városi telek, mely ölenként 24 krajczárba kerülne, de oly messze van a várostól, hogy a szállítás és felügyelet költségei nagyok volnának s fürdőt ott nem lehetne állítani; 4. a Haufenwurf fölötti telek, mely szintén messze van, de nagyon olcsó s ide a gabonát a Dunán lehetne szállítani s mivel a város erre felé terjeszkedik s árvíz esetén a biztosító gát miatt nem veszthetí el a várossal összeköttetését s így könnyen odajuthatni, tehát a fürdőt is fel lehetne állítani, azért ez a telek felelne meg a legjobban.

E telkeket azonban nem találták alkalmasnak, nem volt jó Széchenyi május 30-iki feljegyzése szerint az általa ajánlott Lichtl-féle telek sem, mert a várostól messze volt. Erre Széchenyi alig hogy június 9-én Pozsonyba érkezett az országgyűlésre, már másnap jelentkezett a nádornál egy városi telek ügyében. A nádor szíves fogadására és bíztatására, június 12-én a már megalakult részvénytársaság nevében kérvényt intézett hozzá, juttasson a malom számára a Duna közelében alkalmas telket nyilvános árverés vagy kölcsönös megegyezés útján, mert vétel útján nem lehetett ilyet szerezni. A szóbanlévők között ugyanis egyes telkek mélyenfekvők, a városhoz közelebbiek részint be vannak már építve, részint drágák, az Ullmann-raktár felettiek meg szintén vagy nem kaphatók vagy oly messze vannak, hogy használhatatlanok. A Lipótvárosban van egy alkalmas négyszögű, 2856 □-ölű telek (a 626—635. számú). Nagy ugyan, de a lisztkészletek és az anyag eltételére sok hely szükséges, azonkivűl czélszerű a későbbi fejlődés szempontjából is, továbbá kívánatos, hogy a malom és a gőzkészülék a telek közepére a többi épület közé kerüljön.

A nádor el is rendelte június 13-án, hogy Pest város szépészeti bizottsága a városnak nagy hasznot igérő társaság számára árverésen kivűl mérsékelt áron telket adjon, mihelyt a részvénytársaság a városi hatóság részéről a szükséges engedélyt a felállításra megkapta. A szépészeti bizottság azonban akadékoskodott.[1] Ki akarta kötni, hogy a telekre csak malmot szabadjon építeni, lakóházat nem s nyerészkedésre ne szabadjon felhasználni. A nádor erre, Széchenyi újabbi közbenjárására július 15-én elrendelte, hogy a város a telket minden feltétel nélkül

[1] Ezért Széchenyi a nádornál június 15., július 3-án közbenjárt.

□-ölenként 5 p. frtért adja át a társaságnak, a mely körülményt örömmel tudatott Széchenyi július 18-án Putzerrel.

Ez az eddig ismeretlen levél azért is érdekes, mert kitűnik belőle Széchenyi körűltekintő és pihenést nem ismerő munkássága. Közli ugyanis Putzerrel, hogy az aláírások 300.000 p. frttal befejeztettek,[1] hogy anyagot nem rendeltek, mert most olcsóbbodik s hogy kívánatos volna, ha az igért mérnök már jönne, mert csak így lehetne közgyűlést tartani, hogy a választmány megválasztassék, a tőke első részletének (10%) befizetése kihirdettessék, a telek árát kifizethessék s a mérnök az építést megkezdhesse.

A hengerszerkezethez szükséges gőzgépre Putzer költségvetést igért Széchenyinek s — a választmány tudta nélkül — előzetesen megegyeztek, hogy Putzer a gépet Cockerill gyárosnál megrendelheti.

Midőn azonban Széchenyi ezt július 21-ikén az ideiglenes választmánynak tudtára adta, néhányan nyiltan kifejezést adtak azon véleményüknek, hogy ezt az egész választmány meghallgatása után lett volna szabad elintézni, sőt Tüköry pártot szervezett a mellett, hogy a gőzgép az aacheni Dobbssal összeköttetésben levő Knutsenál rendeltessék meg. Erre Széchenyi felkérte Putzert, hogy a rendes 50 szavazatán kívül, a többi 100 szavazat átírásáról gondoskodjék a szükséges többség biztosítására s hogy azokat, a kikre átírja, hozzá utasítsa miheztartásúl, mert ő (Széchenyi) becsületesen kívánja a vállalat sikerét s nem befolyásoltatja magát hóbortos vélemények és egyoldalú irány által.

Putzer azonban az első szavazásnál csak 50 szavazattal akart résztvenni a közgyűlésen s inkább beleegyezett abba, hogy ne Cockerill, hanem Dobbs legyen a gőzgép szállítója s ily értelmű utasítást küldött Killiasnak. A mérnökre nézve pedig megegyezett Széchenyivel még júniusban, hogy a pesti malom részére megnyeri a melegnanói malom műszaki vezetőjét, Fehr Vilmost, s közölve ennek feltételeit is, jelezte, hogy a szerződés megkötése után azonnal jönni fog.

A gépre nézve Killias Cockerill ügynökével megegyezett s így kötelezve volt egy horizontális nagynyomású, 20 lóerejű gépnek Seraingban való átvételére 18.000 frankért.[2]

[1] Széchenyi 20.000, Tüköry, Valero, Wodianer Rezső 10.000, Malvieux, Kappel, Burgmann, Appiano, gróf Barkóczy 5000, gróf Wenckheim, Klopfinger, Roscony, gróf Zichy Jenő, Batthyány Lajos 2000 frtot, igen sokan 1 részvényt (1000 frtot), sokan ½-et vagy még ennél is kevesebbet jegyeztek.

[2] Killias július 31-iki levelében jelzi, hogy Kecskemétről sürgősen kérdik egy hengergép miatt.

Széchenyi állani akarta a rendelést,[1] csak a gépre voltak némi aggályai, mert a horizontális nagynyomású géphez nem igen volt bizalma Cockerill jótállása nélkül. A gond, hogy jó gépet nyerjen, nem hagyta nyugton, augusztus 20-án újabb levéllel kereste fel Killiast és figyelmeztette őt a felelősségre, a mely kettejüket fogja terhelni, ha a gép rossz lesz. A gép olcsó árából és a szállítás gyorsaságából arra következtetett ugyanis, hogy a gép selejtes lesz, kérte azért Killiast, szerezzen biztos adatokat s tudja meg, szállított-e már Cockerill más malmoknak is ily gépet s azok beváltak-e.

A mérnöknek és Fehrnek jövetelét az építés megkezdése miatt szintén sürgette Széchenyi, sürgettette Tasnerrel is, de Killias [2] csak szeptemberre igérte érkezését a felülvizsgált tervekkel együtt. A gőzgépre azonban már pontosabb választ adhatott. Megküldvén Cockerillnak ajánlatát,[3] tudatta, hogy a rendelésre még szabad kezük van, a mit Széchenyi nagy megnyugvással fogadott [4] s erre először október 12-ére tűzte ki a közgyűlést, a melyben a gőzgépről is határozni kellett, majd pedig mivel Killias gátolva volt az eljövetelben, október 19-ére halasztotta. Killias azonban ekkor sem érkezhetett meg, azért levélben közölte [5] Széchenyivel az építési tervekre és előmunkálatokra vonatkozó véleményét. A közgyűlés október 19-én megtartatott s 20-án történt meg a végleges megalakulás, a melyet azután november 1-én Killias körlevéllel adott a kereskedelmi világ tudomására.

Killias Fehrrel október 21-én tényleg megérkezett s így már 22-én választmányi ülést lehetett tartani az építkezés és gőzgép ügyében.

Időközben Széchenyi a nádor pártfogását igyekezett megnyerni. Először kieszközölte a nádor beleegyezését abba, hogy a malom nevét viselhesse, majd pedig a szept. 23-iki választmányi gyűlés megbízásából még e napon arra is kérte,[6] hogy az intézményt vegye pártfogásába s a nádor meg is igérte, hogy a közintézményt mindig támogatni fogja. Ennek alapján az október 22-iki ülés Széchenyi ajánlatára legelőször is elhatározta, hogy

[1] Augusztus 11-iki levele Killiashoz.

[2] Aug. 18-iki és szept. 10-iki levelében.

[3] Egy nagynyomású, horizontalis, 20 lóerejű gépnek ára a gőzkazánnal, hidegvíz szivattyúval stb. 19.300 frank, a felállítás költségeit a vevő fizeti. Kész gépet azonnal, újat 4 hónap mulva szállít; küld a vevő terhére szerelőt és segédeket; késedelem esetén kárpótlást fizet. A vételár $^3/_4$-e a szállításkor, $^1/_4$-e 6 hó után fizetendő. Biztosítékúl 5000 frtot tesz le.

[4] Szept. 5-iki ismeretlen levele.

[5] Október 16-án.

[6] Orsz. Levéltár nádori osztály 1839. Polit. 1912. szám.

a malmot hálából József-hengermalomnak nevezi el, s a malom ne a telek közepére, hanem egyik szélére építtessék, mert áthelyezés esetén a többi rész könnyen felhasználható lesz; továbbá, hogy a malom építésével pályázaton kivűl Hild József bízassék meg s házilag végeztessék, az anyagra és ipari munkálatokra meg pályázat írassék ki. A gőzgép ügyében ajánlatára a gyűlés azt határozta, hogy Killias szerezzen be pontos tudósításokat a már fenálló hengermalmoktól s ennek alapján a legjobb gyárosnál kell kisnyomású gépet megrendelni; továbbá elrendelte az alaptőke 10%-ának befizetését s a pénztári teendőkre Kappel Frigyest kérte fel.

A megalakulás után Széchenyinek Pozsonyban kellett tartózkodnia az országgyűlésen, azért október 30-án innen írja meg Killiasnak a gőzgépre vonatkozó aggodalmait. Clark Ádám ugyanis nagyon dicsérte az angol kőmalmokat s csodálatát fejezte ki előtte, hogy miért vették a hengerrendszert. Széchenyi ezért ajánlotta Killiasnak, lépjen ez ügyben Tüköry útján Clarkkal érintkezésbe. Megírja neki tájékozásúl azt is, hogy Dingly gőzhajózási gépész állítása szerint 20 lóerejű gépnek 24 óra alatt 50 mázsa hazai szén elegendő.[1] Október 31-én meg Tükörynek ír és kéri, munkálkodjék kétszeres erővel a malom ügyében, mert a nádor kívánja a jó eredményt a dunai malmok előreláthatóan kevesbedése és a növekedő lisztszükséglet miatt, azonkívűl ajánlja, járjanak el körűltekintően az első részlet behajtásánál, nehogy lárma legyen a vége.

Ha Széchenyi az országgyűlés miatt nem is vehet részt az üléseken, azért érdeklődése, közreműködése egy csöppet sem lankad. Tasnerhez ez időben írt majd minden levelében van a malomról közleni vagy kérdezni valója. Majd [2] azt kérdi, hogy van a gőzmalom, majd a gőzgép rendelésére kér határozatot, [3] hogy vagy az angol Wattnál vagy a bécsi Fletscher és Punchonnál rendelhessen. S ennek volt is foganatja, mert az 1840 febr. 22-iki választmányi gyűlés határozata alapján Valero (febr. 26-án) értesítette Killiast, hogy Széchenyi indítványa elfogadtatott. Ennek alapján Széchenyi ily irányú megrendelő levelet kapott, de ezt később (márczius 4-iki gyűlésből) Tasner közbenjárására általánosították, hogy a gőzgépet belátása szerint bárhol rendelheti.

Majd meg azért érdeklődik, van-e elég víz a malom telkén levő kútban,[4] hogy meg lehessen állapítani nagy vagy kis nyo-

[1] E levelében érdeklődik a vasművek rendeléséről, a gőzgépnek a hengerszerkezettel való egybekapcsolásáról is.

[2] *Levelei* 1840 II. 22-éről. III. k. 20. l.

[3] *Levelei* 1840 II. 29-éről. III. k. 21. l.

[4] 1840 márcz. 1. III. k. 27. l., márcz. 2. III. k. 27. l.

mású gép szükséges-e ; nem lehetne-e esetleg a vizet csövekkel a Dunából odavezetni.

A pestieket, úgy látszik, ez alatt nagyon elkedvetlenítette az a körülmény, hogy Killias igazgató nem jött le Pestre s így a malom ügye nem haladt előre kellőképpen.[1] Valero Antal, az ideiglenes igazgató türelmetlenkedett s követelte, hogy Killias foglalja el hivatalát. Killias azonban fontos okaira hivatkozva, nem jött. Széchenyi elfogadta okait,[2] de ő is sürgette eljövetelét, hogy a gép ügyében végleg döntsenek, másrészről azonban kérte a választmányt, ne kívánja Killias megjelenését Fehr megérkeztéig, addig Valero még vihetné az igazgatói teendőket.

A gőzgépre csakhamar teljesítette Killias Széchenyi kívánságát s márczius végén Fletscher és Punchon bécsi gyárosnál szerződést kötöttek egy 18.000 frtért szállítandó, 30 lóerejű, kisnyomású gőzgépre és egy pótkazánra.

Valero azonban ismételten és erélyesen sürgethette a gőzgép megrendelését és Killias megérkezését, sőt neheztelésének is kifejezést adott, hogy Széchenyi és Killias részéről nem érkezett ez ügyben jelentés. Tasner megírta ezt Széchenyinek s ajánlotta, írjon Valerónak, de keltezze levelét korábbra. Széchenyi így tett.[3] Megírta Valeronak, hogy fölöslegesnek tartotta értesíteni a választmányt, mert azt hitte, Killias elküldötte a szerződést ; de mivel ez nem történt meg, megküldi a másolatot Killias levelével együtt. Killiast nem lehet panaszszal illetni, míg meg nem hallgatják. Külföldi útja fontos volt s a társaságra bizonyosan hasznos. Most már nemsokára megjön s remélhető, hogy a Józsefmalom még az őszszel működni fog.

E levelek a választmány április 8-iki gyűlésén egyelőre megnyugvást keltettek. Széchenyi pedig bizalommal tekintett a jövőbe, mint ápr. 4-én Tasnernak írja : »a gőzmalom iránt jó reménységben vagyok«. Nem is nyugodott, figyelme állandóan a malmon függött. Azt mondhatni, ő volt a központ, még akkor is, mikor a pozsonyi országgyűlésen tartózkodott. Hozzáfordul Killias, hozzá Valero, a választmány. Hozzáfordult Fletscher, a gépgyáros is, ki a készítendő gépre nézve több kérdést intézett hozzá, melyeket Tasner útján[4] a május 3-iki választmányi gyűlés elé is terjesztett. Május elején, midőn Bécsben tartózkodott, felkereste Fletschert s személyesen tárgyalt vele és sürgette a gőzgépet. 1841 január 25-én pedig Czenkről írja meg[5]

[1] Márcz. 4-iki levele III. k. 31. l.
[2] Lásd márcz. 11-iki levelét.
[3] Lásd Tasnernak írt 1840 ápr. 2-iki levelét.
[4] *Levelei* 1840 ápr. 26. III. k. 47. l.
[5] *Levelei* III. k. 56. l.

a gyárosnak aggodalmait. Megírja neki, hogy Angliában akarta a gépet megrendelni, s mivel a gőzhajózásnál már bánják, hogy nem Angliában rendelték meg a gépeket, kéri, hogy a gép jó legyen s némi pótló utasításokat ad.

A választmány is minden kieszközlendő ügyben Széchenyit kéri fel a közbenjárásra, így pl. a levezető csatorna ügyében a nádornál, kérvények beadásával, utánjárással, a gépszállítás alkalmával felmerült vám elengedése ügyében a városnál vagy a helytartótanácsnál.[1]

E közben az építkezéshez is hozzáfogtak, sőt mint Killias 1840 szept. 6-án jelzi, az már kielégítően előrehaladt, mert Tüköry jó fákat szállított s a felállított műhelyekben jobban és olcsóbban dolgoztak, mint ha mesteremberekneknek adták volna ki a munkát, a mi azonban a választmányban ellentétre szolgáltatott okot, mert Valero inkább a mesterembereknek szerette volna a munkát kiadni. A szükséges vasművek is készültek, úgy hogy Killias már a hengerszerkezet szállításáról is intézkedett. Ugyane levelében felemlítette Killias az intézkedések kellemetlen oldalait is. Valero ideiglenes igazgatása alatt ugyanis minden ügy a választmány elé került s csak 2 választmányi tag aláírása mellett fizetett Kappel, az ideiglenes pénztárnok. Ez helyes nagyobb ügyeknél, de hosszadalmas és a kereskedelmi szokások ellen van a folyó szükségleteknél. Killias úgy segített a dolgon, hogy midőn ő vette át az igazgatást, nem ment Kappelhez pénzért, hanem a saját háza esedékes részleteiből fizetett s most a felülvizsgálatnál felhívta e körülményre Széchenyi figyelmét, határozatot kérve ez ügyben a jövőre.[2] Figyelmeztette Széchenyit arra is, hogy az alapszabályokat czélszerű volna az időközben (1839/40. országgyűlésen) életbe lépett új váltótörvény szerint módosítani.

Látható a fentiekből, hogy Killias és a választmány között ellentét fejlődött ki. Mindenki rendelkezni akart, a mit viszont Killias kifogásolt. Végre is Killias egy promemoriát adott át Széchenyinek az ellentétek és surlódások okairól. Szerinte ez okok abban állanak: hogy Kappel Frigyes, az ideiglenes pénztárnok azt kívánta tőle, hogy a Holzhammer-ház befizetései is az ő kezéhez történjenek, mi lehetetlenség, mert sok külföldi rendelést künn kell fizetni; hogy Valero e kereskedelmi üzletet tisztán formalitásokkal akarja vezettetni; hogy Wodianer a búzavásárlást a maga számára akarja lefoglalni; hogy mindenki gyenge, nem hisznek senkinek, sokat beszélnek, keveset tesznek,

[1] 1840 máj. 3, XI. 6-iki, XI. 27-iki, 1841 II. 27, választmányi üléseken.

[2] Ez ügyben Killias 1841 aug. 30-án Kappelnek is írt.

s mindenki előnyöket akar a maga számára kieszközölni. Baj az is, hogy a hengermalom Magyarországon az első kereskedelmi társaság s így az embereknek nincs még tiszta fogalmuk ily üzletről. Az igazgatóságnak az a panasza, hogy egyes választmányi tagok folytonosan gyanúsítanak, basáskodnak, hogy a számadást állandóan szidják, de a felülvizsgálását folyton halogatják, miáltal az üzlet megakad, és végül hogy már megszavazott ügyeket ismét napirendre hoznak.

Killias felkérte Széchenyit, vizsgáltassa meg a szolgálat ellen felmerült panaszokat, hogy a tisztviselők vagy igazolhassák magukat vagy büntetésüket vegyék. Véleménye, hogy a személyzet megállja helyét s itt pótolhatatlan, mi meggondolandó körülmény, mert ha elvesztik türelmüket, örömüket, könnyen megtörténik, hogy távoznak, a mi a társaságnak hátrányára lesz.

Killias utóbb említett levelében saját személyéről jelezte, hogy állandó ittléte lehetetlenség, azért czélszerű volna, ha csak ott működnék közre, a hol okvetetlen szükséges és hasznos. Nélkülözhetetlen volt ugyanis házánál, azért ez úgy akarta az ügyet elintézni, hogy az igazgatóság kettéválasztását (műszakira és kereskedelmire) ajánlotta, úgy, hogy a két igazgató egymástól független s a választmánytól függő volna. A műszaki igazgató, Fehr Vilmos már szerződtetve volt, kereskedelmi igazgatónak a ház Schauber nevű alkalmazottját ajánlotta, a ki 1840 novemberében jelentkezett is Széchenyinél. Széchenyinek azonban nem igen tetszett Schauber s Putzernek ki is fejezte,[1] hogy legalább is szükséges volna, ha Killias Schaubert hivatalába bevezetné. Schauber nem sokáig lehetett itt s valami különösebb nyomot nem hagyott maga után. Úgy látszik, Széchenyi rábeszélésére Killias megmaradt egy ideig. Erre vall a társaság 1841 jan. 2-iki választmányi ülésében tett felszólalása, melyből a Holzhammer-czéget felkérik, küldje a búzabevásárlás eszközlése miatt Killiast, mert őt tekintik a malom igazgatójának. Egyébként Killias el is jött s a bánáti megyékben járhatott is a fenti ügyben, a melyre neki Széchenyi Hertelendy Ignácz torontáli főispánhoz, és Karácsonyi László alispánhoz ajánlólevelet is adott.[2]

[1] 1840 nov. 26-iki levele. Ebben Széchenyi véleményét is kifejezi a malom épületéről. Véleménye szerint jól van építve, impozáns, de sokba került. Angliában szolidabban építették volna, nagyon fényesnek tartanák, de itt szükséges az üzlet emelésére. Kijelenti azt is, hogy lelkén viseli az intézmény sikerét, nemcsak belefektetett pénze miatt, hanem azon magasabb szempontból, hogy ne »*modern rom*« alapítója legyen, mert *a sikertelenség rosszabb Magyarországon az elemi csapásnál.*

[2] Később, az 1841 szept. 16-iki választmányi ülésen, midőn Killias újból lemondott, ismét megkérte, hogy legalább a közgyűlésig maradjon.

Ez alatt még 1840 novemberében befejezték az építkezést. 1841 júliusában megérkezett a gőzgép is, a melynél ismét Széchenyi segítette ki a társaságot zavarából, ezúttal pénzzel, a mennyiben a gép árának egy részét kifizette Fletscher gyárosnak, a maradékért pedig jót állott.

A gőzgép megérkezése és felállítása után 1841 szeptember 15-én megkezdődött végre az őrlés is, úgy hogy a szept. 16-iki választmányi ülésből Széchenyi javaslatára a lapokban közhírré tették az üzem és a liszteladás megkezdését.

A Holzhammer-ház az üzleti eredményt nagy érdeklődéssel várta, s Killias és Fehr jelentéseiből csakhamar meg is tudta, a mint ezt a ház főnökének, Putzernak, Széchenyihez november 1-éről keltezett levele bizonyítja.

E szerint a hengerkészülék igen jól működött, a liszt rohamosan kelt, mégis a próbaőrlés (2434 pesti mérő) alig eredményezett az 5%-nál sokkal több hasznot, a mi a sok fáradságért silány haszon volt s alig kecsegtető arra, hogy más ilynemű vállalat létesüljön.

Putzer véleménye az volt, hogy ezen úgy segíthetni, ha a tőke felének gyarapításával egy harmadik járat állíttatnék fel. Így a jelen mennyiség felével több lisztet lehetne őrölni s a költség aránylag csekélylyel nőne. Ez ügyben a biztos többség elnyerésére Széchenyinek — ha a terv megtetszik — felajánlotta teljes támogatását. S mivel a társaság a rendelkezésre álló csekély forgótőke miatt állandó pénzzavarban volt, 30 illetőleg 40 ezer frt nyilt hitelt ajánlott fel, ha más részvényesek, mint pl. Sina, is nyújtanak kölcsönt. Putzer jelezte azonkivűl,[1] hogy deczember végén eljön Pestre s ott marad az első közgyűlésig, úgy hogy személyesen megbeszélhetik a teendőket.

Széchenyi — Killias és Fehr részéről — természetesen szintén pontosan értesült a próbaőrlés eredményéről. Azonnal el is határozták egymás közt, hogy mindent megtesznek a 3-ik járat felállítása tekintetében. Széchenyi már az 1841 szept. 22-iki választmányi ülésen javasolta is a felállítást, úgy hogy decz. 15-én megírhatta, mit tett ez ügyben.

Széchenyi a fenti választmányi ülésen azt is ajánlotta,

Az első közgyűlést az alapszabályok szerint már a tavaszon kellett volna tartani. 1841 IV. 22-iki ülésen Széchenyi javaslatára júniusra halasztották, majd novemberre, de ekkor sem lehetett megtartani s csak 1842 januárjában tartották meg.

[1] November 26-iki levelében Putzer értesíti Széchenyit arról is, hogy 50 rendes szavazatán kivűl részvényeinek átírásából még 60 szavazata van s így a többség biztosítottnak tekinthető a 3-ik járat felállítása tekintetében.

hasonlíttassék egybe a költségvetés-tervezet a valóságos költségekkel. Majd október 12-én megbízta Fehrt az adatok egybeállításával. Ezen összehasonlításból [1] teljes képet nyerünk a hengermalom évi költségeiről.

	A malom évi költségei			
	2-rendszernél		3-rendszernél	
Az épület fentartása a tervezet szerint	800	p. frt	800	p. frt
A szerszámok, gépek kopása tervezet szerint	2.800	»	4.150	»
A zsákok kopása a tervezet szerint	1.000	»	1.500	»
Olaj és világítás a tervezet szerint	700	»	800	»
Szén a tényleges szükséglet szerint	8.000	»	9.000	»
A malomszemélyzet a tényleges szükséglet szerint	13.432·32	»	14.160·32	»
Irodai költség a tervezet szerint	3.000	»	3.000	»
Kocsi- és lótartás	400	»	600	»
A lisztárúsítók provisiója	6.400	»	8.000	»
Kamatok 300.000, illetőleg 350.000 tőke után	15.000	»	17.500	»
Átmenetiek	267·28	»	489·28	»
Összesen	52.000	p. frt	60.300	p. frt
Azaz (300 napot véve) naponkint	173·20	»	201	»

Az alkalmazottak fizetése az 1839-ben tervezett 3 járatú malomnál (39 egyénre) 15.000 p. frt, míg 1841-ben a 2 járatúnál (43 egyénre) tényleg 13.432·32 p. frt volt s ennek 3 járatra való kiegészítése (4 egyénnel több) csak 728 p. frt többlettel 14.160·32 p. frtra terveztetett.

Érdekes a próbaőrlésnek (szeptember 15-étől október 12-éig) kimutatása. A 2 járattal őröltek 2434 mérő búzát, azaz 129 ℔-jával 313.906 ℔-ot s ebből dara lett 1·82%, 0-ás liszt 8·15%, 1-es 14·13%, 2-es 20·77%, 3-as 17·31%, 4-es 15·34%, korpa 15·88%, derczeliszt 0·39%, hiány 2·21%.

Az 1 mérő búza után nyert liszt értéke 12·59 frt volt s a költség reá 10·30 frt, úgy hogy nyers őrlési díjra maradt 2·29 frt. Napi 175½ őrlendő mérőt számítva, a nyers díj 435·19 frt, a melyre a napi kiadás 433·20 frt, úgy hogy tehát az 5%-os kamaton kivűl a napi tiszta nyereség 2·29 frt volt, azaz évenként 745 frt (= 298 p. frt).

A 3-ik járat felállítása esetén a jelenlegi mennyiség felével többet, azaz 262 mérőt őrölve, a nyereség naponként 2·29 p. frtjával 650·38 p. frt volna, a melyre a napi kiadás 502·30 frt, úgy hogy ez esetben az 5% kamaton felül tiszta nyereség 148·8 frt volna naponként, azaz 44.466·20 v. frt (17.786·32 p. frt).

[1] Fehr 1841 nov. 4-én állította egybe az adatokat.

A tényleges kedvezőtlen eredmény nem volt ismeretlen a választmányi tagok előtt sem, különösen azon ülés óta (1841 szept. 22.), a midőn Széchenyi a 3-ik járat felállítását javasolta. Természetes, hogy az eredmény javítását mindenki óhajtotta. Tüköry József 1841 decz. 28-án, közvetetlenűl az első közgyűlés előtt javaslatot nyújtott be ez ügyben, s javasolta, hogy 4 járat állíttassék fel; továbbá, ha az igazgató előnyösnek tartja, szereltessék fel a malom számára egy külön szerműhely, hogy a munkásoknak állandóan legyen foglalkozásuk; ajánlotta, hogy a Holzhammer-ház válaszsza az igazgatót, a többi személyzetet pedig a választmány; választmányi tag mindenki lehessen, az ülések a malomban tartassanak, a fizetéseket foglalják szerződésbe s a levelezésre, aláírásra a kereskedői módszer alkalmaztassék.

A malomnak végképpi elrendezését és az őrlés kezdetét az igazgatóság a városi tanácsnál azonnal (szept. 17-én) bejelentette, azonkivűl azt is, hogy a liszt eladására boltokat nyittat. A városi tanács megvizsgáltatta erre a malmot Szepesy Ferencz tanácsnokkal, a ki azt a jelentést adta, hogy a malom nem a saját boltjaiban, hanem megbízott egyénekkel árultatja lisztjét. Midőn erről a molnárczéh értesült, rögtön panaszszal fordult a városi tanácshoz s kérte a megbízott lisztárúsok boltjainak bezárását. A városi tanács újból egy tanácsnokát küldötte ki az ügy megvizsgálására avval az utasítással, hogy ha a panasz igaz, a lisztárúsok boltjait zárassa be s tiltsa el őket a további árúsítástól. A malom igazgatósága erre az 1840. évi XVII. t.-cz. 9. szakaszára hivatkozva, azonnal (még októberben) a helytartótanácshoz fordult azzal a kéréssel, hogy mivel a város csak a saját termésnek őrlését engedte meg s magánosoktól való gabonavételt nem akarja megengedni, mivel a liszt árulását mind a két város csak lisztkereskedőknek akarja megengedni, a szabadárulást megtiltja, a mi nyilván ellenkezik az 1840. évi XVII. t.-cz. 9. szakaszával, mely megengedi a gyárnak gyártmánya szabad árúsítását, utasítsa a két várost, hogy a malom gabonát mástól is vehessen és cserélhessen s a városban több boltot is nyithasson.

A helytartótanács (november 2-án) megküldötte a kérést a városnak véleményes jelentés végett. A város a czéhek meghallgatása után az ügy körülményes előadásával kérte a helytartótanácsot, hogy a czéhek keresete érdekében csak 1 raktár megnyitását engedje meg. A helytartótanács a malom pártját fogta a felséghez intézett felterjesztésében, s ennek eredménye is volt. 1843 márczius 14-iki rendeletével értesítette a városokat a király azon engedélyéről, hogy a malom nemcsak a gyárban, hanem a városban is több boltban árúsíthatja előzetes bejelentés kötelezettségével lisztjét, mert ez

a czéhtekintetekkel nem ellenkezik s a liszt megszorítása nem kívánatos. Az első közgyűlés előtt történt mindez s Széchenyi volt az, a ki az ügyet a nádornál szóban is ajánlotta.

Az első közgyűlés gondos előkészítés után 1842 január 4., 5., 7., 8. napjain folyt le s megjelent rajta igéretéhez képest Putzer is.

Széchenyi a közgyűlést magyar beszéddel nyitotta meg, a melyben a választmány nevében addigi sáfárkodásukról számot adott. Előadta, hogy a malom lisztje jó és kapós, s a szándék az, hogy olcsó legyen a liszt, mert a gabonakereskedést csak így válthatja fel a lisztkereskedés. Vannak nehézségek, pl. az idő mostohasága, járatlanságuk, az irígység és fondorkodás, az előállítás drágasága, melyeken segíteni kell. Az építkezés és berendezés drágább volt, mint előre terveztetett, de ezt az árvízveszedelem és a fa drágasága okozta s az, hogy 1 helyett 2 gőzkatlant vettek, továbbá hogy tisztviselőlakásokat és műhelyeket építettek. Most a fogyasztás nagy, s a liszt oly kapós, hogy nem tudnak a keresletnek megfelelni.

A forgalom miatt szükség van pénzre vagy hitelre, különösen azért, mert az eddigi 2 járat alig ad 5%-nál nagyobb hasznot, míg ha még 1 járattal bővülne a malom, aránylag csekély tőkeszaporodással sokkal nagyobb hasznot lehetne remélni, azért e 3-ik járatot meg is rendelték. E miatt azonban alig maradt forgótőke s így erről gondoskodni kell.

Széchenyi után Fehr igazgató olvasta fel német nyelven a malom pénzbeli, technikai és kereskedelmi állapotáról szóló jelentését, a melyet a kézirat tanúbizonysága szerint, maga Széchenyi készített.[1] E jelentésből kitűnik, hogy a 300.000 frt alaptőkéből addig 266.960 frtot fizettek be a részvényesek s az építkezés, a berendezés költségei előreláthatólag 242.694 frt 43 krra [2] fognak rúgni, a 3-ik hengerjárat 20.000 frtba fog kerülni, úgy hogy forgótőkének 37.305 frt 17 kr marad. A gabonavétel miatt már is szükség volt hitelre. A malom technikai sikere kiváló és kereskedemi jövője igen jónak igérkezik. A lisztet igen keresik, még távol vidékekről is. Az építkezés, az anyag, gépezet oly jó, hogy a munkában nem volt akadály, de szükséges volna, a gépek gyors és olcsó javíthatása czéljából a már fennálló műhelyeket

[1] Széchenyi és Fehr előadásainak eredeti fogalmazványai a Széchenyi-múzeumban vannak.

[2] A nádorhoz 1842 április 17-én benyújtott kérvény szerint a kiadás tényleg a következő volt: Telek 14.357 forint 22 krajczár, épületek, raktárak, műhelyek 111.111 forint 40 krajczár, gőzgép 28.624 forint 27 krajczár, segédgép és vasszerkezet 31.651 forint 30 krajczár, hengerszerkezetre 27.606 forint 2 krajczár, egyéb 9317 forint 35 krajczár. Összesen 222.668 forint 36 krajczár.

továbbra is fenntartani. A malom fentartásának költségei nagyok, s ezen a 3-ik hengerjárat felállítása fog segíteni.

Ezután Széchenyi köszönetet mondott mindazoknak, a kik eddig a szervezésben, munkában résztvettek, még pedig Putzernak, a Holzhammer-ház főnökének, Killias és Fehr igazgatóknak, Hild építésznek, Tüköry ácsmesternek, Fletscher gépgyárosnak, a frauenfeldi társulatnak. Majd rámutatott, hogy a malom hatása már eddig is jó, mert a rossz körülmények közt most bizonyára sokkal nagyobb volna a liszt ára, ha a hengermalom nem volna. Ezt a hatását a malom továbbra is fenn fogja tartani, mert a főczél, hogy a szegényebb osztály jó és olcsó lisztet kapjon, továbbá hogy a külföldre való szállítással a haza erejét növelje s végűl, hogy e fáradozásért legyen az egyesületnek is haszna. Végűl tárgyalást és határozatot kért arra nézve, hogy 1. hogyan szerezzen a társaság elegendő forgótőkét, 2. hogy az alapszabályok a váltótörvényszéknél bejegyeztessenek-e, 3. hogy nem volna-e czélszerű azért előbb az alapszabályokat a mostani körülményekhez átalakítani, 4. hogy miképpen kellene segíteni azon, hogy a gépezet romlása esetén a munkában ne legyen zavar és végűl 5. hogy nem kellene-e József nádornál, a pártfogónál a telekért köszönetet mondani s megkérni, mikor akarná az alapkövet letenni s erre az ünnepélyre nem kellene-e Pest vármegyét, továbbá Pest és Buda városokat meghíni.

Az 1. pontra nézve a részvényesek felszólíttattak, hogy Holzhammer, Széchenyi és Batthyány példájára az 1841 december 31-éig járó 5% kamatot hagyják a malom rendelkezésére további 6% kamatozás mellett; azonkivűl a választmány 50.000 frt kölcsön felvételére felhatalmazást nyert. Az alapszabályok átdolgozására egy 3 tagú bizottság küldetett ki, a mely a számadásokat is felülvizsgálta s megelégedésének adott kifejezést azzal a kéréssel, hogy a malomban lehetőleg a hazai munkások legyenek többségben. A búzavétellel Fehr igazgató bízatott meg, azzal, hogy 1000 mérőn felüli vételnél előzetesen egy választmányi tagnak kell a búzát megmutatnia s megbízatott a czégjegyzéssel is, mint egyedüli igazgató, mert Killias végleg lemondott hivataláról. A 4. pontra elhatározta a gyűlés, hogy a műhelyeket és az öntődét fenntartja, de külön könyvvezetéssel, annyival inkább, mert még 1841 elején a helytartótanácstól engedélyt nyert, hogy gépműhelyében idegeneknek is dolgozhasson s ezért Cupol-kemenczét is állíthasson.[1] Az 5. pontra nézve Széchenyi, Zichy Imre, Marczibányi, Csapó Dániel küldettek ki a nádorhoz pártfogásának megköszönésére és az alapkő-

[1] 27.624 sz. rendeletével.

letételre való meghívásra, azonkívűl a két város is meghivatott az ünnepélyre.

A közgyűlés jan. 7-iki ülésén örvendetes esemény is volt. Résztvett ezen Szeged városának egy tanácsnoka, s előterjesztette az ott gőzmalom állítására alakult részvénytársaság kérdését, hogy a pesti részvénytársaság mily feltétellel volna hajlandó a szegedi mozgalmat támogatni. A tanácsnok felszólíttatott a közelebbi adatok beküldésére, majd pedig biztosítást is nyert, hogy több társaság létrejötte esetén a szegedi előnyben részesűl. Ugyanakkor elhatároztatott, hogy ha a Holzhammer-ház ilyen új társasághoz hozzájárulni nem akarna, az alaptőke semmi esetre sem csorbítható, de ha a részvényesek többsége más forrásból való részvételt határoz, az új vállalatban a Holzhammer-ház tanácsadó szerepe fenntartandó.

Kellemetlenség is akadt a közgyűlésen. Valero Antal választmányi tag az alapszabályváltoztatásban az alapszerződés megszegését látta s azért lemondott választmányi tagságáról. A választmány ezt sajnálattal tudomásul vette s addigi fáradozásáért köszönetét nyilvánította, a mit a választmány megbízásából Széchenyi tett meg.[1] Valero azonban sehogysem akart a változtatásba belenyugodni s később visszakövetelte pénzét a társaságtól, majd pedig beperelte a társaságot Pest város törvényszékénél, követelvén pénzét azzal a megokolással, hogy az alapszabályváltoztatás csak minden részvényes beleegyezésével történhetik meg, ő pedig az igazgató jogkörének kiterjesztésébe semmiképp sem egyezik bele. A város 1843 febr. 8-án elfogadta okait s ítéletében a társaságot a pénz visszafizetésére kötelezte, de a társaság megfellebbezte az ítéletet s a tárnokszék 1845-ben s a legfelsőbb fórum is elutasította Valerót keresetével, mert az alapszabályok 17. és 18. pontja a változtatást megengedi. Hogy mennyit fáradozott ez ügyben is Széchenyi, azt ez időben Tasner Antalhoz intézett levelei mutatják.

Más, kisebb kellemetlenség is támadt a közgyűlés nyomán. A pesti lapok a közgyűlés lefolyását — Széchenyi és Fehr beszédeit teljes terjedelemben — ismertették. Erre a pesti és budai kőmalmok mesterei egy röpiratot bocsátottak közzé, a melyben az új vállalkozást erős kritika alá fogták s be akarták bizonyítani, hogy a hengermalom nem felelt meg a várakozásnak. Ez természetesen polémiára szolgáltatott okot, de fokozott tevékenységre sarkalta a választmányt.

[1] Széchenyi 1841 decz. közepe táján már tudomást szerzett arról, hogy Valero a malmot szidja, azért decz. 17-én egy levelet írt neki, melyben figyelmeztette őt, mint választmányi tagot, kötelességére. Ezt a levelet azonban saját feljegyzése szerint nem küldötte el.

Első sorban a forgótőkéről kellett gondoskodni, s ebben ismét Széchenyi volt a társaság segítségére. Először is gr. Meskónétől szerzett 26.000 frt kölcsönt. Február 13-án pedig b. Sina Györgyöt kérte fel, hogy fogadja el pesti pénztáránál folyó számlára a társaság pénzét, mely eddig a bécsi Grob és Hoeslin czégnél volt elhelyezve; február 21-én pedig odamódosította kérését, hogy nyisson hitelt a malom számára 30.000 frtig 6%-ra és ½% provisióra, a nála deponált pénzekért meg adjon 5%-ot provisió nélkül. Ebbe azonban Sina nem egyezett bele. Ekkor még biztosabb hitelt szerzett. Még 1841 márcziusban a nádortól az országos pénztárból a maga számára 40.000 frt kölcsönt kért 6%-ra, most (1842 ápr. 17-én) kérte s kieszközölte a nádortól, hogy ezt a kölcsönt átruházhassa a malomra.

Fehrnek jelentései a malom őrlőképességének fokozására arra bírták Széchenyit, hogy a malom gépszerkezetének nagyobbításával foglalkozzék. S mivel Fletscher és Punchon gépei és kazánjai nem voltak a legjobbak, ez ügyben angliai ismerőséhez, Thierney Clarkhoz fordult. 1842 február 6-iki ismeretlen levelében egyéb dolgok mellett a gőzmalomról így nyilatkozik: »Még egy szívességre kell önt kérnem, gőzmalmunk érdekében, a mely nagyon bevált és az általa előállított liszt oly jó minőségű, hogy a kereslet sokkal nagyobb, mint a mit a legnagyobb erőfeszítéssel kielégíthetünk. Ilyen gyártmányhoz azonban a legjobb minőségű kazánra van szükségünk. Nem volna oly szíves, kérem, velem tudatni, hogy mennyibe kerül egy ilyen kazán, 40 lóerejű géphez Londonban beszerezve és azután mennyibe a szállítás Londonból Triesztbe. A kazán nagyon sok ként tartalmazó, rossz szénnel való fűtésre legyen alkalmas. A helyiséget, a hol el lenne helyezve és annak méreteit az idecsatolt rajz mutatja. Már a jövő tavaszszal szükségünk volna a szóban levő kazánra, azért kérem, küldje meg, mihelyt lehet, a fenti költségvetést. Szándékunk továbbá üzemünket egy második gőzgép és őrlőkészülék beszerzésével megkettőztetni. Kérem, közölje véleményét, vajjon egy közönséges ingó-gépet vagy pedig oly erősebb szerkezetű gépet volna tanácsosabb rendelni, a minőket a híd munkálatainál alkalmaznak, s azután azt is, hogy mi volna az ára mindegyiknek Angolország valamelyik legelső gyárában.«

Clark [1] a hajógépet vélte alkalmasnak s ajánlotta, hogy a Miller és Ravenhill czégnél vegye. A Széchenyi által küldött lisztmintára nézve pedig értesítette, hogy megmutatta Anglia

[1] Febr. 21-én kelt válaszában.

legtapasztaltabb molnárainak és pékmestereinek s az előbbiek kitünő minőségűnek, de az angliai viszonyokhoz mérten drágának tartották, az utóbbiak véleménye meg az, hogy kitünő üzletet lehet vele csinálni.

Megküldötte Clark [1] Ravenhill költségvetését is, a mely szerint a kívánt kazán 430 £-ba, egy 35 lóerejű gőzgép 1420 £-ba, egy 40 lóerejű pedig 1520 £-ba kerül.

Erre Széchenyi köszönetének kifejezésekor [2] így nyilatkozott a malomról:

»Egészen köztünk szólva, én mégis igen sajnálom, hogy pesti malmunk nem áll angol alapon. Ön legjobban tudja, mily nehézségekkel kell itt megküzdenem és hogy nem henyélek. Nem bírtam a tőkét megszerezni. Egy tiroli bankház ekkor 15 ezer font kölcsönt ajánlt föl — aránylag könnyű dolog volt megegyezni vele — és ez a zárköve hengermalmunknak. Az őrlés költsége igen nagy, de minthogy a liszt, melyet előállítunk, jobb mint bármelyik ebben az országban és a búzának jobb megválasztásával még javíthatjuk is a minőségét s minthogy nálunk a malmok tisztára özönvízelőttiek, talán boldogulni fogunk és végtére is jó üzletet csinálunk vele. Az igazgatónk, Fehr úr, egy pompás, becsületes német, rendkivül hízelgőnek találta, hogy ön oly kedvezően nyilatkozott lisztünkről és csupa buzgalom és igyekezet, hogy sikerüljön a vállalat. A költségvetést illetőleg, a melyet ön küldött nekem, még semmiféle elhatározásra nem bírtam jutni. Ön tudja, mily lassan megy minden ebben az országban és mennyi nehézséget támasztanak a legcsekélyebb dologban is. A felelősséget nem vállalhatom — még tanácskoznunk és czivakodnunk kell felette. Ugy-e megmagyarázza ezt Miller és társa uraknak, nehogy azt gondolják, hogy csupán kíváncsiságból kértük be ajánlatukat.«

Még jellemzőbb, a mit Széchenyi Clarkkal egy újabbi tanácsára nézve közölt.

»A mi pedig malmunk lisztgyártmányait illeti, — írja Széchenyi [3] — sajnálattal kell kijelentenem, hogy még nem is gondolhatunk reá, hogy akár a legkisebb mennyiséget is 10 angol mérföldnél távolabb szállítsuk innen, de éppenséggel nem azért, mintha könnyen romlanék és nem volna alkalmas a szállításra, hanem kizárólag azért, mert nem tudunk eleget előállítani s a szó szoros értelmében nem tűrik, hogy messzebb vigyük. Már komolyan gondolkozom még egy gőzgép és őrlőhenger-készülék

[1] Márcz. 4-iki levelével.
[2] 1842 márcz. 19-iki kiadatlan levelében.
[3] Április 5-iki kiadatlan levelében.

alkalmazásán, hogy háromszor annyit termelhessünk mint most, most, mondom, minthogy jelenleg csupán két készülékkel dolgozunk, — de néhány hónap mulva már három lesz üzemben. Ha a kereslet nem fog csökkenni — és ezt igen rövid idő alatt kitapasztalhatjuk — nem kétlem — noha választmányi tagtársaim nagyon határozatlan, lassú kocsi-lovak — nem kétlem, hogy a jövő nyár folyamán dülőre jutunk a második gőzgépre stb.-re nézve — és ha azután az szakadatlan üzemben tartható az 1. számúval együtt, a mely állandóan működik — kétségkivűl ez is igen jövedelmező üzlet lesz. Éljen, éljen! Már most, minthogy Miller és Ravenhill urak ajánlata szerint — a melyet ön szíves volt nekem megküldeni — majdnem ugyanazért az árért juthatunk a gépekhez mindennel együtt, mint a mennyiért Fletscher és Punchon urak Bécsben szállítanák, remélem, ezúttal megfogadják tanácsomat és az angol gépeknek adják az előnyt — és ez most annál inkább remélhető, mert a Fletscher és Punchon uraktól való mindkét kazánunk már tönkrement, még pedig alig 6 hónapi használat után. Szerencsére, én meggátoltam egész számlájuk kifizetését. Igy a kezünkben vannak s kegyesen ott tartom őket még egy ideig és hajlandók is új feneket alkalmazni az egyik kazánba stb. Majd kitapasztaljuk a hasznát az ön igen becses útmutatásainak oly irányban, hogy hengerünket és kazánainkat faburkolattal lássuk el. Ma alig nyújtanak valamelyes biztonságot.«

Széchenyi azonban az angliai tudakozódás mellett Fletscher és Punchonnál is érdeklődött egy második gőzgép és új kazán megrendelése tárgyában, a mint azt a czéghez 1842 márczius 20-ikán intézett levele bizonyítja,[1] a melyre Fletscher válaszában [2] jobb angol mód szerint készült kazánokat igért, a régiek kijavítását ajánlotta s egy 30 lóerejű 2 kazános gépnek árát 22.000 frtban állapította meg.

1842-ben, a malomban bekövetkezett első sztrájkban is akadt Széchenyinek dolga. A munkások egy felügyelő miatt zavargásban törtek ki, a mire Fehr igazgató a munkásokat kizárta — köztük két magyar testvért is. Ezek ártatlanságukat bizonyítva, Széchenyihez fordultak, de úgy látszik, mégis eltávoztak a malomból, erre vall az a körülmény, hogy később mint a gloggnitzi vasút építésénél alkalmazott munkások, ugyancsak Széchenyihez fordultak pártfogásért.

Mennyire Széchenyin fordult meg az ügymenet s mennyire érdeklődött is minden részlet iránt, azt Fehrnek 1843 január-

[1] *Levelei* III. kötet 127. lap.
[2] Márczius 25-én.

jában és februárjában hozzá intézett levelei igazolják. Ez időtájt a malom lisztje kevéssé fogyott, úgy hogy Fehr árúsítóknak adta ki a lisztet s azon volt, hogy a lisztet a külföldre (Bécs, Linz stb.) is kiszállítsa.

Az 1842-iki tél ugyanis nagyon rossz volt s ez kihatott a malom üzemére. A búzával űzérkedni kezdtek. A vasöntő és a műhelyek felállítása és fenntartása felemésztette az alaptőke megmaradt részét, úgy hogy forgótőke nem maradt. A malom hitelből élt, pénzt akkor csak 10%-ra tudott kapni, ezt is csak Széchenyi közvetítésével. Az is megtörtént, hogy maga Széchenyi adott saját pénzéből kölcsönt. Fehr ajánlatára Széchenyi az 1843 április 21-iki közgyűlésen előtárta e veszélyes helyzetet és sürgősen ajánlotta az alaptőke felemelését, a mibe azonban a részvényesek, úgy látszik, nem egyeztek bele. Később Fehr a forgótőke beszerzésére két módot ajánlott Széchenyinek: vagy egy nagyobb kölcsön felvételét, esetleg elsőbbségi kötvények kibocsátásával vagy pedig a vasöntő és a műhelyek elválasztását és önállósítását egy külön társaság szervezésével, hogy a malom e költségei felszabaduljanak.[1]

Az 1843 június 19-iki közgyűlés igazolja, hogy Széchenyi ismét elfogadta Fehr ajánlatát s ennek értelmében 60.000 frt tőkének a beszerzését javasolta. A közgyűlés felhatalmazta a választmányt, hogy a tőkét olcsó kamatra (legfeljebb 6%-ig) szerezze meg kölcsön útján vagy pedig 500 frtos (6%-os) elsőbbségi kötvény kibocsátásával. Másnap a választmány meg Széchenyit kérte fel, szerezzen a pozsonyi vagy soproni takarékpénztárnál kölcsönt.

Széchenyi Fehr ajánlatára az öntőde és műhelyek elválasztását is szóba hozta ezen a közgyűlésen, a mely a kérdést a választmánynak adta ki tanulmányozás és a legközelebbi közgyűlésen való jelentéstétel végett, a mi az 1845-iki közgyűlésen tényleg meg is történt.

A folytonos pénzzavar és a hitel igénybevétele természetesen kihatott a malom mérlegére, úgy hogy ez az 1844. évben az

[1] 1843-ban újabb kellemetlenség érte a malmot ellenségei részéről Április 1-én feljelentették a malmot a városi tanácsnál, hogy a gyár és műhelyi helyiségekben bort árulnak, azonkivűl a műhelyekben az engedélyezett munkán kivűl mást is végeznek. A város vizsgálatára kitűnt, hogy a bort csakis munkásainak adja el, az öntőben pedig esztergályos-, kovács-, lakatos-, kovács-, asztalos-munkát vállalnak. A tanács erre a tűzoltó csebrek készítését megtiltotta okt. 4-iki végzésével. A malom a helytartótanácshoz fordult s ez decz. 20-iki rendeletével ezt is megengedte, mivel ilyen csebreket nem készítenek a városban. (Lásd a városi levéltár fentidézett actáit!)

5%-on felül csak néhány ezer frt nyereséggel zárult,[1] a mivel szemben állott azonban a gépek, felszerelések, stb. kopása.

Fehrnek az volt a véleménye, hogy ezt a nyereséget okvetetlenül szét kell osztani a részvényesek közt, mert még nyereségben nem volt részük.

Széchenyi elfogadta Fehr véleményét s ehhez Putzernak, a Holzhammer-ház főnökének, beleegyezését is kérte.[2] Putzer azonban nem ajánlotta a nyereségnek osztalékként való kiadatását, hanem inkább a forgótőkéhez való csatolását, hogy így a jövő évi nyereség annál kedvezőbb legyen, s csak szükség esetén adta a szétosztáshoz a beleegyezését.

Ilyen körülmények között folyt le Széchenyi vezetésével az 1844 július 7-iki közgyűlés. Mint Hőgyészy Lajos részvényesnek Széchenyi iratai között levő beadványából [3] megállapítható, e közgyűlésen is volt ellenzék. Zúgolódtak, hogy az 1843. évi közgyűlés egybehívása nem volt alapszabályszerű, mert a meghívót sokan 2 órával a gyűlés előtt kapták kézhez. Nem voltak megelégedve az eredménynyel sem, mely véleményük szerint egyáltalán nem olyan, a minőt a Holzhammer-ház a megalakuláskor kilátásba helyezett. Mindezekért a közgyűlésen tárgyaltatni óhajtották azt, hogy mily garantiát tud adni az igazgatóság a jövőre nézve; kívánták, hogy az igazgató fizetését a nyereségből kapja s e szerint változtassák meg az alapszabályokat; továbbá hogy a Holzhammer-ház és az igazgató zsarnokoskodása ellen ellenőrt kell

[1] Az 1843. évi (márcz. 31.) mérleg a következő volt:

Vagyon (Debitoren)		Teher (Creditoren)	
Építésre	260.984·30	Részvények	299.400·—
Műhelyekre	37.484·19	Kappelnak	26.000·—
Kamatra	19.031·20	Grob bankháznak	48.842·16
Zsákokra	11.910·45	Az insurrectiós pénztárnak	35.000·—
Fizetetlen liszt	26.166·35	Alapítványi pénzek	5.000·—
Cassa-conto	2.589·09	Különfélék	2.254·24
Gabonáért	29.300·—	Liszt-conto	6.161·23
Regie	51.268·22	Váltók	16.076·57
Összesen	438.735·—	Összesen	438.735·—

Látható, hogy haszon nem volt, nem is lehetett, mert 110.000 forint volt az adósság.

Az 1844-iki mérleg szerint a cselekvő vagyon 471.129 forint 58 kr. s e mellett az alaptőke 300.000 forint, a tratten-conto 17.830 forint 57 kr., tartozás 144.110 forint 57 kr. volt, úgy hogy a nyereség 9188 forint 4 krajczár volt, 51.554 forint 13 krajczár évi forgalom mellett.

[2] 1844 május 3-iki levelében, a mely ismeretlen, de Putzernak június 17-iki válaszából tartalma megállapítható.

[3] Anmerkung zur Generalsitzung vom 7. Juli 1844.

állítani; hogy az alapszabályokat a társaság javára kell átalakítani s végűl hogy a közgyűlés 1 év mulva határozzon, továbbfolytatja-e az üzletet a saját számlájára a fenti változások alapján is vagy pedig bérbeadja, illetőleg eladja-e a malmot.

Széchenyinek sikerült az elégedetlenségnek elsimítása s arra is rábírta a gyűlést, hogy a nyereség ne osztassék ki. Mind a mellett nem igen javultak a viszonyok. Naplója szerint 1844 decz. 22-én az ő személyes jótállásával 50.000 frtig bankhitelt szerzett a malomnak.

Az 1845 július 25-iki közgyűlés, lehet mondani, fordulópont a malom életében. Ezen már a nyereség egy részének osztalékul való felosztására tehet Széchenyi ajánlatot [1] s elégtételt szolgáltat Fehr igazgatónak erkölcsileg s anyagilag, mert fizetését felemelteti. A legfontosabb mozzanat azonban az, hogy elhatározták ajánlatára az öntőde és műhelyek önállósítását.

A malom igazgatósága még 1840-ben az építkezésnél és a gépek felállításánál — költségkímélésből — asztalos-, kovács-, esztergályos-, lakatos-műhelyt is berendezett, sőt 1841-ben a helytartótanácstól engedélyt kért és kapott is arra, hogy a műhelyekben mások számára is dolgoztathasson. Az építkezés befejezte után, midőn az 1841 szept. 22-iki választmányi ülésen a műhelyek fenntartása és továbbfejlesztése szóba került, a várható hasznot mérlegelve, Reichenbach gépgyáros ellenző véleményének hatása alatt, a gyűlés a továbbfejlesztés ellen volt. A Fletscher és Punchon által szállított kazánok azonban (és a gépek is) oly hamar szorultak javításra, hogy Fehr igazgató nemcsak a fenntartás szükségességéről győzte meg Széchenyit, hanem arra is rábírta, hogy az 1842. évi január 8-iki közgyűlésen a műhelyek mellett még egy öntőde felállítását is javaslatba hozza, a mit a közgyűlés az előfordulható javítások gyors eszközlése végett el is fogadott. E műhelyekben, öntődében [2] mások számára is dolgoztak (többek között a híd számára is).[3] Így pl. készítettek tűzoltó csebreket, tizedes mérlegeket.

[1] Az 1845 (ápr. 30.) mérleg szerint 491.105 forint 39 krajczár cselekvő vagyon mellett a részvények értéke 300.000 forint, a tratten-conto 19.467 forint 19 és tartozás 137.451 forint 58 krajczár, s így a tiszta nyereség 34.186 forint 22 krajczár volt a 82.557 forint 5 krajczár évi forgalomból. Széchenyi rámutatott ugyan, hogy a nyereséget a nagy tartozás törlesztésére kellene fordítani, mégis a nyereség egy részének kiadatását javasolta, hogy végre a malom osztalékot is adhasson s így a részvényesek az üzlethez való bizalmukat ne veszítsék el.

[2] Széchenyi levele 1843 aug. 25-én Tasnerhez. *Levelei* III. k. 80. l.

[3] Itt dolgozott Ganz Ábrahám is, a ki valami szabálytalanság miatt összeütközésbe került az igazgatósággal, a miért Kossuth Lajos is védelmébe vette. Csakhamar kivált az öntődéből s maga nyitott üzletet.

A műhelyek és az öntőde azonban a malomnak nagy költséget okoztak, mi baj volt, mert a malom igazgatósága a kezdet nehézségeivel küzdve, a kilátásba helyezett anyagi hasznot nem tudta felmutatni. Ezért Fehr igazgató már 1843-ban rábírta Széchenyit, hogy a malom anyagi eredménye érdekében a műhelyeknek és az öntődének a malomtól külön részvénytársasággá való elkülönítését szorgalmazza. Az 1843 június 19-iki közgyűlés megbízásából a malom választmánya, illetőleg ennek megbízásából Széchenyi készítette elő az ügyet s 1845 január 9-én azt ajánlotta, hogy a malom részvényeseit körlevéllel fel kellene szólítani az új társaságban való részvételre. A körlevelet Széchenyi a január 18-iki gyűlésen bemutatta s ezt Széchenyi és Fehr aláírásával a részvényesekhez tényleg elküldötték. A körirat szerint a szétválasztás szükséges, mert a malom rendelkezésére álló kicsi forgótőkével két ily heterogén irányú vállalat nem virágozhatik. Ha a malom műhelyeit eladja, új tőkét kap, melyet forgótőkéjének növelésére vagy részvényeinek törlesztésére, esetleg leírásra lehet fordítani, azonkivűl megszabadúl egy tehertől s ezzel üzeme fellendűl, a nyeremény pedig nagyobb lesz. A körirat a malom részvényeseinek, részvényeik 50%-a arányában, záros határidőre (febr. 28.) jogot adott az új (gépgyár) részvénytársaságban való részvételre.

Széchenyi iratai között megmaradt néhány részvényesnek válasza. Volt olyan, ki nem akart beleegyezni a műhelyek eladásába ; mások meg nem akartak résztvenni az új részvénytársaságban, sőt egyesek (pl. Janitsáry Miklós) egyenesen visszakövetelték a malomrészvényeikért befizetett pénzüket, mert már 3 éve semmi nyereményt nem élveztek ; ismét mások (mint Sina György) csak a malom számadásainak és az alapításra vonatkozó adatoknak megtekintése után voltak hajlandók beleegyezni az elválasztásba ; mások viszont beleegyeztek, sőt Hegedüs Zsigmond Nagyszombatból ezt írta : »Széchenyi neve elegendő, hogy meggyőződjék a legrealisabb szándékról s előre is a legjobb eredményt várni lehessen bizalommal, de még rossz körülmények közt is a hazafias vállalatot szívesen támogatja«.

Széchenyi még a körlevél kibocsátása előtt az elválasztás érdekében Putzerhez, a Holzhammer-ház főnökéhez fordult [1] és felkérte őt, jegyezzen háza nevében 20.000 frtot. Putzer azonban febr. 6-iki válaszában egyéb vállalataira való hivatkozással kijelentette, hogy a kérést nem teljesítheti, de két tanácsot adott : adja el a malom 50.000 frtért a műhelyeket az új gyárnak, mely ez összegből 30.000 frtot részvényekkel, 20.000

[1] 1845 január 27-iki ismeretlenűl maradt levelében.

frtot készpénzben fizessen s ez fordíttassék a malom adósságának törlesztésére, vagy pedig ő is aláír, de akkor az új társaság az 50.000 frtot fizesse készpénzben s ez fordíttassék a malom részvényeinek törlesztésére, úgy hogy a ház aláírását e törlesztéssel fedezhesse. S mivel Putzer [1] Széchenyinek május 28-iki ismeretlen maradt levelére, melyben a biztos többség érdekében a ház szavazatai tárgyában intézkedését kérte, fenntartotta háza részére minden újításhoz a beleegyezést, Széchenyi szükségesnek tartotta a személyes tárgyalást.[2] Putzer 1845 június havában rövid tartózkodásra Bécsbe érkezett ugyan, de Széchenyivel nem találkozhatott, csak Fehrrel, a kinek azonban sikerült őt az eszmének teljesen megnyerni. Június 27-ikén Széchenyihez intézett levelében a szétválasztást e megbeszélés alapján ő is sürgősen ajánlotta a jövő nyereség miatt. Ilyen előzmények után került az új gépgyár ügye az 1845. évi július 25-iki közgyűlésen napirendre (6. pontképpen). Széchenyi, a gyűlés elnöke, ajánlotta a műhelyek elválasztását s hogy a malom az új társaság alapításában vegyen részt.

A közgyűlés elfogadta Széchenyi ajánlatát s így a dolog elvben el volt intézve. A dolog nehezebb része : az új részvénytársaság tényleges megvalósítása még sok akadályba ütközött. Három nehéz tényezőnek : a gyár számára szükséges helynek, egy ügyes vezetőnek és a szükséges pénznek megszerzése még sok és nehéz gondot okozott. Mind a háromnak előteremtése Széchenyinek akaraterejét és munkásságát nagyon is próbára tette s csak az igazgató megszerzésénél volt segítségére Fehr, a malom igazgatója. Ismeretes,[3] hogy a pénzbeli segítség megnyerésére Széchenyi 1845-ben még a Gyáralapító-társaságot is meg akarta nyerni, de ez a politikai viszonyok alakulásai miatt nem sikerült, s mivel 50.000 frt segítségről volt szó, ennek a segítő forrásnak meghiúsulta nagyban hozzájárult a megvalósulás késleltetéséhez.

A tervbe vett gépgyár igazgatása tárgyában Széchenyi — miként 1845. évi augusztus 17-én [4] Tasnernek írt leveléből kitűnik — tárgyalt Escher bécsi gyárossal, mert őt szerette volna a gyár vezetőjének megnyerni, de ez egyelőre vonakodott magát lekötni, mivel be akarta várni fiának véleményét, de azonkivűl Fehrnek kikötései sem tetszettek neki, Clark feltételeit meg éppen teljesíthetetleneknek tartotta.[5] Széchenyinek a nádorhoz

[1] 1845 jún. 2. és 3. leveleiben.

[2] Ennek érdekében a közgyűlést is elhalasztották.

[3] Lásd Széchenyi és a Gyáralapító-társaság cz. czikkemet a *Budapesti Szemle* 1909 szept. számában.

[4] *Levelei* III. k. 362. l.

[5] Fehr és Clark voltak ez ügyben Széchenyi tanácsadói.

augusztus 20-án felterjesztett kérvényéből meg kitűnik, hogy Escheren kivűl Norist, Haswellt, Speekert is számításba vette az igazgatásra. Ez utóbbival, a ki Süsskind bécsi bankár vállalatánál, a st.-georgeni vasgyárnál volt alkalmazva, Fehr tárgyalt is, hogy az említett gyár Pestre tétessék át.[1]

A telek megszerzése körűl felmerült akadályok azonban az igazgatás kérdését háttérbe szorították.

Széchenyi még az 1845 július 25-iki közgyűlés előtt, június 15-én kért telket a nádortól az alakuló gépgyár számára. Kérvényében ecsetelte a gépgyár szükségességét és ilyennek felállítására való törekvését. Az első feltétel azonban az alkalmas telek. Véleménye szerint ilyen a hengermalommal szemben levő városi telek, azért arra kérte a nádort, utasítsa Pest város szépítőbizottságát, irassa át nevére e telket méltányos áron, mert csak ekkor lesz képes a malom műhelyeit a malomtól elválasztva külön gépgyárrá kifejleszteni.[2] A nádor utasította erre a szépítőbizottságot, de a bizottság a telket csak nyilvános árverés útján volt hajlandó átengedni, hogy így megfelelő árt kapjon a város a telekért. Midőn Széchenyi tudomást szerzett az ellenséges városatyák részéről felidézett kellemetlen fordulatról, 1845 augusztus 29-én újabb kérvénynyel fordult a nádorhoz. Sürgette a telek ügyében a határozatot, mivel a hídhoz szükséges 12.000 mázsa vasat e gyárban akarta öntetni. Minden megvolna már a gépgyárhoz, csak a telek biztosítása szükséges, s ha ez nem történik meg, a köz kárára és önmagának büntetésére abban kellene hagynia vállalkozását. Arra kérte azért a nádort, rendelje el, hogy a telek □-ölenként 5 p. frtjával nevére írassék azon feltétellel, hogy csakis vasöntőre legyen felhasználható.

Minden buzgólkodása mellett egy évig elintézetlen maradt kérése. Jellemző erre nézve az, a mit 1846 jan. 16-án ír T. Clarknak : [3]« . . . Még semmiben sem állapodtunk meg a pesti öntődére nézve, a végből, hogy a hídhoz szükséges különféle részeket itt önthessük. Szégyen volna, ha nem tudnánk mindent, a mi szükséges, épp oly jól és olcsón előállítani, mint a hogy azt másutt meg tudják csinálni — és ezenkivűl semmit sem óhajtanék jobban, mint itt egy jó öntődét berendezni, mert kétségtelen, hogy rendkivűl hasznos lenne. A malom nap-nap után egyre jövedelmezőbb vállalkozásnak bizonyúl — és ezenfelűl nagy jótétemény a két városra nézve. Már most ha különválaszthatnók az öntődétől és az utóbbihoz felhajthatnók a kellő tőkét, a mi körűlbelűl 10.000

[1] Speeker D. levele 1846 szept. 24.
[2] Orsz. Levéltár. Nádori oszt. kpolg. 1845. év 2277. sz.
[3] E levele eddig ismeretlen volt.

fontra rúgna — meg vagyok győződve, hogy mind a két vállalat virágoznék. Mindig remélem, hogy megszerzem ezt az összeget, minthogy a báró [1] nem idegenkedik az öntőde felállításától sem — és jelenleg a lehető legjobb kedvében van, mert végre megkapta az engedélyt, hogy vasútját egész Gönyőig kiépíthesse.«

1846 szept. 25-én a hengermalom választmányával együttesen újította meg a nádornál kérését [2] azon a czímen, hogy az elválasztás a malom terjeszkedéseért a hely hiánya miatt is szükséges és ezért volna jó a malom mellett vagy mögött levő telek.

Széchenyi a gyors intézkedés érdekében még István főherczeg közbenjárását is igénybe vette, mint ez István főherczeg november 1-ei leveléből és Széchenyinek erre adott köszönetéből kitetszik.[3]

A nádor 1846 november 1-én tényleg utasította [4] a szépítőbizottságot, hogy az ügy közhasznossága és szükségessége miatt a malom mögött lévő 5 telket az árverés mellőzésével a kipuhatolandó becsáron adja át. Noha Széchenyi magánál a bizottság tagjainál is közbenjárt, mint ezt Károlyi Istvánhoz intézett levelei bizonyítják,[5] a kiküldött bizottság a tűzveszély, a város terjedése, a telek drágasága miatt nem a kívánt helyen, hanem a város alsó részén akart telket adni, a szépítő-bizottság azonban nem fogadta el e véleményt és kérésére a város a telekkönyvi hivatal adataiból a telkek becsértékét 15 p. frtban állapította meg.[6] A telek nagy ára miatt Széchenyi ajánlatára a malom igazgatósága az 1846 deczember 19-iki választmányi ülésből újabb kéréssel fordult a nádorhoz s kérte a telek árának 8, legfeljebb 10 p. frtban megállapítását.

József nádornak 1846 végén bekövetkezett halála ismét akadályt gördített a telek megszerzése elé. A malom ellenségei, közöttük különösen Valero Antal, minden követ megmozgattak eddig is a városnál, hogy a gépgyár ne kerüljön a malom mellé, Most azzal érveltek, hogy a Lipótváros házépítésre szükséges. a gyárak a város alsó végén építtessenek. Valero ezt különösen azért akarta, mert a malom mellett, tehát a gépgyár számára kért telkek közelében volt az ő selyemgyára, és így a gyár a füst miatt reá nézve kellemetlen volt. De nem akarta a gépgyárat azért sem, hogy így a malom ne szabadúljon meg a tehertől, azt remél-

[1] T. i. Sina.
[2] Orsz. Lev. Nádori osztály, kplg. 1846. év 2217.
[3] István fhg levele Széchenyi iratai között; Széchenyi levele a III. kötet 449. l.
[4] Orsz. Levéltár Nádori osztály, kplg. 1846. év 2341. sz.
[5] Nov. 5. és 14-iki levelei, III. k.
[6] A város 19.219. sz. irata.

vén ezzel, hogy a malom így megbukik. Ez a párt halogatta a határozatot, mert azt remélte, hogy a nádor halála után Széchenyinek és a hengermalomnak törekvését meghiúsíthatja. Valero látván, hogy Széchenyi minden követ megmozgat, nyiltan fellépett a kérés teljesítése ellen. Erre neki a malom melletti csatornázás adott alapot. Éppen Széchenyi volt az, a ki a malom kérésére [1] a nádor és a helytartótanács útján kivitte, hogy a város a malom mellett facsatornát létesített a felesleges víz elvezetése végett. Ez a facsatorna 1845-ben bedült s ekkor a város a nádor utasítására végleges csatornát építtetett. A főcsatorna a malom melletti utczában építtetett s így a malom csatornája mellékcsatorna volt, a mely egyúttal Valero gyárának is levezetésűl szolgált. A malom ezen a közös csatornán vezette le a gőzt is, s ez elárasztotta Valero házát. Valero 1847 febr. 1-én panaszt emelt ez ellen s kérte eddigi kárának megtérítését, másrészről panaszt emelt a füst és kőszénpor miatt is s kérte, hogy a gépgyár ne engedélyeztessék itt. A város részéről kiküldött bizottság a panaszt megokoltnak találta, s megállapította, hogy a lipótvárosi telkek értéke nagyon alászállott a hengermalom miatt, ezért István helytartóhoz való felírást javasolt, hogy kéressék meg, függeszsze fel a vasöntőre vonatkozó végleges elhatározást addig, míg a város ez ügyben folyamatban levő vizsgálatát be nem fejezte.[2] A bizottság a vizsgálat befejezte után egyenesen azt ajánlotta, hogy itt a város érdekében gyárra ne adjanak engedélyt, sőt a meglevőket is telepítsék a város déli részére. A tanács erre úgy határozott s ezt feliratban István helytartónak is jelentette,[3] hogy kötelezte a malmot, vezesse el a gőzt külön vascsöveken s a füst elkerülése miatt pirszénnel fűtsön és magasabb kürtőt használjon.

Széchenyit a bizottság állásfoglalása a malom jövője miatt kellemetlenűl érintette s egy emlékiratban újra kifejtette, hogy a malom jövője okvetetlen megköveteli a gépműhelyek elkülönítését s erre szükséges a malom közelében a telek a már fennálló műhelyépületek miatt, és mivel a gépgyár kifejlesztése csak így lehetséges. Rámutatott azonkivűl Valero mesterkedéseinek igazságtalanságára és személyes voltára és kérte az elhúnyt nádor fennálló határozatának végrehajtását a híd számára szükséges vasöntések miatt s kész volt a telekért □-ölenként 12 p. frtot fizetni.

Széchenyi ezt az emlékiratát, úgy látszik, Majláth György országbíróhoz juttatta, a kihez a nádor halála után az ügy elinté-

[1] 1840 máj. 3-iki és nov. 6-iki vál. ülés kérésére.

[2] 1847 febr. 6-án kelt a bizottság, 10-én a városi tanács felirata, 2171. sz. irat.

[3] Márczius 3-iki feliratában. 3457. sz.

zése tartozott s a kinek figyelmét az ügyre külön levélben [1] is felhívta, elküldvén hozzá hatalmas segítőtársát, Havas helytartótanácsi tanácsost is.

Ennyi fáradozás után a malom a gépgyár czéljaira végre megkapta a kért telket.

Az 1847-ik év eleje egyébként is fontos a gépgyárra nézve. Már az igazgató is ki volt szemelve Dobbs Vilmos (Dobbs Sámuel aacheni gépgyáros fia) személyében, a ki gr. Nádasdy betleni vasgyáránál volt alkalmazva. Erre Széchenyi és Fehr 1847 január 15-én a hengermalom választmányának nevében köriratban jelezték a tagoknak, hogy a megalakulás most már a részvényjegyzések befejezésétől függ. 200 darab 1000 frtos részvényre tervezték az új társaságot s lehetett félrészvényt is jegyezni. A feltétel az volt, hogy ha 100.000 frtig van már jegyzés, a részvénytársaság megalakultnak tekintetik.

A Széchenyi iratai közt meglevő aláírási ívből kitűnik, hogy a malom 20.000 frt, a Holzhammer-ház 15.000 frt, Széchenyi, Barkassy 5000 frt, gr. Andrássy György, Nádasdy, Klopfinger, gr. Csáky Petronella, dr. Wagner, Mutter, Weiss, Ráth testvérek (Szeged), Wodianer Rezső, gr. Keglevich Gábor, gr. Zichy Henrik, Karlovszky Zsigmond, Lo-Presti báróné, Marczibányi Lajos, Papp József, Högyészy Lajos, Gruder Ernő, Hegedüs Zsigmond, Halbauer G., Herzfelder Hermann, Herz Salamon, Illés Ádám, Engländer Mór, Beniczky Ágost, Rehorovszky, Geibel Károly, Mühr Antal, Molnár József, gr. Zichy Károly, Escher-Hers Márton, Sárközy József, Jankovics esperes, gr. Dessewffy Emil, Reviczky, Rein Ignácz, Molnárffy, Peakovits, gr. Hadik Gusztáv, Escher Henrik (Zürich), Clark Ádám, gr. Wenckheim, Havas I. 1000—1000 frt erejéig jegyeztek s többen (pl. Trefort Ágost) félrészvényt is, úgy hogy a jegyzés 118.000 frtra rúgván, Széchenyi és Fehr az aláírókat 1847 márczius 18-án a Nemzeti Casinóba ápr. 18-ára a végleges megalakulás és az alapszabályok megállapítása végett közgyűlésre hívták egybe.

A gépgyár 1847 április 18-án tényleg megalakult s ugyanekkor elfogadták a Fehr által készített alapszabályokat.[2] E szerint a gépgyár átvette a malom vasöntőjét, műhelyeit és ezeket fejlesztette ki; az alaptőke 10%-a fizettetett be; Fehr volt a felügyelő, Dobbs Vilmos az igazgató s őket egy 9 tagú választmány ellenőrizte. Választmányi ülést havonként, közgyűlést évenként kellett tartani s azon kellett a mérleget, nyereség felosztását, igaz-

[1] *Levelei* 1847 febr. 9. III. köt. 493. l.

[2] Fehr ezeket még 1843-ban készítette, akkor azonban 60.000 frtra, 1845-ben pedig már 150.000 frtra tervezte az alaptőkét. A gyár czíme itt Erste Ungarische Maschinenbau-Gesellschaft volt. Egyéb minden egyező.

gató fizetését előterjeszteni. A társaság 20 évre terveztetett, tehát 1868 április 18-áig.

Az alakuló ülés meghatározta az adás-vételi szerződést is. E szerint a gépgyár átvette a malomnak 602 □-ölnyi területét a rajta levő épületekkel, a műhelyeket szerszámaikkal 42.000 frtért, a melyből 20.000 frtot részvényekben, a többit 4 félévi részletekben kellett fizetni; átvette a szerzett telket, a nyers anyagokat, az elkészült tárgyakat, kötelezte magát a már vállalt munkák szállítására, a malomban előforduló javításoknak olcsón való teljesítésére s arra, hogy 10 mérföldnyi körzetben Pest körül senkinek sem állít malmot.

A malom pedig kötelezte magát, hogy átengedi hajtóerejét, a helyiségeiben levő kovács-, esztergályos- és asztalos-műhelyeket egy később meghatározandó bérért és felmondás mellett azzal, hogy a gépgyár törekedni fog ilyeneket magának mielőbb felállítani és telkét elkeríteni.

Ezen határozat alapján 1847 ápr. 30-án az első részlet befizetése megkezdetett, szeptember 1-én pedig körlevéllel az üzleti világ tudomására adatott, hogy a gyár »Pesther Maschinenbau und Eisengiesserey Gesellschaft« czímen megalakult,[1] a magyar váltótörvényszéken bejegyeztetett s hogy mit fog készíteni.

Az új gyár az akkori szűk pénzügyi viszonyok mellett nagyon küzdött a kezdet nehézségeivel s éppen Széchenyi volt az, ki a helytartótanácsnál 40.000 frt kölcsön ügyében közbenjárt.[2] A gyár rendesen működött s mint Fehrnek Széchenyihez 1848 július 29-iki leveléből kitűnik, a többek közt Fiume számára bagger-gépeket, magánosoknak kisebb gépeket, Kecskemét számára kisebb gőzmalmot, a gőzhajózási társaság számára pedig egy gőzgépet készített és szállított Bécsbe s ez volt az első gép, a melyet Magyarországból kivittek. 1848-ban e gyár fegyvergyárrá lett.

Az 1845. év — miként fentebb már említettem — tényleges fordulópont a malom üzleti életében, mert ez időtől a nyereség évenként mindinkább nagyobbodott.

[1] A Széchenyi-múzeum egy irata szerint, melyre Széchenyi saját-kezűleg ráírta a dátumot (1839 okt. 26), Pesten 1836 óta mechanikai műhely létezett s tervbe volt véve ennek (1839 körül) gépgyárrá való fejlesztése. Egy másik irat szerint Roscher Vilmos. a regéczi üveghuta felszerelője, 1837-ben egy általános gyártársaság létesítésére r.-társaság alakítását ajánlotta Széchenyinek e szavakkal: »*A mai Magyarországon ön az egyedüli, ki az eddig szunnyadó ipar-életet szóval és cselekedettel életre hívta és példájával más tehetőseket közreműködésre bírt. Ön az általán tisztelt alapítója azon ipari culturának, mely az országban kezd fejleni*«.

[2] Zichy Ferencz levele 1848 II/9.

Mint Széchenyi 1846 április 15-én Putzerral közli, ebben az évben 20% volt a haszon, s azt ajánlja, hogy csak 7%-ot fizessenek ki osztalékként, a többit fordítsák az adósság törlesztésére, hogy az üzlet jövőre consolidáltabb legyen. Putzer azonban (június 6-iki válaszában) 12% osztalék kifizetését ajánlotta s ehhez Széchenyi is hozzájárult s tényleg ennyi adatott ki.

1847-ben, a mellett hogy ez évben Széchenyi a malom számára újabb 20.000 p. frtnyi hitelt nyújtott 5% mellett, még kedvezőbb volt az üzleti eredmény, mert a mérleg 25% nyereséggel zárult. Az 1846-iki őszön és télen azonban a rossz termés miatt nagy lett a drágaság és a szegény nép között az inség, úgy hogy a malom lisztraktára némiképp veszélyeztetve volt. Ezért Széchenyi a malom nevében 1846 nov. 23-án Keglevich Gábor tárnokmesterhez [1] fordult, eszközölje ki a hadifőkormányszéknél, hogy a malom igazgatósága ne a közigazgatási hatóság közvetítésével, hanem zavargás esetén a legközelebbi laktanyából kérhessen és kapjon segélyt. A zavargás veszélye még 1847 júniusában sem múlt el, mert Széchenyi június 1-én Móga tábornoknál volt a malom védelme ügyében. Közgyűlést ebben az évben nem is mertek tartani, sőt a kedvező üzleti eredményt sem merték nyilvánosságra hozni, hanem Széchenyi ajánlatára a június 4-iki választmányi ülésen a közgyűlést bizonytalan időre elhalasztották és értesítették a részvényeseket, hogy ez évre 12% osztalékot vehetnek fel. Meg kell jegyezni, hogy a malom (június 12-én) felajánlotta szolgálatát és lisztkészletét az élelmezési bizottmánynak.

1848-ból már kevesebb adat áll rendelkezésre. Széchenyinek Kovács Lajoshoz 1848 április 6-án írt leveléből kitűnik, hogy az általánosan uralkodó pénzhiány miatt a czukorgyár, gépgyár és a gőzmalom részére a tiszaszabályozási pénzekből 60.000 p. frt hitelt nyújt 4—6 hétre, hogy e virágzó vállalkozások meg ne bukjanak s a gépgyár fegyvergyárrá átalakítható legyen. A július 27-iki választmányi ülésen pedig indítványt tett, hogy a hengermalom és a czukorgyár a pénzhiányból keletkezett rossz hitelviszonyok miatt vállaljanak egymásért 25.000 p. frtig kölcsönös kezességet.

Ezentúl már nincs adatunk. Széchenyi idegrendszere a politikai bonyodalmak hatása alatt felmondta a szolgálatot, úgy hogy szeptember elején súlyos betegen a döblingi gyógyintézetbe kellett szállítani, s itt maradt haláláig. Itt — a meglevő adatok szerint — csak 1858-ban foglalkozott ismét a malommal. Egy nagyobb jószágnak (Ságh) vásárlásához pénzre volt szüksége s Fehr útján hengermalmi részvényeit árúba akarta bocsátani.

[1] A hadparancsnoknál szóban kérte ezt.

Megtudta [1] ekkor Fehrtől, hogy ebben az évben részvényenként 170 p. frt (17%) volt az osztalék, a mit megelégedéssel vett tudomásul, de ugyanekkor [2] Fehrnek első levele fájdalommal tölti el s tört szívvel emlékezett azon napokra, a mikor még ő is együtt működött és alkotott vele.

Igen, alkotott, működött és fenntartott! A fentiek valósággal azt bizonyítják, hogy a hengermalom alapítása Széchenyi nevéhez fűződik; a már megalapított malomnak küzdelmes létből virágzásba való jutása az ő nevével forrott egybe. Megnyugvással láthatjuk, hogy hazánk e nagy reformátora a küzdelmes, fáradhatatlan munkában e téren is példát nyújtott s egy nagy jövőjű iparágnak megalapítója lett.[3]

[1] Széchenyinek 1858 aug. 5. levele.

[2] 1858 ápr. 24.

[3] Az 1863-iki összeírás adatai szerint 147 gőzmalom volt akkor Magyarországon (22,132 malom közt), 1906-ban pedig 2040 (20,726 malom között).

FÜGGELÉK:

SZÉCHENYI ISTVÁNNAK A PESTI HENGERMALOMRA VONATKOZÓ KIADATLAN IRATAI.

A gőzmalom állítását czélzó törekvések hazánkban a XIX. sz. harminczas éveibe esnek. Eddigi adataink szerint Sopron városában keletkezett a harminczas évek derekán az első (kőre járó) gőzmalom hazánkban (nagyon valószínű, hogy az egész monarchiában). Nem Széchenyi István volt ugyan e malomnak kezdeményezője, de alapítása mégis összefügg az ő hírével, nevével.

A második gőzmalom hazánkban Pesten alakult meg hengerszerkezettel s ennek alapítása, szervezése és boldogulása szorosan egybe van forrva gróf Széchenyi István nevével.

1837-ben kezdett a gondolat tért foglalni, az 1838-iki árvíz miatt azonban csak 1839-ben alakult meg a részvénytársaság, a mely Pesten hengermalom alapítását tűzte ki czéljául. A hengermalom, melynek pártfogását József nádor vállalta, a miért József-malomnak nevezték is el, 1841-ben kezdette meg működését. Kezdetben nehézségekkel kellett küzdenie, de 1845-től kezdve annyira felvirágzott, hogy a magyar lisztipar jó hírét megalapította.

Ugyancsak 1845-ben egy új részvénytársaság sarjadt ki belőle s ez, gépgyárat és vasöntődét alapítván, e téren tett szolgálatot a hazának. Ebből alakult 1848-ban a magyar fegyvergyár.

Bizonyos, hogy Széchenyi nélkül aligha keletkezett volna e két részvénytársaság; de bizonyos az is, hogy fáradhatatlan munkássága nélkül csakhamar tönkre mentek volna.

Ezt bizonyítják Széchenyinek a hengermalomra és gépgyárra vonatkozó fennmaradt levelei, iratai. Egy (kisebb) részük megjelent már Széchenyinek az Akadémia által kiadott levelei között, másik (nagyobb) része most jelenik meg először.

A teljesség kedvéért Széchenyinek a malomügyre vonatkozó, de már megjelent leveleire itt — időrendben a kiadatlanok közé ékelve utalás történik. A malom keletkezésére nézve fontos és

megható Mészáros Lázárnak, az 1848-iki hadügyminiszternek, akkor huszárőrnagynak olaszországi levelezése, azért Széchenyi megfelelő levele mellett ezt is közöljük.

A gyüjtemény befejezéseül és kiegészítéseül szolgálnak Széchenyinek a malomra és gépgyárra vonatkozó naplójegyzetei.

* * *

Pest, 1835 augusztus 13; levél Rohonczy Ignáczhoz a tervezett soproni gőzmalomról. Megjelent Gróf Széchenyi István levelei közt, kiadta Majláth Béla II. kötet 75. l.

Pest, 1835 deczember 22; levél Tasner Antalhoz a soproni gőzmalom költségeiről. Megjelent Gróf Széchenyi István levelei, kiadta Majláth Béla, II. kötet 216. l.

I.

Lunkányi Jánoshoz.

Barátom,

Ön egyszer Arthur Young német fordítását adá nékem — ezt Palocsay Bárónak költsönöztem, ki meghalt; s mindent zavarba hagyott. Önnek ezt már mondám, és az isméti megszerzésére (épen azon fordításnak) felszóllítám, Ön pedig — mint emlékezem — nem tudta megszerezni.

Igen nagy szükségem volna rá — s azért — szerezzen valami *fordítását* Arthur Youngnak (NB. német nyelven.) Ist's eine spätere Auflage, so werden die Rand Bemerkungen und Glossen — gewiss nicht ausgelassen worden seyn. Sie könnten Alle Werke des genannten besorgen. Am schnellsten wäre es, wenn Sie an Rohrman schreiben.« Er soll es gleich verschaffen — wo möglich in Wien und directe nach Pesth an mich je ehestens senden, wenn auch uneingebunden.

Most egy más kérésem van. Itt gőzmalmot akarunk állítani 24 pár kőre; de minek előtte meg engedném, hogy beléje kapjunk — mindent hideg vérű calculusra akarok szorítni. Legtöbb tisztában van — csak egy a bökkenő, t. i. hogy a liszt limitálva van. Ez mindenütt baj; a dunai hajó malmoknál azonban nem igen nagy, mert ezeknél a manipulatio régi szokás szerint megy t. i. buzát, rozsot hoznak és meg őröltetik — s igy azt viszik — mi gabonájukból lett, — a molnár pedig — kivált ha nagy a concursus — az által kerüli el a limitationak rossz oldalát — hogy csak annak őröl tüstént, ki *extra* fizet. — Az állítandó gőzmalomban illyen patriarchalis cserebere nem volna czéliránytos — de ott gabna vásároltatnék nagy mennyiségben — 's lisztet kész pénzért kellene venni, 'mi egyszerűsége miatt mind

a Malom Társaságnak, mind a lisztvevőknek — kellemesb volna — — ha, ha más részrül . . . nem gátlaná a sikert — a limitatio! — Tudná meg, mikép van ez Sopronban? A' Vármegye, város mennyire foly bé? Ott is csere van-e? Vagy a Társaság maga vásárolja-e bé a gabnát? És lisztet készpénzért lehet-e kapni? — A limitatioi tabella millyen? Ez mikép 's mikor változik? Mind ezekrül, tán Darázs . . . egy kissé részletesebb felvilágosítást adhatna.

Sietve.

Január 14-ikén 1837 Pest. *Széchenyi.*

(Másolat után.)

* * *

Pest, 1837 június 7; levél Pest vármegyéhez egy gőzmalom felállítása ügyében a tárgy megvizsgálására küldöttség kirendelését kérve. Megjelent Gróf Széchenyi István levelei közt, kiadta Majláth Béla II. kötet 1. l. (Itt a kiadó tévedéséből, mert az eredeti fogalmazvány keltét nem jól olvasta, 1827 áll. Az eredeti levél Pest vármegye levéltárában van, némileg eltér a fogalmazványtól. A levél egyébként megjelent a Társalkodó 1837. év 35. számában is.)

II.

Vitéz Őrnagy Ur, igen tisztelt Hazámfia!

Jóllehet mult hónap 20-ikán költ becses levelében a' választul, igen szíves figyelemmel, felmenteni méltóztatott: még sem mulaszthatom el, hogy tisztelt Őrnagy Urnak érdekes s minden esetre szemem előtt tartandó közléseért, mellyel mind édes honunk' java iránti buzgóságát, mind személyemhez viseltetett különös jóvoltát bizonyítja, őszinte köszönetemet legalább egy két szóval is ezennel ki ne jelentsem. Egyébiránt hazafiui becses indulatiba ezentúl is ajánlott különös tisztelettel maradok

Vitéz Őrnagy Urnak igazszívű honfitársa

Pest, August 26 1837 *gr. Széchenyi István.*

Kívül: A Monsieur Monsieur Lazare de Mészáros Major dans l'Armée de sa M. l'Empereur d'Autriche a Milano.

(Eredeti fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban, Tasner Antal írása.) Széchenyi e levelét Mészáros Lázár következő levelére írta:

Méltóságos Gróf Ur.

Nagy Érdemű, mélyen tisztelt Uram!

Feleletet 's köszönetet nem kivánok, mert nem érdemlem meg, hanem inkább Méltóságod botsánatjábol szeretnék valamit el foglalni, rész szerént betses és a' Hon' javára szentelt óráinak rövidítésekért, és rész szerént fogadatlan prokátori mérészletemért, ki talán valami tudva lévőt akar esmértetni, a miről példa beszédként el hegedült Szt Dávid.

F. év Társalkodó 53-dik számába olvastam Méltóságod gőzmalom építési szándékát.

Milanotol nem meszsze, Melegnano helységbe, Cremonai posta Romai uton létez egy a' mult évbe végződöt és azóta igen nagy sükérrel munkálkodó ugyan víz által hajtot gabnát őrlő malom, melynek külömbsége a' régibb malmoktol az, hogy malom kövek helyet, Aczél hengerek által őrlet.

Ki külömböztető tulajdonai az illyes malomnak 1-ször hogy a' gabonát tsupán száraz, ha mindjárt szemetes alakba föl tölti, és az erőmű által folyton folyo haladással ki szellőzteti, meg rostáltatja, az alját 's roszszat jobbtul el választatja, és mint, a' menyi és miféle kívánatú liszté őrölve viszsza adja és 2-szor jobban 's finomabban minden malom kői hozzá vegyület nélkül adja, a' pékektől igen kereset, 's a' sütéshöz talán alkalmatossabb lisztet, a' malom kövek által munkalkodtattaknál, és kevesebb jobbításoknak is van kitéve.

Az itteni álló erőműv 14 mechanicus lóerejű, (a' mit gözhöz alkalmazni igen is lehetne), a' mely most tsak, mivel a' hozzá tsatlandó, most már készülendő, és evvel az egy erőművvel hajtandó rizset őrlő hengermalom el nem készült, 24 óra alat két száz pesti mérő nagyságú zsák buzalisztet őröl, a' mely őrlési belső dologhoz 10 emberi kéz használtatik.

A' Melegnanói igazgatónak, ki egyszersmint a' Helvecziai henger malmok építési részvényes társaság tagja, bizonyítása szerént, Europába tsak három illyes malom divatozik, Constanzi tónál, az említettem Melegnanói, ha nem hibázom Mainzba most építendő, a 4-diket pedig Helvecziába készítet hozzá tartozandossággal, Odessába küldik, továbbá, hogy az illyes malmokhoz szükséges erőműveket 's a' többi eszközöket 50.000—60.000 francs vagyis anyi valto forintokért föl állítják és életbe hozzák, jot álván egyébként az egész erőműv 's a' többi tökélletes elkészítésökért és tartando jóságokért.

Külömben pedig, a' Helvécziai Direkzion der Walzmühle in Frauenfeld, Canton Thurgau, igazgatója Heinrich Debrunner az illyes malom építéshez tartozandó szerződésbeli nézeteiről 's a' t. szükséges fölvilágosításokról fölszolítva tudosít.

Bocsánat mélyen tisztelt Grof Ur, az Ur Isten éltesse és áldja meg óhajtja

Méltóságos Grof Ur

Milano 20-dik Julius 837.

mély tisztelője
Mészáros Lázár
őrnagy.

III.

Hunter et English.

Pest, 20 September 1837.

Dear Sir,

The Dredging Engine forwarded by you proved so useful and the young Man whom you recommended to me for its erection behaved so much to my satisfaction, that I shall always be very grateful to Mr Tierney Clark, the bearer of this — that he put me in connexion with so respectable persons as you and Mr English are.

I have got now, dear Sir, another aim in the attainment of which, you ought to be my principal help, if you please. The exportation of Corn a great quantity from Hungary. Now,

I should like to convert this exportation in an exportation of *flower*, for which purpose, I cannot — as far as I am able to judge — advise a better plan, than to begin with the erecting a steam-mill, then another, and again another and so on —

In order to be able, to do so, however, the very first mill must fully succeed, principally in the economical point of view. And that is the question, whether it can be done or not, as the propelling power in this country is very cheap viz : the Danube — and all the chance of a Steam-mill over a Water-mill, would consist only in the defectiveness of these, and the superiority of those !

The first thing to be decided upon is the size of the mill. The larger it is, the more the outlay of a Mechanist, and a Miller — necessarily english — will be divided. We should therefore perhaps not begin with less than 16 pair of stones. Which would require I think an Engine of 80 horse power — or rather two Engines — with their respective boilers — of 40 horse power each. — The mill is to be erected close to the shores of the Danube. There will be plenty of Water for suppleying the boilers — so that we could fix upon low pressure engines — though I am not at all contrary to high pressure ones if you should prefer them.

The ground on which the mill is to be erected meassures more than ½ an acre english and seems to be a very commodious situation for the purpose and costs 2400 L.

You will guess, Dear Sir, that the object of writing to you this Letter is, to make out as near as possible :

1º What the total amount will be of the first cost of a complete mill just mentioned ?

2º What the expenses will be of keeping the mill going ?

3º What the earnings of the mill shall be ?

In a country like Hungary, it is very dangerous, to start a new thing. If it fails, not only the money of the share — holders is lost, which would be comparatively the least thing, — but it is a death's blow for allother improvements — as the natives stick very strongly to their old customs. I beg you pardon therefore if I am very particular in my questions.

As to the amount of the first outlay, I wish to know :

A) What will be the price of the grinding apparatus quite complete delivered in London —

B) The price of the steam-engines — which I should like havein preference from Mr Boult and Watts factory through I leave their choice quite to you —

C) Their Shipping with insurance to Triest —

D) Their weight, in order that I may be able to calculate their transport from Triest to Pest —

E) What buildings are necessary; it is to say what are the expences of the Drawings, after which they should be erected.

F) What men are necessary — and what will be their cost to inspect the buildings and to put the Engines a going. —

G) In what terms shall all these sundry expenses be paid, wherein every thing, as drawings, return money of the men imployed in the erection and perhaps not wanted afterwards must be included? Now as to the keeping up the establishement it would be essential for me to know:

a) What is the quantity of fuel wanted. Here I most observe that we have the very best coals — but they are so dear 1 L. 10 Sh. a tun — that I should prefer to use inferior coals which we can get 10 Sh. a tun, and which are good enough even for our Steam-boats going river down — and will answer so much the more for land engines; their only fault being: leaving a great deal of slates.

b) How many men shall be employed — and on what conditions you will get for me a mechanist and a miller, who of course must be from England.

c) What will be the cost of oil, grease, and tear and wear.

As to the earnings of the Mill — — I want to know,

aa) how much it will grind in 24 hours, —

bb) how much flower — and of how many sorts shall we get of a bushel which I suppose to be 60 pounds.

cc) whether we can grind rye and wheat for ordinary flower — and also for the finest!

We have very bad mill-stones — They ought to be sent from England — and be included in those estimates you will be so kind as to send me.—

And now dear Sir, I pray, bear in mind that I wish to secure, above all, the success of this undertaking, which depends mainly on sound calculation — but which I cannot make, before I see what Expenses I shall be exposed from beginning to end. Send me therefore your estimates — and tell me whether you will find every thing for me or not. In case I should have forgetten any thing, which would be useful for me to know, — in order to compare the expenses and the earnings of the proposed steam-mill, with the capital which is laid out for our present water-mills and their doings, — you would oblige me very much by putting me in mind of it.

You shall not forget that I am no professional man — and that there are so many circumstances to be taken in conside-

nation, which I cannot find out myself — — that you ought to make it, as if it were — your own — — and put me in mind of every thing, so that we might anticipate its success as near as possible — or I may dropp the whole undertaking.

I don't believe that it would answer to combine any other purpose with the steam-engines — — as they very frequently do abroad — where more than one engine of a mill is employed now and then for pressing oil, sawing wood etc. etc., but yet I think we could perhaps establish near the mill a hot bath — — as we should get the hot water for nothing.

I Pray don't forget to tell me that too, how long it would last before you could deliver the whole in London from the day I should give my definite orders to you. —

It would be very desirable if the same mechanist who superintends the erection of the mill, would work it for 2 or 3 years, for which space of time a very clear contract ought to be devised. —

And now Dear Sir there are my present wants. You may be sure, that you will highly oblige not only my person, but a whole country, if you will, by your knowledge and integrity, help me in the success of my purpose.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban. Széchenyi írása.)

E levél magyar fordításban (Tasner Mária fordítása) a következőképen hangzik:

Hunter és Englisch.

Pest, 1837. szept. 20-án.

Kedves Uram!

A cséplőgép, a melyet Ön küldött, oly hasznosnak bizonyult és a fiatal ember, a kit annak felállítására nekem ajánlt, annyira rászolgált megelégedésemre, hogy mindig hálás leszek Tierney Clark Úrnak — e sorok átadójának — a miért ily tiszteletreméltó egyénekkel hozott összeköttetésbe, mint Ön és English Úr.

Most egy másik czél áll előttem, a melynek elérésében főkép Önnek kell engem támogatnia, ha Önnek is úgy tetszik és ez: a gabonának nagybani kivitele Magyarországból. Szeretném ugyanis ezt a kivitelt liszt kivitellé átváltoztatni, a mely czélra nem tudok jobb tervet — már a mennyire én képes vagyok megitélni — mint hogy egy gőzmalmot állítunk fel, azután még egy malmot és ismét egyet és így tovább.

Hogy azonban ezt megtehessük, a legelső malomnak, főleg takarékossági szempontból, teljesen sikerülnie kell. És az a kérdés, vajjon ez lehetséges-e vagy sem, minthogy a hajtóerő ebben az országban igen olcsó — tudniillik a Duna szolgál erre a czélra — és a gőzmalomnak minden előnye a vizimalommal szemben csupán ezeknek hiányosságából s amazoknak a felsőbbségéből állana.

Az első dolog, a mire nézve határozni kell, az a malomnak nagysága. Minél nagyobb, annál inkább csökken aránylag a — szükségképen angol — gépésznek és molnárnak a költsége. Azért kezdetnek talán ne is adjuk alább 16 pár malomkőnél. A mihez, úgy hiszem, 80 lóerejű gép szükséges —

vagyis inkább két gép, melyek mindegyike 40 lóerejű és mindegyikhez külön kazán. — A malmot a Duna partjának közelében kell felállítani. Víz ott bőven lesz a kazánok ellátására — úgy, hogy alacsony nyomású gépeket alkalmazhatnánk, noha én nem vagyok ellene a magas nyomású gépeknek sem, ha ön inkább olyat akarna.

A telek, a melyen a malmot építenők, több mint ½ angol hold terjedelmű és fekvésénél fogva igen alkalmasnak látszik erre a czélra; ára 2400 font.

Ön sejteni fogja, kedves Uram, hogy a végett írom Önnek e levelet, hogy lehetőleg pontosan megtudjam:

1-ször: Összesen mennyire fog rúgni az előbb említett egész malomnak felállítási költsége?

2-szor: Mennyibe fog kerülni a malomnak üzemben tartása?

3-szor: Mennyi nyers jövedelmet kell, hogy hajtson a malom?

Oly országban, mint Magyarország, igen veszedelmes valami újat kezdeményezni. Ha balul üt ki, nem csupán a részvényesek pénze vesz oda, a mi aránylag a legkisebb baj volna, de halálos csapás minden egyéb újításra, minthogy a lakosság erősen ragaszkodik régi szokásaihoz. Bocsássa meg tehát, ha kérdéseim nagyon is részletesek.

A mi az első kiadások összegét illeti, szeretném tudni:

A) Mi lesz az ára a Londonból szállított teljes őrlő-készüléknek?

B) Mibe fognak kerülni a gőzgépek, melyeket leginkább Boult M. és Watts gyárából szeretnék beszereztetni, jóllehet megválasztásukat teljesen Önre bízom.

C) Mibe kerül Triesztbe szállításuk hajón, a biztosítással együtt?

D) Mekkora a súlyuk, hogy kiszámíthassam, mennyiért szállíthatók Triesztből Pestre.

E) Miféle épületek szükségesek; azaz mibe fognak kerülni a tervrajzok, a melyek szerint épülnének?

F) Milyen emberekre van szükség és mibe kerülne az építkezés felügyelete és a gépek üzembe hozatala?

G) Milyen határidőkben teljesítendő az összes fenti költségek fizetése, a mely költségekben mindennek — mint a tervek költségei, a felállításnál akalmazott egyéneknek — a kikre később talán nem lesz szükség — visszautazási költsége is bent kell hogy foglaltassék.

Már most a mi az üzem fenntartását illeti, lényeges volna tudnom:

a) Mennyi tüzelőanyag szükséges. Itt kiemelem, hogy mi a legjobb szénnel rendelkezünk, de oly drága — tonnája 1 font és 10 shilling — hogy én inkább silányabb minőségű szenet használnék, a melynek tonnáját 10 shillingért kaphatjuk s a mely elég jó még gőzhajóink fűtésére is, a mikor az árral haladnak, annál inkább meg fog felelni szárazföldi gépeknél; egyedüli hibája lévén, hogy igen sok salakot hagy hátra.

b) Hány embert kell alkalmaznunk és milyen föltételek mellett szerződtethet Ön számomra egy gépészt és egy molnárt, a kiknek természetesen Angolországból kell jönniök.

c) Mit számítsunk olajra, hájra stb., valamint a kopás és elhasználásra?

A mi a malom jövedelmét illeti, — szeretném tudni:

aa) Mennyit őrölhet 24 óra alatt?

bb) Mennyi lisztet és hányféle minőségűt kapunk egy mérő gabonából, a mi, azt hiszem, annyi mint 60 font.

cc) Vajjon őrölhetünk-e rozsot és búzát tetszés szerint közönséges, vagy legfinomabb lisztté is?

Malomköveink igen rosszak, Angolországból fog kelleni küldeni és fel kell venni a költségvetésbe, a melyet Ön szíves lesz számomra megküldeni.

És most, kedves Uram, kérem ne feledje, hogy biztosítani akarom mindenekfölött e vállalat sikerét, a mi főképen a helyes számítástól függ — de a melyet nem csinálhatok meg, mielőtt tisztán nem látom, mily kiadások várnak rám elejétől végig. Küldje el nekem azért költségvetését és értesítsen, hajlandó-e számomra mindent beszerezni, vagy sem. Arra az esetre pedig, ha valamit elfelejtettem volna, a mit tudnom hasznos lenne, hogy összehasonlíthassam a tervezett gőzmalom felállítási költségeit és jövedelmét a jelenlegi vízi malmokra fordított tőkével és azok működésével — úgy igen lekötelezne, ha figyelmeztetne rá.

Ne feledje, hogy én nem vagyok szakember és hogy annyi körülményt kell tekintetbe venni — melyekre én magamtól nem jöhetek rá — hogy Önnek úgy kell tennie, mintha a saját ügyéről volna szó — és figyelmeztetnie kell engem mindenre, hogy ily módon, a mennyire lehetséges, előkészíthessük sikerét — vagy pedig fel kell hagynom az egész vállalattal.

Nem hiszem, hogy beválnék, ha egyúttal más czélra is felhasználnók a gőzgépeket — a mint azt gyakran megteszik külföldön, a hol egy malomnak némelykor több gépét is olajsajtolásra, fafürészelésre stb. stb. használják — de mégis azt gondolom, létesíthetnénk talán egy meleg fürdőt a malom közelében, minthogy a forró vizet ingyen kapnók.

Kérem, ne feledje azt szintén közölni velem, hogy attól a naptól fogva, a melyen határozott megbízást adnék Önnek, mennyi időbe telnék, a míg Londonban mindent útnak indíthatna.

Igen kívánatos volna, hogy ugyanaz a gépész, a ki felügyel a malom felállítására, két vagy három évig maga kezelné azt, a mely idő tartamára igen világos szerződést kellene fogalmazni.

És most, kedves Uram, felsoroltam ez idő szerinti kívánságaimat. Biztos lehet benne, hogy nem csupán engemet fog felettébb lekötelezni, hanem az egész országot, ha tudományával és megbízhatóságával czélom sikeres eléréséhez hozzásegít.

IV.

Hunter et English.

Sir,

In answer to your letter of Novemb. 18. I beg to tell you that the texture of the ground where we intend to erect the proposed Mill Engines is sand, and the price of the common stone, our houses are built of, which are tolerably solid, is 1 £ per fathom cube, the price of squared stone is from 2 — to 3 shillings per foot cube. As to the relative difference of price in Building, between wood, Brick and stone, I cannot tell you anything with accuracy; but I think — as the cost of building is great deal less in this country, and we are in possession of the best materials if wanted, and have as good architects — for building, for instance, the house of a Steam-mill — as there are in Germany, France or even England, I think taking this in consideration, that the best plan would be, if you would put in your estimates the outlay of the required building, as if it were to be erected in England.

If you do this with a little detail, it will be very easy for me to reduce the prices according to ours, and make out my calculations correctly, which of course only can stand on your estimates — and the ordinary cost of producing flower in our country.

I am very much afraid, the outlay of capital for erecting a steam-mill will prove so great as to render its advantage in economical point of view almost impossible, and particularly in beginning, when there will be certainly great opposition against us. Yet I will try to do my best, and if I see only a little success in the future we will go on. And now dear Sir good-bye and let me hear of you soon again.

Pest. Decemb. 4th 1837. Very truly yours

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban, Széchenyi írása.)

E levél magyar fordításban (Tasner Mária fordítása) a következőképen hangzik:

Hunter és English.

Uram!

November 18-án kelt levelére válaszolva, azt óhajtom önnel közölni, hogy a talaj állaga, a melyen a tervezett gőzmalmot fölépíteni szándékozunk, homok, és a közönséges kőnek ára — a melyből elég szilárd házaink épülnek — köbölenként 1 font, míg a faragott kőnek ára köblábanként 2—3 shilling. A mi a viszonylagos árkülönbséget illeti, a fával, téglával, vagy kővel való építkezésnél, arról semmi pontosat nem mondhatok; de azt gondolom, — minthogy az építés sokkal kevésbbé költséges ebben az országban s ha kell a legjobb anyaggal rendelkezünk és épp oly jó építészeink vannak — például egy gőzmalom felépítéséhez — mint Németországban, Francziaországban, vagy akár Angolországban — ezt tekintetbe véve, úgy hiszem, legczélszerűbb volna, ha ön költségvetésébe a tervezett épület költségeit úgy venné fel, mintha azt Angolországban kellene építeni.

Ha ezt kissé részletesebben teszi, igen könnyű lesz nekem az árakat a mieinknek megfelelőleg leszállítani és számadásomat helyesen felállítani, a minél természetesen egyedül az ön költségvetése — és a lisztnek a mi országunkban való rendes előállítási költsége szolgálhat alapul.

Igen igen félek, hogy egy gőzmalom építési költsége oly nagynak fog bizonyulni, hogy takarékossági szempontból csaknem lehetetlen lesz előnyét kimutatni, különösen kezdetben, a mikor bizonyosan nagy lesz az ellenzékünk. Én azonban minden tőlem telhetőt meg fogok kisérleni s ha a jövőben csak némi sikert is látok, folytatni fogjuk. És most, kedves Uram, Isten önnel. Irjon ismét nemsokára.

Igaz híve

Pest, 1837. deczember 4-én.

V.

A teljesség kedvéért e helyütt következik Killiasnak a frauenfeldi társaság nevében tett ajánlata:

Hochgeachtete Herren. Gemäss unserer gestrigen mündli-

chen Unterhaltung habe ich hiemit die Ehre, Ihnen schriftlich die Grundlagen zu wiederholen, auf welchen Hr. J. A. Holzhammer in Botzen gesonnen ist, sich über die Einrichtung von Getreide-Walzmühlen in Ungarn mit Ihnen zu verständigen. Selbige sind folgende:

Hr. Holzhammer tritt Ihrem Comitté, sobald dasselbe sich für obige Unternehmung constituirt haben wird, das seinerseits von den Frauenfelder Erfindern erworbene Recht ab, Walzmühlen in ganz Ungarn, mit Ausschluss des Littorale, anzulegen, unter der Grundbedingung, dass ihm bei allen diesen Unternehmungen die Hälfte der Interessenz vorbehalten bleibe, dass alle erforderlichen Walzmaschinen durch ihn bezogen werden, dass das Comitté sich zur Geheimhaltung der Erfindung und zur möglichsten Ausbreitung ihrer Anwendung in ganz Ungarn verpflichte, endlich dass es ihm (Herrn Holzhammer) freistehen soll, die Direction des Unternehmens, jedoch unter Controlle des Comité, zu bestellen. Der Preis für jedes Assortiment Walzmaschinen ist franco ab Frauenfeld f. 13,000 Conv. Münze festgestellt. Ein solches Assortiment wird alles enthalten, was Andern Walzmühlen unter dieser Benennung geliefert worden und eine detaillirte Nota davon wird dem Gegenwärtigen beigelegt. Hr Holzhammer garantirt, dass ein solches Assortiment inner 24 Stunden je nach der Qualität des Getreides 5 bis 6 tausend Kilogramm Weizen vermahlen wird, ferner dass aus je 100 ℔ trocken reinen Weizens 10 ℔ extrafeines Auszugmehl, 20 ℔ Mundmehl, 40 ℔ Mittelmehl, 8 ℔ ordin. u. Schwarzmehl, 19 ℔ Kleien erzeugt werden. Hr Holzhammer wird ferner alle erforderlichen Zeichnungen, Modelle u. dgl. liefern u. sowohl für die Leitung des Baues. die Anfertigung der Hülfsmaschinen, die Aufstellung u. Ingangbringung des Werkes, als für die nachfolgende Bedienung desselben die nöthigen Leute für Rechnung der Gesellschaft herstellen. — Das Salair des Directors ist auf 12% des reinen Nutzens festgestellt, wobei ihm ein Minimum von fl 2500 C. M. jährlich garantirt wird.

Auf die obigen Grundlagen hin ist einverstanden, dass das Comité sich mit der Bildung einer Actien-Gesellschaft für die Errichtung der ersten Mühle in Pesth beschäftigen wird. Zu diesem Ende wird Hr Holzhammer alle Data zur Fertigung eines genauen Überschlages liefern, damit den Actionnairs eine möglichst sichere u. begründete Berechnung vorgelegt werden kann. Die ihnen vorzulegenden Statuten werden im Einverständniss mit Hrn Holzhammer ausgearbeitet werden, wobei als Grundsatz festgestellt wird, dass die Anlage neuer Walzmühlen einzig vom Comité u. Hrn. Holzhammer ausgehen, je-

doch den Pesther Actionnairs freistehen soll, sich für einen gewissen Theil der Actien dabei zu betheiligen.

Ich glaube hiemit, unser vorläufiges Einverständniss ausgesprochen zu haben u. erwarte einige Zeilen Ihrerseits, als Bestätigung des Obigen, damit ich sie Hrn Holzhammer einsenden kann. Genehmigen sie indessen meine achtungsvollen Empfehlungen. Pest 12 Dezbr. 1837. Killias Beauftragter des Hrn. J. A. Holzhammer in Botzen.

Sr. Hochgeboren Herrn Grafen Steph. v. Széchenу. Herrn Friedr. Cappel. Herrn J. G. Halbauer. Herrn J. A. Valero. Pesth.

*

Herrn Killias Beauftragter das Herrn J. A. Holzhammer in Botzen.

Pesth den 12-ten Decemb. 1837.

Zu Folge des uns mit Ihrem heutigen Schreiben gemachten Vorschlages, zur Errichtung einer Walzmühle in Pesth, wollen wir uns bemühen, eine Actien Gesellschaft sogleich zu organisiren. Damit wir aber sobald wie möglich zur gänzlichen Conclusion des in Frage stehenden Unternehmens gelangen können, erwarten wir von Ihrem Hause die ehebaldigste Mittheilung der genauen Überschläge und Statuten zur Einsicht, und zeichnen uns, indem wir dem Gelingen unserer gemeinschaftlichen Sache mit Vertrauen entgegensehen, ganz ergebenst

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban ; Széchenyi sajátkezű írása.)

VI.

Nagyságos Őrnagy Ur
Igen tisztelt Hazám fia

Önnek e f. év Julius 20-ki barátságos levele e kérésre bátorit : Méltóztatnék a Melegnano-malom tekintetében a következő adatokat, lehető legpontosb szigorusággal ki tudni, és nékem minél előbb meg irni,

1. Hány mázsa lisztet őröl az említett malom 24 óra alatt ?

2. Nincs e a közönségben ellenzés lisztje ellen, mintha ez vasszagot venne magához ; vagy általjában nincs e ellenzés az egész intézet ellen ?

3. Lisztje drágábban vagy olcsóbban adatik e mint más malmoké ?

4. Mióta jár ? Baja nem volt e az óta ?

5. Ki az elnöke vagy igazgatója — szóval : lelke az egésznek ?

6. Finanzialis tekintetben, hogy áll a Társaság dolga ?

7. Ön Magyar Ország körülményeit ismervén ajánlana e hasonló vállalatot számunkra?

És ha ezekre ketsegtetés és önámitás nélküli választ méltóztatik adni -- igen igen lekötelez. —

Az idő rövidsége 's dolgaim felhalmozott léte e sorok bézárására kényszerit, és ekkép nem marad ez alkalommal egyéb hátra, mint magamat, honi vállalatimmal eggyütt Önnek szives hazafiui indulatiba továbbra is ajánlanom ki leg meg külömböztetett tisztelettel maradok

Nagyságodnak lekötelezett szolgája

Pest, December 13. 1837. *Gróf Széchenyi István.*

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

Széchenyinek e levelére Mészáros Lázár a következő 2 levéllel válaszolt:

1. Méltóságos Gróf Úr

Nagy Érdemű, mélyen tisztelt Uram!

13-án költ betses leve e felszólításának örömest engedelmeskedvén, a' Melegnanoi malom mi voltára nézve, mostanába e' következendőket, minden részre hajlás nélkül ki tudottakat vagyon szerencsém közleni, és pedig!

az 1-sőre hány mázsa lisztet őröl 24 óra alat? az a' felelet, hogy mostanába tsak 120 mérőt (moggia) a' mely gabonának súly mértéke, mérőjére 146 Milanoi fontot nyom, a' mely fontnak pedig tartalma 28 uncia-t tészen, bétsi mértékre 240—245 n, fontot, és talán még egynehány fonttal kevesebbet is, mivel a' bétsi lathoz képest, az ide való, már magába a' latba is, nem tudom menyi grán-nal könnyebb.

A' 2-dikra. Nints e ellenzés általjában az intézet ellen, és különösen a' lisztje ellen? etc. felelet. Volt elejentén a' pékektől, vagy is inkább a' régi malmok tulajdonossitul, mivel az ujj malom lisztjét egy kissé oltsobban adta, és ez által szokot nyereségökbe a' régibb liszt termesztőket csonkította. De mivel látták, hogy az malom halad, és az egész szükségnek folyvásti munkálkodásával képes leszen megfelelni, a vita megszünt. A' közönségbe pedig inkább pártoltatott, mivel jutalmassabban adta termesztményét. A' mi vasszag adást illeti, én magam kostoltam kenyerét, tésztáját, és nem éreztem semmit, a' hányat pedig meg szólítottam kik valamikor ízlelték, egy se bírt valami szagot találni, és nehezen is lehet hinni, mivel szárazon örletik a' gabonát.

A' 3-dikára lisztje drágább vagy olcsóbb-e? felelet.

Melegnanoba lisztje egy centesimoval, azaz $^1/_5$ krajtzárral oltsobb.

Itt Milanoba pedig a' tőlem vett $^2/_5$ krajtzárral volt oltsobb.

A 4-dikre. Baja volt-e? Két esztendeji dolgozása alat meg nem szünt munkálkodni, tsak egyszer egy nagy vas három emeletre szolgálo rudja, mely a' hajto kerék és az örlető müv közt a' közlekedést tartja és tovább adja, nem lévén elegendő erős, megtört, de egy vert vasbol (az előbbeni öntöt vasbol volt) valóval tsak hamar ki tserélődöt. Azomba jobbítások vannak mindég és javítások is, némelykor pedig ha valamibe jobbat ki gondoltak, egész áltváltoztatások, azomba tsak kissebb tárgyakba.

Az ötödikre. Ki az Elnöke az az lelke? felelet az ide való malomnak igazgatója, Rickenbach Milanoi nagykereskedő, a másik valami Feehr, ki folyvást Melegnánoba létez és az egésznek itteni felügyelője.

A' hatodikra. Mi a' financzialis tekéntete? Itt a' legnagyobb titok és setétség uralkodik. Ha munkálkodásait veszi az ember tekintetbe, mivel ujj épületet és a' többi hozzá tartozandokat, a' térrel együtt a hol ál, semmiből létre hozta (az az a' tért a' hol a' malom ál, még a' Lambro folyó vizét is, a' mely a' mozgonyt hajtya, venni kölletet), és mivel erőműveit gyarapítja és mivel gabnát senkitől se fogad el örlésre, hanem önnön magáét örleti és utóljára a' mint hallatszik Genua felé is akarja szálítani lisztjét, tehát tsak jót lehet pénzessége, vagy hitele felől állítani.

Nb 1° Ha mind anyi 24 székei és melybe az őrlő művek helyhezvék, mozgásba vannak, tehát a' kétszer anyira, az az 240 moggia gabna elöröltethetik, és egy ottani felügyelő szerént kibe egy kiss bizodalmat vetek, mivel Ezeredünkbe szolgált, az egész elörölhető menyiséget 24 óra alat egész 1000 mázsáig bétsi értékre emeli ha t. i. mind a' 24 szék mozgásba van, két malom kövekkel együt, mely utolsót mire ha ználják, jövendő levelembe felvilágosítom. Az ilyen egy moggia vagy is 146 milanoi font gabna, ad 55 font fiore di semola láng lisztet, 40 fontot a' 2-dik, 15 fontot a' 3-dik és 36 fontot a' 4-dik minéműségi lisztből, a' mellyeket az ide való mester el nevezés szerént nevezik 's pedig az 1-ső osztályu lisztet fiore di semola, a' 2-dik modenese, a' 3-dik faimetta, a' 4-diket tridello, a' mely utolsó hasonlít a' korpához, de nem egészen az és a melybül a' szegénység számára könnyen megvehető tzipókat sütnek. Tiszta korpát pedig nem ád. Az is tudatik, hogy a' hengerekkel örlető malom nagyobb menyiségü lisztet, 's leg főképen zsemlye lisztet ád, az malom kövek által őrlötteknél, hanem a' bizonyos menyiséget tsak a' tulajdonosoktul lehet megtudni, melyről ha lehetséges jövő levelembe bizonyossat.

Nb. 2do Közönségesen azt tartják a' liszt használhatásáról, hogy a' közönséges tészta tsinálására alkalmatossabb az ujj malom lisztje, mivel keményebbé válik, hanem a' kenyér sütésnél azt veszik észre, hogy a' kenyér az liszt össze huzó tulajdonsága mellett hamarább meg keménykedik, mint a' közönséges malmok lisztje, a' mint a' régiebb malmok lisztjét is örömestebb veszik a czukrászok az ő írósvajas tésztájokhoz, mivel e jobban dagad föl. Külömben tisztasága ellen nem lehet semmi kifogás, mivel a' malomnál helyhezet szelelők minden idegenfaju tárgyaktól meg mentik és mentté teszik a' malom kövek dörgölése által el eresztett kőrészektől is.

Nb. 3io. A' Pékek, kik itt kenyér, zsemlye etc. mellett, késztésztákat be főzésre, macaronikat árulnak, örömestebb vennék a' liszt tsekélyebb ára véget, mivel a' süteményök kelendősége véget, a' hol minden ház piarczrol látja el szükségeit, jutalmassabb kereskedést nyujt. De mivel az ujj malom nem fogad el gabnát őrlésre, hanem tsak lisztjét árulja, tehát kinek önnön gabnája van, a' régi malmoknál marad. Innént a' gazdagabb és önnön gabnával biro pékek, vagy liszt kereskedők etc. etc. éppen azért nem ditsérik az ujj malom termesztményeit, a' szegényebbek kik örülnek, hogy tiszta lisztet és jutalmasabban vehetnek, még fölösleg is ditsérik, így nehéz a' juste milieu-t ki találni.

Nb. 4° A' Társaság még ollyan tagokat is számlál, kik pénz helyet tudományokkal gyámolitják jó létét. Rickenbach milanoi kereskedő, Feehr társ és föl ügyelő Melegnanoba, ezeken kivül valami Tebrun frauenfeldi lakost tartják leg gazdagabbnak.

Nb. 5° Azon említettem volt huszár és most a' malomnál helyhezet emberemtől leg nagyobb titok kikérése mellet, azt hallottam, hogy most még a' társaság liszt gyáraiból kevés hasznot húzna, hanem hogy bizo-

nyossan ki volna számlálva, hogy a' Melegnanoi malom *maga*, mint az önnön, mint pedig a' Frauenfeldbe építettet 10 évek alat egészen ki fizeti, mely jelentésnek valóságot az ád, hogy az intézet naprol napra bővítetik és kereskedésébe gyarapodik.

A' mi pedig az utolsó czikkelyt illeti ajánlhatnám e? Őszintén meg vallom, hogy dilettans létemre sokba belátásom 's esméretem, de korántsem fenekig ki merítő tudásom nem levén, a' mel ett hogy hat évtől édes Hazámtól távol vagyok a' hol mint hiszem 's reménylem, az előre haladást kezdve, evvel talán sok régi szokásoktól menekedve, ki fejlődésökbe élet modjoknál is ujj rendszert kezdtenek, határozva nem vagyok bátor itélni. De a' mit merek állítani, az, hogy ha az illyes malom fel állításának főbb czélja a' lisztel való kereskedés meszsze, vagy kül földre, vagy talán tengerre szálitás, ugy a' liszt szárazzabb és evvel biztossabb el küldhetési tulajdonsága, és különös tisztasága tartossága (Gediegenheit) mellet, igen is ajánlható, ha a' költség, be vétel etc. a' mit Méltóságod jobban tud, mérlegét nyereségre üti.

Ha pedig tsak bel kereskedésre 's emésztésre lenne alkalmaztatandó, ugy a' fönt ki jelelt tulajdonságai lisztjének, hasonlítva ahhoz, a' mit az emberek most leg jobban keresnek, dönthetné el határozottan ajánlhatóságát.

Minek utánna azomba végezném levelemet, el nem mulaszthatom, hogy Méltóságodat ne figyelmeztetném arra, ha az illyes malom felálitása el határoztatnék, hogy azon említettem embert, névvel Szomor, ki mint őrmester szabadulását katonaságból meg nyerve, már egy éve a' malomba tisztviselő, ki oly mechanikus ügyességgel bir, hogy a' mit lát képes utánna alkotni és már az érintet malom mozgonyait is alattomba ólomba utánozza, és mivel ezt teszi, föl tehető, hogy mihelyest tökélletes be és átlátása lészen az egész mozgony össze állításáról, hogy Honnunkba mint Hazájába fordul, ezen embert arra az esetre Méltóságod pártolásába ajánlom. Minek utánna pedig utoljára még egy nehány adatokkal terhelt levelemet ajánlanám el fogadására, engedelmet kérek, ha tőbet 's jobbat nem adhattam, és mivel Méltóságod most láthatja, hogy mivel birok, ha tsekély szolgálatomat még tsekélyebb tehetségemmel használhatya tessék parantsolni, Méltóságod szolgálatjára szintugy mint Honosim akár kiére mindég készen találja mély tisztelőjét, ki uri nagy jó hajlandóságába ajánlva, az Istentől áldást és egességet kér Méltóságod számára mindenbe.

Méltóságos Gróf Urnak

Milano 31-dik Xb 837.

alázatos tisztelője
Mészáros
őrnagy.

2a) Méltóságos Gróf Ur
Igen mélyen tisztelt Uram!

Hogy oly későn telyesitem igéretemet oka a' Melegnánoi malom egygyik birtokossának meg betegülése, abból a' nézetből indulva akartam tudósitást éppen tőle venni, hogy a' már tőlem adattakkal hasonlítva ezen szövevényes 's titkon tartott tárgyból egy igazi valót lehessék kivonni.

Az ide mellékelt kérdéseimmel, Rickenbach Urtól eredet feleleteket vagyon szerencsém mellékelni, mellyek alá irva ugyan nintsenek, mivel ezek az Urak magok közt szint oly féltékenyeknek látszanak, a' mint örlési titkokat másoktol féltik.

Midőn az ide kapcsolt írásra várakoznék, Milanonak egygyik leg hiresebb s gazdagabb pékjével Ohman Urral tettem esmeretséget, ki a régi mód szerént örletvén gabnáját azon felvilágosítást adta: mivel a' vas hengerek jobban törik a' gabnát mint sem szétzuzzák, lisztje rövidebb 's nem oly nyulékony, azért ha a' süteményt a' hamari meg keménykedéstől védeni

akarják, vagy egy kis részt nedvessen örlöt lisztből kel hozzája keverni, vagy pedig több gyakorlatok által, mivel rögtön duzzad fel, és oly hamar el kel a' lisztje, ennek természetét kiesmérve a' sütési legjobb módot ki tanulni. Külömben ezen Urnak ki mondásai, többekbe az általam már irottakkal, és a' mostani levélbe érintettekkel meg egygyez. Tovább Ohman Ur, egy tőle kitalált, 's a' kormány által meg jutalmazot tisztitó mozgonynyal el látva, gabnáját oly tiszta alakra hozza, minek előtte a' malom kövek alá jön, hogy attol erővel se lehet, semmi mocskot, vagy szemetet le dörgölni, a' miért Milanoba leg fehéreb lisztet készit, és a' mely szelelő 's tisztitó mozgonynyal Méltóságodnak, mihelyest le lesz rajzolva kedveskedni fog.

Minek utánna pedig még aztat is érénteném, hogy azon kérdésemre, valjon vitetik é már az ujj modú liszt Genua felé vagy külföldre ? Rickenbach Ur halgatással felelt légyen. Tehát ebbe a' tárgyba nem lévén képes se jobbat, se többet adni, engedelmet kérek Méltóságodtól, ha várakozásának egészen meg nem feleltem. De ha másba, vagy a Grof Urnak vagy más Hazámfiának szolgálhatnék, tessék tsekély tehetségemmel kedvök szerént parantsolni, mindíg szíves készséggel szolgáland az, ki Uri nagy hajlandóságába ajánlott az Istentől minden Áldást óhajt.

Méltóságodnak

Milano, $\frac{1}{24}$ 38.

alázatos tisztelője
Mészáros
őrnagy.

2 b) Die Herrn Rickenbach et Comp. wollen gefälligst folgende Fragen beantworten !

1° Gegenwärtig mit wie viel mechanisch Pferde kräften arbeitet die Mühle.

2do Wie viel vermahlt sie an Mehl in 24 Stunden.

3is Kann selbe d. i. die Vermahlungs-Fähigkeit, und wie hoch gesteigert werden.

4° Zu was für Gebrauch sind die angebrachten Mühlsteiner.

5° Wie viel Gattungen Mehl erzeugt sie, und wie sie heiszen, nebst dem was von einer Sorte gewonnen wird.

6° Was ist die Differenz zwischen altortiger und dieser Mühle an den Gewinnst an Mehl.

7° Die Cylinder ob von Stahl oder Bronze.

8° Ob das Material zur Erzeugung der Cylinder im Lande selbst gewonnen werden kann, oder ob sie eingeführt werden müsste.

9° Welche sind die Directoren der Actien Geselschaft.

10° Wird das Mehl schon in's Ausland verführt namentlich nach Genua, oder sonst wohin !

Majland am 2t Jan. 838.

Mészáros
Maj.

2 c) Beantwortung der Fragen des Ungarischen Majors.

Ad 1. Die bewegende Maschiene, d. h. das Wasserrad in Melegnano kann ungefähr 30 Mech. Pferd-Kräfte entwickeln. Man bedarf aber zu den gegenwärtigen Maschinen nur circa 18 Pferd-Kräfte.

Ad 2. in 24 Stunden werden 200 Maylt. Moggia a ℔ 145 ℔ grossi vermahlen, gleich 475 Wiener Metzen.

Ad 3. Ist durch Nr 1 beantwortet.

Ad 4. Die Mühlsteine dienen einzig um die Kleye auszumahlen, da diese Operation auf den Walzen mehr Zeitverlust verursachen würde.

Ad 5. Es werden 5 Gattungen Mehl und 3 Gattungen Kleye fabriciert, diesleben können jedoch je nach dem Landes-Bedürfniss nach Belieben

vermehrt oder auch vermindert werden. Die Bemerkungen der einzelnen Mehlsorten sind in Deutschland wie überall, sehr verschieden. Man könnte den hiessigen allenfalls deutsch benennen:

SF Extra Semmel Mehl
Nr 1 Semmel-Mehl
» 2 Bakmehl erster Qualität
» 3 detto zweyter Qualität
» 4 Kochmehl

Von FS Nr 1 & 2	gewinnen	wir	von	℔	100	Waizen	—	℔	58
Nr 3 & 4	»	»	»	»	»	»	»		21
Kleyen	»	»	»	»	»	»			19
Verlust									2
								tt	100

Dieser Verlust rührt daher, weil die Früchte durch mehrere angebrachte Putz-Maschienen, von allen unreinen Theilen gereinigt werden, was bey gewöhnlichen Mühlen nicht geschieht. Diesen Verlust zu verringern hängt daher nun von dem Willen der Mühlebesitzer ab.

Diese Eintheilung hängt aber natürlicher Weise wieder von der bessern odern geringern Gattung der Mehle je nach den Gebräuchen des Landes ab. So z. B. könnten wir aus der schwersten Kleyen Sorte, welche hier zu Fütterung der Schweine verkauft wird, noch einen Theil zu Kochmehl ausziehen, was aber den hiessigen Verhältnissen noch nicht conveniert.

Ad 6. Diese Frage ist beynahe unmöglich zu beantworten, da diese von Localitäten, der Natur der Früchte, den verschiedenen Arten von Mühlen und selbst von den Gebräuchen und Bedürfnissen des Landes abhängt.

Ad 7. Die Cylinder sind von Eisen.

Ad 8. Das Eisen zu den Transmissions Gegenständen kann an Ort und Stelle, wo die Mühle gebaut wird, genommen werden. Die Beantwortung dieser Frage hängt übrigens von den Lieferungs-vertrag ab, den der Errichter einer neuen Mühle mit der Frauenfelder Walzmühle-Gesellschaft machen wird.

Ad 9. Die Frauenfelder Walzmühle, mit welcher für Einrichtung neuer Mühlen zu unterhandeln ist, hat einen Gesellschafts Präsidenten, Herr Louis Grenter und 2 Directoren: Herr Joh. Heinrich Debrunner, Geschäfts-führer, der andere Herr Ingenieur Jacob Sulzberger, Erfinder dieses Sistems Walzmühlen. Ihr Wohnort ist Frauenfeld, im Schweizerischen Kanton Thurgau.

Diese können nur im Namen der Walzmühle Gesellschaft von Frauenfeld unterhandeln. Den einzelnen Actien Inhaber ist dieses nicht gestattet.

Mailand am 19. Januar 1838.

(Mészáros levelei a Széchenyi-múzeumban vannak.)

VII.

Provisorische, nicht bindende Subscription.

Es wurde seit längerer Zeit von Mehreren der Wunsch ausgesprochen, die Errichtung einer Dampfmühle in der Gegend von Pesth zu versuchen, theils um dem Mehlmangel, an welchem die beiden Nachbar-Städte Ofen und Pesth so oft leiden, vorzubeugen, theils um die Kraft des Dampfes, dem das Ausland so viele Erzeugnisse zu verdanken hat, auf dem vaterländischen

Boden auch in diesem Fache in Anwendung zu bringen. Dieser Wunsch blieb aber ganz ohne Erfolg, bis der Zufall den vergangenen Spätherbst die Herren Sulzberger Ingenieur und Killias Geschäftsträger des Herren Holzhammer aus Frauenfeld nach Pesth brachte, die sich mit einigen der hiesigen Bürger in Verbindung setzend das Vorhaben ihrer Committenten kund gaben, dem zufolge dieselben eine Walz-Dampfmühle neuer Erfindung, deren Güte sich aber bereits in Frauenfeld, Melegnano, Mainz und München bewährte, in Pesth mit der Verpflichtung und dem Vorbehalt zu errichten gesonnen sind, dass sie die Aufstellung sowohl des Dampf- als auch Mahl-Apparates, und Alles, was damit in Verbindung ist, besorgen, und dessen Leistungen garantiren, anderseits aber nur die Hälfte der auszugebenden Actien den Bewohnern der beiden Städte zur Disposition stellen, in der anderen Hälfte hingegen selbst als Mitactionnäre betheiligt seyn wollen.

Nach dieser Erklärung der besagten Herren wurde beschlossen, dass von ihrer Seite alle nähern Daten würden geliefert werden, die nöthig sind, um den Gegenstand in ein helleres Licht zu stellen, in Pesth hingegen nichts unversucht gelassen werden wird, um eine Actien-Gesellschaft zu organisiren. — Die grosse Calamität, welche die beiden Städte den vergangenen Frühling traf, brachte indessen auch in die Effectuirung dieses Gegenstandes eine Hemmung, so dass die Geschäftsträger des Herren Holzhammer erst jetzt allhier erwartet werden, und somit erst jetzt ein Versuch gemacht werden kann, ob das Vorhaben zu einer Final-Conclusion gebracht werden könne oder nicht. Die Total-Ausgabe zur Errichtung einer passenden Mühle, die in 24 Stunden circa 300 Zenten Mehl verfertigen soll, wird sammt dem Betriebs-Capital auf beiläufig 200,000 fl. Conv. M. angeschlagen. —

Die Herbeistellung der Hälfte dieser Summe behält sich indessen das Haus Holzhammer vor, so dass nur für die Summe von 100,000 fl. Conv. M. concurrirt werden kann.

Eine Actie wird auf 100 fl. Conv. M. bestimmt. Jeder der unterschreibt, hat das Recht, seine Stimme zur Wahl eines Ausschusses von 7 Mitgliedern zu geben, die durch Stimmenmehrheit ernannt werden, und deren Obliegenheit ist : sich mit den Herren Geschäftsträgern in die kleinste Details einzulassen, Alles auf das genaueste zu erörtern, und sodann das Resultat ihrer Nachforschungen sämmtlichen Herren Subscribenten vorzulegen, nach welcher Einsicht es aber jedem der Herren Subscribenten frei steht, sich für mehrere — wenn deren welche zu haben sind — oder wenigere Actien auszusprechen, oder sich ganz und gar

aus der Liste der Actionnaire streichen zu lassen ; wornach erst das Provisorium aufhören, und das Ganze entweder bindend und finaliter constituirt seyn, oder als gänzlich annullirt zu betrachten kommen wird.

Pest, den 7ten Dezember 1838.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban ; Széchenyi írása. Megvan Tasner írásában a 8 darab ív az eredeti aláírásokkal.)

*

Pest, 1838 deczember 8; levél Kirits Dávidhoz a hengermalmi részvényjegyzés tárgyában. Megjelent *Gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, II. kötet 593 l.

Pest, 1838 deczember 8 ; levél a molnár- és sütőczéhhez a hengermalmi részvényjegyzés tárgyában. Lásd *Gr. Széchenyi István leveleit*, kiadta Majláth Béla, II. kötet 294 l.

VIII.

Einladung zur Sitzung in der Dampfmühle.

P. T. Herr . . . . . .

wird hiemit höflichst eingeladen sich am . . . entweder persönlich in dem gegen die Donau liegenden kleineren Saale des National Casino einzufinden, oder sich durch einen Bevollmächtigten vertreten zu lassen, damit in dieser Versammlung ohne Weiteres zur Wahl jenes Ausschusses geschritten werden könne, der im Sinne der Interimal Subscription sich mit den Bevollmächtigten des Herrn Holzhammer in Verbindung zu setzen, alle Details auf das genaueste zu eruiren, und seine Erhebungen endlich sämmtlichen Herrn Subscribenten vorzulegen haben wird.

Die Gesellschaft versammelt sich bei dieser Gelegenheit einzig und allein wegen der Wahl des provisorischen Ausschusses — diese muss aber während der Sitzung beendet werden. Deshalb folgt die Liste aller Subscribenten hier beigeschlossen, aus welcher die Namen jener Herren, die er im Ausschusse zu haben wünscht, herauszuschneiden und in solcher Gestalt mitzubringen oder einzusenden höflichst gebeten wird, damit sofort aus diesen Abschnitten, die in ein Behältniss geworfen und sodann geordnet werden, die Namen jener Herren entnommen werden mögen, welche die Mehrzahl der Wähler erlangen.

Obschon in dem Interimal Subscriptions Bogen der zu erwählende referirende Ausschuss auf 7 Mitglieder projectirt war, — so hat sich der Wunsch allgemein verlaufen lassen, diese Zahl auf 13 zu erhöhen, damit mehrere an den Berathungen Theilnehmen können ; dem zu Folge jeder Wähler ersucht wird,

13 Ausschuss Mitglieder benennen zu wollen. Wer seine Vota weder bringt noch sendet, wird als solchen betrachtet, der in die Wahl der übrigen stillschweigend einwilliget.

Sehr wünschenswerth ist es endlich, dass die Wahl auf solche Herren falle, die in den Berathungen des Ausschusses nicht nur Theil nehmen, sondern denselben auch auf irgend einer Art Vorschub leisten können.

Pesth den (24. Dec.) 1838.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban. Széchenyi írása; megvan Széchenyi másolati könyvében is.)

IX.

Prónay Albert.
Méltóságos Báró
Főispáni Helyettes Ur!

A felállítandó gőzmalmot illető, idekapcsolt aláírási ívet, választottságunk' nevében azon kéréssel küldöm át Méltóságodnak, 'lenne olly kegyességgel és járatná ezt a nemes Megye nagyérdemü tisztviselői 's tehetősb tagjai kezein — de csak privatim, — — 's küldené meg nékem ismét e' folyó holnap végével. — Az egész nem egyéb mint próba; 's miután éppen olly hihető mikép belőle semmi sem lesz, mint az, hogy sikerül, jobbnak hittük ez úttal az igen is nagy nyilvánosságot elmellőznünk, valamint a hivatalosság szinét is.

Melly alkalommal még azt vagyok bátor jelenteni, hogy jóllehet — mint az aláírási ivből látható — csak 100,000 peng. forintra vala eredetileg kitüzve az aláírás — — 's már most is több van a' külön iveken feljegyezve 120,000 ezüst forintnál — azért — az ideig óráigi társaságnak legujabb határozatánál fogva — — egész 150,000 forintig, 's folyó Január végéig még mindig alá írni lehet. — Ki is magam ajánlása mellett megkülömböztetett tisztelettel maradok

Méltóságodnak

Pest, Januar 3-ikán 1839. alázatos szolgája
Gr. Széchenyi István.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

*

Pest, 1839 január 5; levél b. Pirét Lajoshoz, a mainzi hengermalomról felvilágosítást kér. Megjelent *Gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, II. kötet 620 l.

Pest, 1839 március 22; levél Killiashoz a hengermalmi tárgyalásról. Lásd *Gr. Széchenyi István leveleit*, kiadta Majláth Béla, II. kötet 641 lap.

Pest, 1839 április 8; levél Killiashoz a hengermalmi aláírás mértékéről. Lásd *Gr. Széchenyi István leveleit*, kiadta Majláth Béla, II. kötet 648 lap.

X.

Euer kaiserliche königliche Hoheit,
Durchlauchtigster Erzherzog!

Der Endesgefertigte nimmt sich die Freyheit, Euer k. k. Hoheit im Namen einer Actien-Gesellschaft, die sich zum Bau einer Dampfwalzmühle in Pesth verbündete und bereits mit 200000 fl. disponiblen Fonds constituirt ist, ganz unterthänigst zu bitten, zum Behuf der Ausführung des besagten Unternehmens, einen tauglichen Grund in der Nähe des Donau Stromes im Wege einer öffentlichen Versteigerung oder einer gegenseitigen Übereinkunft gnädigst zu kommen zu lassen. — Der Endesgefertigte würde sich nie unterfangen Euer k. k. Hoheit mit dieser Bitte zu belästigen, wären anderwärtige passende Gründe zum Verkaufe angeboten. Die einstmaligen Lagerstätte der Ladenhändler an der Donau haben jedoch zu wenig Tiefe, während die Gründe näher zur Stadt theils verbaut, theils nur um einen Affections-Preis zu haben sind, jene Gründe aber ober dem Ullmannschen Magazin oder gar nicht verkauft werden oder so weit der Stadt entrückt sind, dass sie zum Locale der beabsichtigen Mühle in financieller Hinsicht durchaus nicht taugen. Alles diess bewegt den Bittsteller Euer k. k. Hoheit um die Uiberlassung des Quadrates von No 626 bis No 635 in der Leopold-Stadt hiemit anzusuchen.

Diess wäre ein Raum von 2856 quadrat Klaftern, der allerdings sehr gross ist, wenn jedoch die beabsichtige Mühle, die bereits im ersten Beginn auf beiläufig 300000 Centner jährliche Vermalung angetragen ist, irgend einer weiteren Entwicklung fähig seyn soll, und wenn Euer k. k. Hoheit zu bedenken geruhen wollen, wie viel Raum erfordert wird, um Frucht, Mehl und Brenn-Material für wenigstens ein halbes Jahr aufscheuern zu können, und wie es in jeder Hinsicht wünschenswerth wäre, dass die Mühle selbst sammt dem Dampf-Apparat, in die Mitte des Etablissements zu stehen komme, und allmählig von den Gebäuden der Gesellschaft umgeben werde: so werden Euer k. k. Hoheit Höchstdero Weisheit zu Folge meine Bitte vielleicht nicht für unbescheiden halten, der ich Euer k. k. Hoheit gnädigen Bescheid unterthänigst gewärtigend mich mit dem Gefühl der allertiefsten Ehrfurcht nenne

Euer kaiserlichen königlichen Hoheit
Pressburg, den 12ten Juny 1839 ganz unterthänigster Diener
Graf Stephan Széchenyi.

Kívül: An Seine k. k. Hoheit den Durchlauchtigsten Herrn Erzherzog *Joseph*, Reichs-Palatin von Ungarn.

(Eredeti levél, csak az aláírás Széchenyi írása. A levél az Orsz. Levéltár kincstári osztályában van. 1839 Polit. 1832. sz.; sajátkezű fogalmazványa a Széchenyi-múzeumban.)

*

Pozsony, 1839 június 16; levél b. Sina Györgyhöz a végleges aláírásról. Megjelent *Gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla II. kötet 661. l.

XI.

An Herrn Grafen Stephan Széchenyi.

Der unterfertigte provisorische Ausschuss zeigt hiemit geziemend an, dass die bindende Subscription zur Einrichtung der Pester Dampf Walzmühle mit 300000 fl. C. M., wovon das Haus Holzhammer die eine Hälfte, die hiesigen Actionnairs hingegen die andere Hälfte unterzeichneten, bereits beschlossen ist, und Sie dabei Ihrer Unterschrift gemäss mit 20000 fl. C. M. betheiligt sind. Der Tag der allgemeinen Versammlung und der Termin für die Einzahlung der ersten 10% Actien-Rate wird Ihnen nächstens kund gegeben werden.

Pest, den 11 Juli 1839 Der provisorische Ausschuss der Pester Walzmühl-Gesellschaft.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Tasner írása, Széchenyi sűrű javításaival.)

Jellemző bizonyíték arra, hogy Széchenyi még a részvényesekhez intézett körleveleket is lehetőleg maga intézte el.

XII.

Herrn Grob et Hoeslin für Herrn Johann Putzer Edler von Beibegg Chef des Hauses J. A. Holzhammer in Botzen.

Julius 18 1839.

Liebster Herr von Putzer
Chef des Hauses Holzhammer.

Seit dem ich Sie zum letztenmale sah, haben wir mehrere Difficultäten zu überwinden gehabt; endlich bin ich aber in Stand gesetzt Sie über folgendes in Kürze — so weit es nämlich meine vielen Geschäfte erlauben, zu benachrichtigen. —

1° Der auf der beigebogenen Skizze mit *A)* bezeichnete Grund von 2856□° als der nach reiflicher Überlegung von uns für den passendsten anerkannt, wurde uns von S. K. H. dem E. H. Palatin — ohne alle die odiosen Clauseln und Bedingnisse — die bei Überlassung von Gründen, über welche die Verschö-

nerung zu verfügen hat, vorzukommen pflegen und die stets eine Art Fiscalität in sich enthalten, für 5 fl. C. M. p □° genehmigt; so dass wir jede Stunde in dessen Besitze kommen können.

2° Die Subscription ist von unserer Seite mit $\frac{m}{150}$ geschlossen —, und somit ist nach Ihrem mir geäussertem Wort das Capital unseres Unternehmens . . . gerade $\frac{m}{300}$ —

3° Ich bin erst vor einigen Tagen von Pesth zurück. Materialien haben wir keine angeschaft — da diese wegen der grossen Concurrenz mit welcher sie erzeugt werden, und der verhältnissmässig wenig Bauten, alle Tage billiger werden. —

Wir erwarten demzufolge den Ingenieur mit Ungeduld.

I) Um Eine General Versammlung zu halten, und den Ausschuss zu erwählen.

II) Um den Termin für die Einzahlung von 10 proc. auszuschreiben. —

III) Um den in Frage stehenden Grund auszuzahlen und zu übernehmen

IV) Um mit dem Ingenieur in Pesth den Bau zu beginnen.

Ich glaube wir haben uns über den gut gelegenen, grossen und billigen Grund zu erfreuen. — Was die Wahl des Ausschusses anbelangt — die wir ganz frey lassen wollen (!!!) ist nichts zu befürchten, da nach dem Vertrag, welchen die Subscribenten unterzeichnet haben, keiner Ausschuss Mitglied seyn darf — der nicht mit 5000 fl, — in dem Unternehmen interessirt ist, und folglich die 10 Ausschuss-Gliedern allein aus den hier folgenden 12 (?) Herren gewählt werden können.[1])

Säumen Sie nicht, den Ingenieur — wer es denn immer seyn wird — ehebaldigst und zwar directe hieher an mich zu instradiren — — wie Sie denn auch verfügen wollen, dass alle Briefe, die in diesem Gegenstand durch Ihr Haus oder die Frauenfelder geschrieben werden sollten, geradezu hieher an mich adressirt werden mögen, indem wir hiedurch viel Zeit gewinnen, was eine Hauptsache ist.

Was haben Sie in Hinsicht der Dampfmaschine gethan? Auf wie viele Pferde wird sie berechnet seyn, und wie theuer?

Indem ich Ihrer geneigten Antwort entgegensehe, nenne ich mich mit der aufricht. Hochachtung Ihr.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumben; Széchenyi írása.)

---

[1]) Gr. Széchenyi, Jos. v. Tüköry, C. J. Malvieux, J. A. Valero, J. G. Halbauer, R. Wodianer, Friedr. Kappel, Carl Burgmann, J. Appiano, Ludwig Gr Tige, Georg Freiherr von Sina, Graf von Barkóczy.

XIII.

Putzer (private).

Pressburg 21 July 1839.

In meinem letzten Schreiben vom 18. l. M. vergass ich Ihnen zu sagen, — das einige der Pesther prov. Ausschuss Mitglieder ein bischen die Nase rumpften, als ich ihnen ganz kurz kund gab, dass die Dampf Masch. bei Cockerill um keine Zeit zu verlieren bereits durch Sie und mich bestellt sey.

Sie behaupten : das hätte in Einvernehmen mit dem Comitée geschehen sollen. Nun denke ich, wäre es gut, ihnen die Illusion zu lassen, dass Sie es bestimmen ; und bitte Sie demnach . . . . ., den Ingenieur den Sie schicken werden zu bevollmächtigen, dass er mit Ihren 50 Voten für Cockerill stimme — — Sie haben ausser diesen directen 50 Voten, aber noch 100 Vota, indem das ganze Geschäft sich auf $\frac{m}{300}$ erhob — Von diesen 100 Voten sollten Sie, meiner Ansicht nach — wenn auch nur pro forma — 50 Vota z. B. an Arnstein u. Eskeles überlassen — damit Sie nöthigenfalls mit 100 Vota auftreten könnten, — die Gesellschaft aber dennoch in dem Glauben verbleiben würde, dass Sie von Ihre $\frac{m}{150}$ — nur $\frac{m}{50}$ cedirt haben — kommt es zur Abstimmung — so treten Sie directe und indirecte mit 100 Voten auf und werden secondirt durch mich mit 20, Valero mit 10, von Sina mit 5, also auf jeden Fall mit 35 Stimmen, was uns versichert, . . . da die Parthey des Herrn Tüköry (denn dieser steckt hinter der Sache, um einen Herrn Knutschen Geschäftsträger oder Compagnon des Herrn Dobbson zu Achen zu favorisiren) bei der nächsten General-Versammlung, die ich auf der Stelle halten lassen will, sobald ich weiss wann Ihr Ingenieur anlangt — — damit dieser auch dabey sey — auf keinen Fall so viele Stimmen haben wird, besonders wenn wir ihn einschläfern, dass heisst : wenn wir seine gegen Activität durch An-Tag-Legung unsrer Activität hervorrufen.

Sonst wird in dieser allgemeinen Versammlung, die NB. auch deshalb gehalten werden muss, damit man die 10 pr. Einzahlung sua forma feststelle, wohl sonst über nichts anderes abgestimmt werden — und das Ganze mehr eine Formalität, als eine, von unserer Seits zu befürchtende Discussion seyn. — Indessen wäre es dennoch gut, wenn Sie die Jenigen, die directe und indirecte 100 Ihre Vota zu vertreten haben werden — und ich zöge Ihrer Seits nie mit 150 Vota ins Feld, da diess : forciren hiesse, und nicht nöthig ist — an mich avisirten, — dass sie sich

— in anderen Fragen die sich entspinnen dürften — an mich halten sollten, — — indem ich — ohne mich loben zu wollen — gewiss der Jenige bin, der den Success unseres Unternehmens am ehrlichsten wünscht, — und sich weder durch überspannte Ansichten, noch einseitige Tendenzen influenciren lässt. —

Wegen der Dampf Machine von Cockerill müssen wir uns aber sicher stellen, damit wir am Ende nicht Etwa einer Einseitigkeit beschuldiget werden, — und dass wir den Herrn Killias in deren Bestellung zu freye Hand gelassen haben. — Ich würde Sie demnach bitten, damit ich in dieser Hinsicht meinen Rücken frey habe — mir ehebaldigst schreiben zu wollen, wie Sie in dieser Sache procedirt, — was Sie gethan haben, — welche Kraft und wie theuer die Machine ist — wann sie garantirt nach Wien abgeliefert werden soll etc. etc. — — das Übrige werde ich richten. —

Ich grüsse auf das freundschaftlichste und nenne mich mit wahrer Achtung Ihr.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

XIV.

An Herrn Killias Geschäftsträger des Hauses Holzhammer in Botzen.

Den 11 Aug. 1839.

Lieber Herr Killias!

In Erwiederung Ihres Briefes vom 31 Juli eile ich Ihnen zu sagen, dass wenn einmal die Bestellung der Machine in Seraign so weit gediehen ist, und der Kauf so vortheilhaft ist, wie Sie es schreiben, so müssen wir ihn schon bestehen, und was die Formalität anbelangt, die wir nicht gänzlich beseitigen können so hoffe ich, dass *wir* im Stande sein werden, die Majorität für uns zu verschaffen. — Was ferner die Gattung der Machine betrifft, so bekenne ich, dass ich, obwohl Laie, nach allem dem aber, was ich von der Sache verstehe, in eine *horizontale Hochdruckmaschine* kein grosses Vertrauen setze, *ausser* das Haus Cockerill dafür vollkommen garantirt. — Die Art des Transportes möchte ich in Pest bestimmen lassen, wo ich baldigst eine allgemeine Versammlung einzuberufen wünschte, wozu aber auch das Erscheinen des Individuums, welches den Plan zu dem Bau liefern wird, unumgänglich nöthig ist, wie ich mich hierüber schon an H. v. Putzer in meinem Briefe vom 4. d. M. äusserte.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Tasner Antal írása.)

XV.

Herrn Killias Geschäftsträger des Hauses Holzhammer in Botzen per adr. Grob et Hoeslin Wien.

20ten August 1839 Pressburg.

Lieber Killias,

Bei meinen schlaflosen Nächten denke ich recht oft über den Success unserer Mühle ; und da gestehe ich, erwacht in mir oft ein Scrupel über die horizontale Hochdruckmaschine, die wir von Cockerill beziehen sollen. Ich werde Sie auf keinen Fall compromittiren — und bin überzeugt, dass ich die Sache bei der nächsten Gen. Versammlung dahin werde bringen können, dass hierüber kein Einwurf von Seite der Gesellschaft geschehe ; — aufmerksam muss ich Sie aber machen, dass der ganze Tadel auf Sie und mich fallen wird — im Fall die Dampfmaschine ihren Zweck nicht entspricht. —

Ganz unter uns gesagt — bringt mich der — meiner Ansicht nach — sehr geringe Preis von 13,000 frank, und dass die Maschine bereits diesen Sommer abgeliefert werden kann, unwillkührlich auf die Muthmassung, dass diese Maschine vielleicht eine missrathene, verlassene, und somit an uns *billig* überlassene seyn dürfte. —

Sie müssen nicht denken, dass ich ein Zweifler bin — — glaube aber meine Pflicht, Sie recht lebhaft zu erinnern, dass Sie sich volle Sicherheit verschaffen müssen, ob es denn am Ende an der Maschine nicht fehlen wird. —

Sie sind ein vorsichtiger Geschäftsmann, — ich halte Sie dafür. Haben Sie sich aber nicht etwa, durch das *Wohlfeile*, und *quasi fertige* verführen lassen ? Denken Sie darüber nach — und vor allem andern auf den Augenblick — wenn die Mühle in Gang gebracht werden soll ? — Hat denn Cockerill bereits mehrere Horizontale Hochdruck Maschine für Mühlen verfertigt ? Und sind diese gut gerathen ? —

Verschaffen Sie sich darüber Daten — und handeln Sie wie ein gescheiter, praktischer Mann, — und auf jeden Fall wie ein solcher, der meine gut gemeinten Scrupeln, nicht übel aufnimmt, — sondern mit kaltem Blut beherzigt. —

Heute haben wir den 20ten August — — und noch kein Ingenieur der den Bau angeben soll, hier ! Kommt er und nicht bald, so können wir ja den Bau heuer gar nicht mehr beginnen, vom »Unter's Dach bringen« ist ohnehin keine Rede mehr. —

Ich grüsse Sie auf das freundlichste.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban ; Széchenyi írása.)

XVI.

Killias.

5ten September 1839 Pressburg.

Lieber Herr Killias!

Ihr Schreiben von 27ten August, das ich gestern erhielt, hat mich in Hinsicht der von dem Herrn Cockerill's zu beziehenden Dampf Machine — gänzlich beruhigt.

Nehmen Sie deshalb meinen Dank.

Ich sehe dem Augenblick mit Ungeduld entgegen, wenn wir einmal zu dem Bau der Mühle schreiten werden, und nenne mich auch bis dahin mit ausgezeichnetster Hochachtung Ihren

ganz ergebenen

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

XVII.

Euer kaiser. könig. Hoheit

Durchlauchtigster Erzherzog,

Nachdem Euer k. k. Hoheit huldvoll zu erlauben geruhet haben, die durch die Walzmühl-Gesellschaft zu erbauende Mühle, Höchstdero Namen zu Ehren »Joseph's-Mühle« benennen zu dürfen, so wagen wir Euer k. k. Hoheit in aller Unterthänigkeit zu bitten, das besagte Unternehmen auch mit Höchstdero Protectorat gnädigst beglücken zu wollen; die wir mit dem Gefühle der aufrichtigsten Dankbarkeit und der tiefsten Ehrfurcht verharren

Euer k. k. Hoheit ganz unterthänigste Diener

Die Mit Glieder der Walz Dampfmühl Gesellschaft durch Grafen Stephan Széchenyi

Pesth, den 23ten Septemb. 1839.

(Eredeti levél Széchenyi írásában. Lásd Orsz. Levéltár, kincst. osztály, 1839 Polit. 1912. sz.)

XVIII.

Pressburg 30 October 1839. Killias.

Lieber Killias!

Ich konnte Ihren Brief von 24 nicht früher beantworten. Wegen der nöthigen Dampftriebkraft unserer zwei Assortiments werde ich mich — sobald wie möglich bei der Quelle erkundigen aus welcher ich meine Scrupeln schöpfe. Und diese ist — aber ganz unter uns gesagt — Herr Adam Clark der Werkführer des Brücken Baues in Pesth.

Mit je wenigen vorgefassten Meinungen man in der Welt vorschreitet desto besser. — Sie sind nicht gar zu sehr occupirt, wie

wäre es, wenn Sie auf eine recht feine Weise — es müsste aber bald und könnte durch Herrn von Tüköry geschehen — sich mit A. Clark in Berührung setzten — und geradetzu das Gantze mit ihm besprechen würden. Die Leistungen der engl. Mühlen, wie er sie angibt, sind so ungeheuer, dass man nicht begreift, warum die Herrn Holzhammer das privil. der Frauenfelder abgekauft — — und nicht geradetzu sich mit engl. Stein Mühlen befasst haben. — A. Clark wird Ihnen gerne Auskunft geben — weil er glaubt, dass wir am Ende den Walzapparat mit einem Steinapparat vertauschen würden. Von den Daten — die er uns liefert — werden wir sodann das benützen, was uns gefällt.

Einer unserer besten Machinisten auf den Dampfbooten Herr Dingly behauptet, dass eine Machine von 20 Pf. Kraft in 24 Stunden mit 50 Ct. Kohlen, der Qualität wie sie in der Gegend von Ofen gefunden wird — vollkommen betrieben werden kann.

Ich bin froh, dass Sie mit dem Planiren vorwärts schreiten. Burgmann gut verwendet, kann uns dienlich seyn; denn er macht durch seine Opposition auf eine Menge aufmerksam, und ist am Ende dennoch zu bekämpfen. Wenn ich nach Pesth werde kommen können, weiss ich nicht. Auf keinen Fall vor den 10ten 15ten Novemb. — und höchstwahrscheinlich in diesem Jahr gar nicht mehr. Ich habe so viel zu thun, und bin so wenig wohl, dass ich gerne auf einen Fleck sitzen bleibe. Handeln Sie also — — ohne sich auch nur im mindesten auf mich zu verlassen, oder gar auf mich zu rechnen, in soweit nämlich ich Etwas in loco leisten müsste.

Was die Notizen über unsere Eisenwerke und Giesserey anbelangt, die Sie zu haben wünschen — kann ich nur so viel sagen, dass ich — in dieser Hinsicht mich wirklich geradezu mit dem Herrn Knutschen, Bestellten des Herrn Dobbs in Pesth bespräche — — Die Dampf Machinen dürfen deshalb dennoch von Jemanden anderen seyn, als von den Herrn Dobbs ! !

Ich hoffe Sie haben bereits wegen der nötigen Pferdekraft an die Frauenfelder & geschrieben, damit man sofort die Herrn Boulton & Watt, Cockerill etc. etc. um Ihre Preise etc. angehen könne.

Wer wird aber der Jenige seyn, der suo tempore die Dampfmachine mit dem Walzapparat in Verbindung bringt?

Wo nehmen wir sodann den Machinisten her, der über den Dampfapparat zu wachen hat?

Zwei Fragen die Sie beherzigen wollen. — Was die letzte — in Hinsicht des Machinisten nämlich betrifft — — sollten

wir geradetzu einen jungen Mann bei unseren Dampfschiffen abrichten lassen. Bis das geschieht, — müssten andere Vorkehrungen getroffen werden. —

Schreiben Sie mir — wenn Sie mich nur im mindesten benöthigen

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

*

Pozsony, 1839 október 31; levél Tüköry Józsefhez a tőke befizetéséről. Megjelent *Gr. Széchenyi István levelei közt*, kiadta Majláth Béla II kötet 696 l.

Pozsony, 1840 márczius 1; levél Tasner Antalhoz a malom telkének vízbőségéről. Lásd *Gr. Széchenyi István leveleit* kiadta Majláth Béla, III. kötet 27. l.

Pozsony, 1840 márczius 2; levél Tasner Antalhoz a malom felszereléséről és gépéről. Lásd *Gr. Széchenyi István leveleit*, kiadta Majláth Béla, III. kötet 27. l.

*

Pozsony, 1840 márcz. 4; levél Tasner Antalhoz a malom gőzgépéről. Megjelent *gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla III. kötet 31. l.

XIX.

11./3. 840. Pressburg.

Lieber Killias!

Hier sende ich Ihnen die Copie des Schreibens, das ich soeben nach Pesth an die betreffende Direction abgehen lasse. Ich hoffe Sie sind mit mir zufrieden. Nun aber verfügen Sie, dass auch ich mit Ihnen vollkommen zufrieden seyn könne. — Mir wird bange, dass die Bestellung der Machine zu spät erfolgen und somit das ganze ins Stocken gerathen wird, und erwarte Sie demnach mit allen nötigen Daten allhier, damit *wir* sodann nach bester Einsicht verfügen mögen. Ich habe eine unumschränkte Vollmacht in Händen. Wir können in Hinsicht der Machinen thun, was wir wollen. Auch wenn Sie keine oder nicht alle Data haben, so sollten Sie dennoch nicht säumen hieher zu kommen, indem wir hiedurch sehr viel Zeit gewinnen. In Eile. Ihr bereitwilliger Diener.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

XX.

11./3. 840 Pressburg.

An den verehrten Ausschuss der Dampfmühl Gesellschaft in Pesth.

Während ich Ihnen hiemit das Schreiben des Herrn Killias — das er mir zur weiteren Beförderung übersandte, beifüge, halte ich mich verpflichtet Sie zu versichern, dass ich für den Augenblick die persönliche Verfügung des Herrn Killias nach Pesth, — wegen den durch denselben mir mitgetheilten trifftigen Gründen nicht nur für überflüssig aber geradezu für unthunlich halte.

Ich bitte Sie, ja ich fordere Sie demnach meinem besten Wissen und Gewissen zu Folge auf — in solange bis Herr Fehr in Wien nicht anlangt seyn wird, auch auf das Hinabkommen des Herrn Killias nicht dringen zu wollen. Beharren Sie darauf — — so fürchte ich, für unser Unternehmen vieles — worüber ich mich jetzt nicht deutlicher erklären kann, während ich, das Beste mit Zuversicht gewärtige, wenn Sie den Herrn Valero vermögen — wo ich meine Bitte hinzufüge — die Directorschaft eine Weile noch behalten zu wollen, oder sollte diess durchaus nicht angehen können, unter sich einen anderen N. zu wählen, — und ferner, wenn Sie den Bau der Mühle einstweilen mit aller Umsicht & Oeconomie betreiben wollen.

Was die Dampfmachine anbelangt, werde ich ehebaldigst das Glück haben — ich hoffe zu Ihrer vollkommenen Zufriedenheit — referiren zu können.

Ich ergreife diese Gelegenheit Sie zu bitten mich in Ihrem ferneren Wohlwollen erhalten, und die Versicherung meiner ausgezeichnetsten Hochachtung genehmigen zu wollen.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

XXI.

Pressburg, 2ten April 1840.

An den Herrn J. A. Valero.

In der sicheren Überzeugung, dass Herr Killias an Sie die Copie des Praeliminar Contractes übersandte, der mit dem Herrn Fletscher & Punschon geschlossen wurde, — noch mehr aber in der Hoffnung, mich mit jedem Tag persönlich nach Pest verfügen zu können ,... glaubte ich es in der That für überflüssig: Sie und das werthe Comitee, dem ich mich auf das Angelegentlichste empfehle, von allem dem zu unterrichten ... wovon ich Sie bereits in voller Kenntniss glaubte, und was über diess nicht sehr urgent ist. — Da ich indessen aus Ihren werthen von 26ten

März ersehe, dass Sie vom Preis der bestellten Machine noch nicht in Kenntniss sind, so beeile ich Ihnen hier beigebogen eine Copie des besagten Contractes zu übersenden — das Sie einstweilen dem löbl. Comitee vorlegen wollen. — Zu gleicher Zeit nehme ich mir die Ehre Ihnen ein Schreiben des Herrn Killias mitzusenden, das ich dieser Tage erhielt, und das für Sie nicht ohne allen Interesse seyn dürfte . . . wobei ich mir erlaube Ihnen zu bemerken — — dass Herr Killias wirklich unser Interesse aus einem höherem Gesichtspunkt vor Augen hat, — worüber ich Sie mündlich zu informiren das Vergnügen haben werde, — und wir demnach denselben, weder eines etwaigen Vorwurfs, noch einer kälteren Behandlung aussetzen sollten, bevor er nicht gehört wurde, und auch ich das Meinige nicht dazu setzen konnte. So viel ist aber gewiss, dass seine Reise nach Mailand — wenn wir nämlich unser Entrepise nicht auf eine einzige Mühle beschränken, sondern uns in den Nutzen eines ausgebreiteten Geschäftes setzen wollen — von der allergrössten Wichtigkeit war, und so Gott will, von dem aller grössten Nutzen seyn wird. —

Indem ich Sie bitte, das Beigebogene mir suo tempore zurückzugeben —, schliesse ich meine Zeilen mit der Versicherung, dass Herr Killias nun ehebaldigst in Pesth eintreffen wird, und ich ihn zu begleiten gedenke, wenn diess meine hierortigen Geschäften nun anders erlauben.

Ich lebe in der sichern Zuversicht, dass wir heuer noch die Josephs Mühle malen sehen werden, und das überhaupt unser Unternehmen sich als ein solches entwickeln wird, das sowohl den Nutzen des grossen Publicums wie auch den der Unternehmer fördert.

Genehmigen Sie die Versicherung meiner aufrichtigsten Werthschätzung mit der ich mich nenne Ihren bereitwilligsten Diener.

Unter Andern: wird denn der Bau des Mühlgebäudes etc. fleissig betrieben? Und hat man die Überschwemmung von 1838 auch in gehörige Reflexion genommen? Das heisst: dass der Bau nicht allein gegen die Überfluthung sondern auch von Unterwaschung gesichert sey?

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása. E levelet Széchenyi antendatálta április 2-ára 4-e helyett. Lásd Tasnerhez 1840 ápr. 2-ikán írt levelét.)

*

Pozsony, 1840 április 26; levél Tasner Antalhoz a malom gőzgépéről. Megjelent *gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, III. kötet 47. l.

Czenk, 1840 június 25; levél Fletcher és Punchonhoz a gőzgépről. Lásd *gr. Széchenyi István leveleit*, kiadta Majláth Béla, III. kötet 56. l.

XXII.

November 26. 1840.

Geehrter H. v. Putzer! Ihr Schreiben von 8ten Nov. 1840 überreichte mir Herr Schauber vor einigen Tagen. Es freut mich, dass Sie in ihm einen vollkommenen Ersatzmann für Herrn Killias gefunden zu haben glauben. Er gefällt mir gut, — über seine Personalität kann ich indessen bis jetzt noch kein Urtheil fällen. Gut wäre es jedoch, wenn Herr Killias, den ich für einen sehr gut constituirten Kopf halte, einige Zeit hier verweilen würde, um Herrn Schauber vollkommen mit unserem Geschäft vertraut zu machen.

Hier erlaube ich mir an Sie die Frage: Wird denn Herr Killias, nachdem er den Herrn Schauber in allen au fait gesetzt haben wird, .. noch Einfluss in unserm Unternehmen haben oder nicht? — Ich frage nicht umsonst, denn Herr Killias sagte mir und schrieb mir auch in dieser Hinsicht (diess will ich Ihnen im vollkommensten Vertrauen gesagt haben) dass er mit einer bedäutenden Summe, — ich glaube 15/m — oder 20/m in unserem Geschäft interessirt sey, oder sich interessiren würde, — weiss mich nicht genau zu erinnern ob er in der gegenwärtigen oder der zukünftigen Zeit sprach — aber in einer von diesen ganz gewiss — und hiemit gerne wissen wollte, ob man sich seines Einflusses bedienen wollte und unter welchen Conditionen, oder ob er bloss als einfacher Actionnair der Gesellschaft zu erscheinen habe. —

In Hinsicht des Unternehmens im Allgemeinen denke ich darüber folgendermassen: das Gebäude, was wir aufführten, ist imposant, vortrefflich gebaut — aber eine grosse Ausgabe! In England würde man die Voranstallten für zu brillant halten, — hier indessen, wo man mit anderen (und nicht den besten) Brillen sieht — gewinnt die Sache an Credit der Solidität in dem Maasse als das Gebäude solider ist! — So dass alles im Allem — um die Vorurtheile früher zu bekämpfen — unser Pracht Gebäude sich früh genug rentiren dürfte. — Die Städte nehmen von Stunde zu Stunde zu — der Begehr von gutem Mehl wächst, — Brennmateriale steigen nicht, versprechen im Gegentheil zu fallen, da allenthalben neue Kohlen Gruben aufgedeckt werden — die Landes Mühlen sind, und werden höchst wahrscheinlich in ihrem antidiluvianischen Zustande bleiben etc. etc. — sodass ich, ein vollkommenes Gelingen — — in jeder

Hinsicht gewärtige, und gar nicht böse bin 20/m fl in das Unternehmen embarquirt zu haben. Schnell dürfte jedoch kein besonderer Gewinn realisirt werden, indem es unmöglich ist in gar kurzer Zeit Abnehmer für 60/m 80/m Ctr Mehl zu finden. — Dass ich mir alle Mühe gebe, dass das Unternehmen gelinge, können Sie unbedingt glauben — und nicht nur weil ich meine 20/m auf gute Procente anlegen möchte, — aber aus dem noch weit höherem Motiv »Um nicht Begründer oder Mithelfer einer modernen Ruine zu werden, — die in einem Lande wie Ungarn wo noch alles zu geschehen hat, und das geringste Misslingen einen panischen Schrecken in das Publicum bringt — wahrlich verderblicher wirkt, als Pest, Feuer und Überschwemmung. — Wann werden wir Sie sehen? Es kamen mehrere Anfragen an uns.« Ob wir keine Mühlen auch in anderen Theilen von Ungarn errichten wollen? Vielleicht könnte man die Grundlage neuer Mühlen legen, und Sie einen Theil Ihres Antheiles mit Vortheil an andere übertragen? Ist es möglich, so kommen Sie also — nach überstandenem Winter; mich wollen Sie aber in Ihrem gütigen Andenken erhalten, der ich etc.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

XXIII.

Méltóságos Hertelendi Hertelendy Ignácz cs. k. aranykulcsos udv. tan. 's n. Torontál megyei főispány úrnak Gróf Széchenyi István.

Méltóságos Főispány Úr!

Jelen levél átadója: Killias ur, a' pesti gőz-henger-malom igazgatója, kit is, minthogy e' közhasznú vállalat ügyében szándékozik beutazni honunk Kanaanját a' Banátot, bátorkodom Nagyságodnak olly bizodalmas kéréssel ajánlani, méltóztassék őt kegyesen fogadni 's előadható körülmények szerint hathatós oltalma — 's bölcs belátásával szerencsésítni.

Melly alkalmat örömmel használva egyszersmind magamat is nagybecsü emlékezetébe ajánlom 's legőszintébb érzéssel maradok

Méltóságos Főispány Úr őszinte szolgája

Pest, April 5kén 1841 gróf Széchenyi István.

(Másolat a Széchenyi-múzeumban; az ajánlás és névaláírás Széchenyi írása.)

XXIV.

Tekintetes Beodrai Karácsonyi László n. Torontál megyei alispány úrnak — Gróf Széchenyi István.

Tekintetes Alispány Úr!

Jelen levél vivője, Killias Úr, a' pesti gőz-henger-malom igazgatója, ezen ujdon keletkezett honi vállalat ügyében szándékozik Banátot megjárni. Engedje meg Tekintetes Alispány Úr, hogy, ismeretlen létemre is, őt ezennel a' Tekintetes Úr kegyességébe ajánlhassam. Méltóztassék, könyörgöm, őt nyájasan fogadni, 's előadható körülmények szerint oltalma — 's bölcs tanácsával segítni.

Egyébiránt becses kedvezésébe ajánlott megkülönböztetett tisztelettel maradok

A' Tekintetes Alispány Úrnak
Pest, April 5-ikén 1841 kész szolgája
gróf Széchenyi István.

(Másolat a Széchenyi-múzeumban; az ajánlás és névaláírás Széchenyi írása.)

*

Pest, 1841 december 15; levél Putzerhez a 3-ik hengerrendszerről és a közgyűlésről. Megjelent *gr Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, III. kötet 108. l.

XXV.

An W. Fähr etc. etc. E. Széchenyi.

16ten December 1841. 9 Uhr Morgens.

Lieber Fehr, es kommt heute morgen Burgmann zu mir, um über die Casino Wohnung zu referiren, in welcher Hinsicht der Handelstand gestern eine Sitzung hatte. Kommen Sie demnach, ich bitte nicht heute um 11 Uhr, aber eher morgen oder übermorgen, wie es Ihnen sodann angenehmer seyn wird.

Mit aufrichtiger Achtung

St. Széchenyi.

(Eredeti levél a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

XXVI.

Kívül : An Herrn Anton Valero — St. Széchenyi.

Nie abgesendet worden.

Lieber Valero, Fähr hat mir Ihr Schreiben von gestern mitgetheilt. Für's Erste will ich meine Person, von der unwürdigen Supposition exculpirt wissen, als hätte ich, auf die mündliche Anfrage einer Ihrer Leute, deshalb Ihnen sagen lassen : Es komme nichts Wichtiges vor — um Sie auf eine hinterlistige Weise, von der Sitzung ferne zu halten ; und erkläre Ihnen hiemit, dass ich keine Ahnung hatte, was in derselben vorkommen würde. — Was hingegen den übrigen Theil Ihres durch Leidenschaftlichkeit dictirten Briefes anbelangt mache ich Ihnen ganz kurz und auf das Entschiedenste zu wissen, dass ich Alles aufbieten werde, um den Credit der Anstalt Aufrecht zu erhalten, welchen Sie durch Ihr gar nicht loyales aber äuserst unüberdachtes und übereiltes Betragen mehr gefährden als es unser ärgster Feind thun könnte. Wissen Sie Herr, dass Sie Pflichten sowohl gegen die Gesellschaft als auch gegen Ihre Collegen haben, — und es nichts als Ihre Schuldigkeit gewesen wäre, sich mit einem von uns zu verständigen, bevor Sie sich zum Detriment des Vereins, einen solchen Eclat erlauben durften, durch eine fremde Hand, Ihr widersinniges Anathema gegen eine Anstalt herauszudonnern, — die eine weise Unterstützung noth so sehr bedarf.

Sie zeihen uns der Willkührlichkeit und sind selbst am meisten willkührlich. Der Ausschuss bestimmte über die nicht Zahlung der Procente nichts, sondern machte wirklich aus Vorsorge damit unsere Geldquellen nicht gänzlich erschöpft werden, den Vorschlag : die Sache vor die grosse Sitzung zu bringen. Sie hingegen verwickeln die Sache sophistisch in den 3ten & 4ten Jänner, opfern die Sache der Form auf und werfen uns die ganze Boutique ohne viel zu untersuchen, gerade zum Kopf ; da wir doch durch den letzten Beschluss keinen Vortheil über Sie errangen, sondern uns selbst gerade in denselben Nachtheil placirten, dessen Sie ausgesetzt sind. Wirklich diess Betragen, hätte ich von Ihnen nicht erwartet, und kann wohl mit edlem Bewustseyn sagen : verdiente ich von Ihnen nicht. Vodianer plauschte allenthalben, dass der Waitzen den Killias gekauft hat, 82 tt wiege ! Kappel und mehrere Mitglieder untersuchten die Sache und fanden das Gewicht aequale 86½ tt — an dem wundere ich mich aber nicht. — Nun kommen Sie und legen die Basis zu einem Stadtgerede, zu einem Tritsch Tratsch, das unsern Credit in der Grundlage noch mehr erschüttern muss, als Vodianers Edelmuth — und diess thut mir weh. — Schrecken lasse ich

mich aber nicht, und so sehr ich Ihr Freund war und es bin, ebenso bin ich gefasst, offen gegen Sie aufzutreten und das so mühsam Aufgebaute, durch Ihre ich kann wohl sagen — — prima Juria nicht verderben zu lassen. Friede oder Krieg, mir gilts gleich, und ich werde mich darnach zu benehmen wissen. Bedenken Sie aber gut was Sie machen.

Mit ausgezeichneter Achtung

Pest, 17ten December 1841.

Ihr bereitwilligster Diener
Gr. St. Széchenyi.

(Eredeti levél, Széchenyi írása. A levél nem küldetett el.)

*

Széchenyi beszéde az 1842 január 4-iki közgyülésen és a Széchenyi által Fehr számára készített előadás. Megjelent mind a kettő a Társalkodó 1842 jan. 8-iki, (németül a Pester Tageblatt 1842. évi 17. számában), másodszor Gaál Jenő : Gr. Széchenyi István és a Pesti Hengermalom-társaság cz. művében és ugyancsak tőle a Molnárok Lapja 1909 júl. 10. számában.

XXVII.

Gesellschafts-Diner des Walzmühl-Vereines.

Es können ausschliesslich nur Mitglieder der Walzmühl-Gesellschaft an demselben Theil nehmen ; jedes Mitglied darf jedoch einen Gast mitbringen, für den er zu zahlen hat. Das Diner wird den 7ten Jänner um 2 Uhr im National Casino statt haben. Der Preis desselben für jede Person ist 2 fl. C. M. sammt Brod aber ohne Wein. Man kann bis zum Vorabend des Diners unterfertigen ; wer indessen einmal unterschrieb, muss es zahlen, ob er erscheint oder nicht.

(Széchenyi másolati könyvéből. Aláírás az 1842 január 7-iki közgyűlés alkalmával tartott ebédre.)

XXVIII.

Valero J. A.-nak (1842 január).[1])

Im Auftrage der löb. Josephs Walzmühlgesellschaft nehme ich mir die Freyheit Ihnen das allgemeine Bedauern hiemit auszudrücken, womit Ihr Werthes von N. N. in der General-Versammlung aufgenommen wurde, dass Sie nämlich durch Ihre vielfälltigen Geschäfte gehindert für die Zukunft in den Berathungen der Gesellschaft theil zu nehmen aus deren Ausschuss zu treten wünschen.

---

[1]) Valero 1842 január 5-ikén köszönt le s így e levelet Széchenyi egy-két nappal később írhatta meg.

So sehr die Gesellschaft jedoch Ihren Austritt beklagt, so sehr ist sie von der Hoffnung durchdrungen, dass Sie einer gemeinnützigen Anstalt, zu deren Begründung Sie so wesentlich beitrugen, Ihr Wohlwollen auch in der Folge nicht entziehen werden, worum ich Sie als einstweiliges Organ der Gesellschaft bitte, der ich auch diese Gelegenheit ergreife Sie meiner ausgezeichnetsten Hochachtung zu versichern, mit der ich mich nenne Ihren unterthänigsten Diener

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása.)

XXIX.

Valero im Namen der Direction 15ten Jänner 1842 Pesth.

An Herrn J. A. Valero.

In Erwiederung Ihres Werthen von 13ten l. M. eilt die Walz Mühl Direction den Empfang der durch Sie eingesandten 10ten Rata Ihrer Actien per Gulden 1000 fl zu bestättigen.

In den Statuten, die Sie unterschrieben, wurde einst nicht nur der Zweck des Vereines durchaus nicht verändert, sondern selbst zur Erreichung des festgesetzten Zweckes wurden keine wesentlichen Modificationen getroffen, . . . weshalb die in Ihrem Schreiben geäusserte Besorgniss, von sich selbst wegfällt. Da endlich die Gesellschaft das ihr nöthige Betriebs-Capital mit sehr annehmbaren Bedingnissen sich zu verschaffen wusste, so wurde beschlossen, die stipulirten und durch Sie bereits in Ihrem früheren Schreiben in Frage gebrachten 5 procent Interessen den respectiven Herrn Actionnairs auszubezahlen; wornach die Direction Ihnen hiemit den Zinsen Betrag von fl . . . übermittelt — — Sie um Bestättigung bittet — — und bleibt.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi írása; megvan Széchenyi másolati könyvében is.)

XXX.

Pesth, den 13ten Februar 1842.

An Herrn S. G. Sina in Wien.

Im Namen und Auftrage des Ausschusses unserer Walzmühl-Gesellschaft habe ich die Ehre, die Anfrage und Bitte an Sie zu stellen, ob und auf welche Weise es thunlich wäre, die liegenden Gelder dieser Gesellschaft, welche bis jetzt bei dem Hause Grob et Hoeslin in Wien gegen Verzinsung gewöhnlich im Betrage von 30,000 fl. C. M. aufbewahrt und von Zeit zu Zeit verabfolgt wurden, wegen grösserer Bequemlichkeit bei Ihrer hiesigen Casse dergestalt zu deponiren, dass ein besonderer Conto Corrente hiefür eröffnet würde und das nöthige Geld

jedesmal gegen vorläufige aber natürlich nur kurzfristige Anzeige erhoben werden könnte. Gegenwärtig sind in der Casse der Walzmühl-Gesellschaft circa 18,000 fl C. M. derlei Gelder vorhanden. —

Ihre bekannte Theilnahme für gemeinnützige Anstalten lässt uns hoffen, dass Sie diese unsere Bitte gegen annehmbare Bedingnisse um so mehr gewähren werden, da unser fragliches Unternehmen im erfreulichen Gedeihen ist und für die Zukunft noch günstigere Resultate verspricht.

Ihrer gefälligen Erwiederung entgegensehend verbleibe ich hochachtungsvoll Ihr

ganz ergebenster
St. Sz.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Tasner Antal írása.)

XXXI

An Herrn S. G. Sina in Wien.

Ihre gefällige Erwiederung vom 16 auf mein Schreiben an Sie vom 13ten l. M. ist mir zugekommen. Indem ich Ihnen dafür meinen ergebensten Dank hiemit abstatte, bitte ich Sie um Entschuldigung, dass ich Sie wegen dieser Angelegenheit noch einmal behelligen muss. Ich hatte nämlich in meinem oberwähnten frühern Schreiben an Sie den Wunsch des Ausschusses unserer Walzmühl-Gesellschaft nicht ganz genau und vollständig ausgedrückt, was ich demnach jetzt zu berichtigen mir erlaube.

Bei den Herren Grob et Höslin in Wien hat unsere Walzmühl-Gesellschaft einen Credit offen ad vires von 30000 fl C. M. gegen 6% jährliche Zinsen und ½% Provision von drei zu drei Monaten berechnet; sie erhält hingegen für ihre beim besagten Hause deponirten Gelder jährlich 5% Zinsen, ohne Provision zu zahlen. — Um die Gelder direct in Pesth beziehen zu können, wünschte nun die Gesellschaft anstatt Herren Grob et Höslin in Wien mit Ihnen durch Ihre hiesige Casse in eine ähnliche Verbindung und Gegenrechnung zu treten. Ich ersuche Sie daher, mir gefälligst bekannt geben zu wollen, ob Sie diess unter obigen oder welchen etwa anderen Modalitäten für die fragliche vaterländische Anstalt, deren Verhältnisse Ihnen als einem der Mit Actionnaire bekannt sind, gefälligst zu gewähren geneigt sind?

Ihrer gütigen Erwiederung entgegensehend habe ich die Ehre hochachtungsvoll zu verbleiben. Ihr

(21-én) ergebenster

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Tasner Antal írása.)

XXXII.

A' Szegedi műmalom-társaság tek. igazgató Választmányának
Pest, febr. 25. 1842. Szegeden.

Tekintetes Választmány!

Február 19-én irt becses soraira a' tisztelt Választmánynak sietünk válaszolni. Miután fő czélunk valósággal nem egyéb mint a' nagyobb számnak tápszerét jobb minémüségben és olcsóbb áron kiállítni, a' honi termékeknek feleslegét pedig becsesebb alakba átváltozva külföldre szállítni, nem lehete ránk nézve örvendetesb, mint a' tisztelt Választmánynak most felhozott levele által új biztosítást nyerni, hogy hazafiui szándékunk méltánylásra talált 's az, mi Szeged városában szőnyegre került, nem vala felhevült utánzási vágynak ideig óráig fellobbanta, de meggondolt férfiui szándéknak elhatározott eredménye. — Készek is vagyunk ez okbul a' tisztelt Választmány ügyét, mennyire az saját érdekeinkkel homlokegyenest össze nem csap, legőszintébben előmozdítni, és ez iránt a' tisztelt Választmánynyal halasztás nélkül szorosb értekezésbe lépni. Ez azonban részint a' dolognak fontos és szövevényes léte, részint collegiális állapotunknál fogva levelezés által nem igen történhetik. Méltóztassék ez okbul a' tisztelt Választmány akárkit megbízni, miszerint az ügynek mimódoni életbe hozásárul szóval volnánk képesek értekezni. Addig is azonban, míg alkalmunk leend barátságos értekezés által kifejtésre hozni a' dolgot, legyen szabad a' Tettes Választmányt némiekre a' legnagyobb őszinteséggel figyelmeztetni. Pesti malmunk csak öt hónap óta él. Hogy fog fejlődni, miként fog virulni, még nem tudjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy még járszalagon kell tartani azt, nehogy ingadozzon 's lehető legnagyobb figyelmet fordítani arra, mikép »saját fentartása és hihető sikere semmi nézetnek és semmi sympathiának ne rendeltessék alá«. Most 80,000 pozsonyi mérő az, mit malmunk egy év alatt őröl. De a' mint a' számadások mutatják, ezen kiállítással nincs tökéletessen biztosítva a' malomnak szükségképi jövedelme. — Egy harmadik hengerrendszernek készítése rendeltetett ez okbul, melly után, midőn az évenkinti őrlés 80,000rül 120,000 mérőre emeltetik, biztosítva látszik lenni a' társaságnak financiális állapotja. — Ujabb 's szorosabb Combinatiok után azonban az mutatkozik, hogy a' pesti József-malom csak akkor fog ugyancsak könnyen elnemhervadható szilárd alapokra állítatni azaz: virágzásra juthatni, ha egy gőzöny- és három hengerrendszerrel pótolandjuk azt; mihez képest évenkinti 80,000 mérőrül 240,000re emeltetnék annak örlő tehetsége.

A' Tettes Választmány csak ezekbül is látni fogja — mert malmunknak illy kifejtésére, mellyre törekednünk kell, tetemes költség és gond kívántatik meg — mennyire vagyunk még saját 'magunknak kifejtésével is elfoglalva; miszerint a' Választmány igazságszereteténél fogva bizonyosan nem magyarázandja balra, ha nem mutatánk már első pillanatban is a szegedi malom felállítására tüstént és olly minden meggondolás nélküli készséget, — mint azt bizonyosan teszszük, ha saját állapotunk már tökéletes biztos lábon fogott volna lenni 's mint azt a' T. Választmánynak némi tagjai saját körülményeinket és a dolog bokros voltát nem ismerve; tán várták is. —

Pénzel . . . nem igen fogjuk elősegíthetni a szegedi vállalatot, jóllehet e részben is vannak itt többen, mint pl. Gr. Sz. I., kik financialis tekintetben is járulni kívánnak ahhoz, — mi azonban tanácsot, tervezetet, szükséges személyzetet — mitül legtöbb függ — és engedményeket illet, kész leszen e Választmány a' szegedi Vállalat előmozdítására legőszintébb segédkezet nyujtani mindenben, mi csak, mint fentebb említők, saját magunkat nem ver le még nem eléggé megerősödött lábainkrul. És mi reméljük . . . fogunk találni módot, olly eggyezésre és együtt munkálásra, melly midőn a' szegedi malom sikerét biztosítja, a' pesti malom érdekeiben sem üt csorbát, . . . és ekkép a' hon javát karöltve mozdítja elő.

Mik után a T. V. irántunk mutatott bizalmát köszönvén 's magunkat jovoltába addig is, míg szorosb érintkezésbe jövünk, alázattal ajánlván, . . . legvalódibb tisztelettel maradtunk

a' Tekintetes fentisztelt Választmánynak alázatos szolgái

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; egy kis része Széchenyi irnokának írása Széchenyi javításával, nagyobb része Széchenyi írása.)

*

Pest, 1842 márczius 20; levél Fletcher és Punchonhoz egy 30 lóerejű gőzgépről. Megjelent *gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, III. kötet 127. l.

XXXIII.

Fenséges császári királyi örökös Főherczeg,
Országunk Nádora,
Kegyelmes Uram!

Mult 1841ik évi martius 29kén és aprilis 1sőjén költ három rendbeli kötleveleimnél fogva részint az országos pénztárbul, részint az 1809iki nemesfelkelési pénztárbul összesen 40.000

pengő forintnyi kölcsön van nálam évenkénti száztul hatos kamatra.

A' pesti József-malom társasága, készítményének kapósságát örömmel tapasztalván, elhatározta, egy harmadik örlő-rendszerrel nagyobítni intézetét; 's miután mind ennek felállítására, mind a' kereseti költségek pótlásaul is pénzre volna szüksége: mély alázattal esedezem cs. k. Fenséged előtt, méltóztassék kegyesen megengedni, hogy fenemlített 40.000 pengő forintnyi adósságom ezen malom-intézetre hasonló feltételek, t. i. első helyen leendő betáblázás és évenkénti 6% kamat fizetése mellett, átruháztassék, 's ekkép a' fennevezett köz pénztároknak helyettem a' pesti hengermalom lehessen adósává.

A' mi a' megkivántató biztcsságot illeti, ebben nincs fogyatkozás; mert a' malomnak felállítása úgy a' mint van, 222.668 pengő forintba került, mint az ·/. alatt ide csatolt részletes jegyzék mutatja, 's ezen érték állandóul létezik telke-, épületei- 's készületeiben.

Ennélfogva alázatos könyörgésemet ujítni bátorkodván, legmélyebb tisztelettel maradok

Császári királyi Fenséged

Pest, április 17. 1842.

Legkisebb szolgája
Gr. Széchenyi István.

Kívül: Fenséges cs. kir. örökös Főherczeg József Országunk Nádorához — Gróf Széchenyi István a köz-pénztárokba tartozó 40.000 pengő forint adósságának a' pesti hengermalomra átruháztatása végett.

Mellékelve: Übersicht.

Gebäulichkeiten, Baugrund	14357.22
Gebäude, Wohngebäude, Bureau Mühlgebäude, Magasin Werkstätte, Kesselhaus Kamin und Schuppen	111111.40
Dampfmaschine	28624.27
Transmissionen und Hülfsmaschinen	31651.30
Walzmaschinen	27606.02
Einrichtung	9317.35
Betrag des Bau Conto Zusammen	fl 222668.36

Die Direction der P. J-s Walzmühle
Fehr.

(Eredeti levél, az aláírás Széchenyié. Lásd Országos Levéltár, Cassarum. 1842, — 710. sz. A nádor megengedte az adósság átírását 1842 máj. 21-iki intézkedésével, november 15-én tényleg átruháztatott s nov. 18-án a malomra tábláztatott.

XXXIV.

Valero, den 23ten August 1842.

Lieber Valero

Im Bezug auf Ihres Werthen von gestern eile ich zu erwiedern. Der Garten, den ich im St. Wäldchen habe, kommt mir heute über 12.000 fl C. M. zu stehen. Ich wünsche ihn nicht zu behalten, weil meine Frau, für die derselbe eigentlich bestimmt war, ihn nie benützt. Verlieren sollte man, meine ich aber, an einem gut gelegenen Pesther Proprietät nicht. — Ich liess Ihnen demnach durch Burgmann auch aus der Ursache die Proposition machen, Ihre 10 Stück Walzmühl Actien ad vires von 10.000 für den Garten — in Rechnung nehmen zu wollen, weil Sie, wie es scheint, so ein Odium gegen die arme Josephs-Mühle in Ihrem Innern nähren, dass ich wirklich glaubte, Sie würden Ihre Actien coûte que coûte los schlagen ... Sie haben alles Vertrauen in die Anstallt verloren, wie Sie sich in der langen Correspondenz, die Sie mit der Direction der Walzmühl führen, ausdrücken — — auch wird Ihr Benehmen, fürchte ich, den Credit der Anstallt nicht sehr förderlich seyn, und folglich den Werth der Actien — — nicht absonderlich heben — — und dann tragen Sie mir 7 Stück Actien — für 7000 —— als ganzen Betrag, für meinen Garten an — — ! — Mir scheint, vergeben Sie, dass hierin keine besondere Logick ist — — Sie selbst depressiren nämlich die Actien mehr als irgend Jemand, — und täuschen Sie sich hierüber nicht, worüber ich gestehe es Ihnen, mich bereits recht sehr kränkte — und dann wollen Sie Ihre Actien mit einer Praemie quasi von 30 bis 40% .. in Rechnung bringen. — Diess gehet aber natürlicher Weise nicht — und desshalb sind wir — — — in dem in Frage stehenden Tausch noch so weit auseinander, — Sie können mir aber glauben, dass ich bereit bin — — so gar Opfer zu bringen, — — um Ihnen den Dienst zu erweisen, Sie auf irgend eine Art von Ihren Actien zu befreyen, — — in welche ich übrigens — — aufrichtig gesagt, mehr Vertrauen habe als Sie zu haben scheinen.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi sajátkezű írása.)

XXXV.

Felelet Nagy Lajos és Gergely gőzmalmi legényeknek. Pest, oct 18ki 1842.

Ha Önök tanácsomat fogadni 's mind maguknak, mind a' magyarságnak használni kívánnak, tegyenek következőképen:

Jelentsék magukat tüstént Fehr director urnál 's mondjanak

neki illyes formát: »Mi nem akarunk vizsgálódást tenni, kinek van igaza, mert ez nem minket illet; hanem kötelességünk szerint 's elismervén, hogy a' gőzmalomban csak ön parancsolhat nem csak visszatérünk munkáinkhoz, de szolgálatunkat ajánljuk akármiben is, úgy hogy ha mind elpártolna is, megmaradunk mi.«

Önök nem elég erősek, hogy egy részre ne volnának kénytelenek hajlani; ne számoljanak 24 órára tehát, 's a' helyett hogy a' felingerlett közönség részére hajlanának, ragaszkodjanak egyenesen az igazgatóhoz.

Ekkép ha tán dolgozó társaik által féire is fognak ismertetni eleintén, loyális cselekvésük által az igazgató hajlamát megnyervén, csak egy kissé hoszabb idő lefolyása után, mind saját hasznuknak, mind a' köz intézet javának lesznek eszközlői.

Ki is őszinte hajlammal maradok

Pest, 8ber 18án 1842. Gróf Széchenyi István.

(Másolat a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi irnokának, Kiss Mártonnak írása.)

*

Pozsony, 1843 deczember 17; levél Tasner Antalhoz a hengermalmi liszt árusításáról. Megjelent *gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, III, kötet 209. l.

XXXVI.

Circular

An die unten benannten Herren als Ausschussmitglieder der Josephs Walzmühle.

Nachdem es nicht nur unser eigener Vortheil, sondern auch die Pflicht, die wir als erwählte Ausschussglieder übernahmen, von uns erheischen Alles aufzubieten, um das Unternehmen der Josephs Walzmühle nach unserem besten Wissen und Gewissen zu fördern: so ersuche ich die unten verzeichneten Herren Ausschuss Mitglieder sich den 28ten d. M. um 7 Uhr Abends zu einer Unterredung gefälligst auf meine Wohnung bemühen zu wollen.

Pesth, den 26ten April 1843.

(Joseph Appiano, Carl Burgmann, Con. Gyra, J. G. Halbauer, Rud. Wodianer, Fried. Kappel, Aug. Trefort.)

(Fogalmazvány a Széchenyi múzeumban, Széchenyi sajátkezű írása.)

XXXVII.

Cautions Instrument,

Über 30.000 fl, sage dreissig Tausend Gulden in Silber Zwanzigern 3 St. auf einen Gulden und zwanzig Gulden auf eine Kölnische

Mark gerechnet, welche Summe ich Unterzeichneter zu Gunsten der Pesther Walzmühle, an die Pesther ung. Commercial Bank dermassen verbürge, und insofern dieselbe Bank von dem Director der Walzmühle, als Firmaführer der Pesther Walzmühl Gesellschaft Herrn Wilhelm Fehr eine Verpflichtungs und Empfangs Urkunde besitzen wird, die darinn bezogene Summe bis zum Belang des obigen Betrags seiner Zeit statt der Walzmühle zu zahlen mich verpflichte, dass so wie einerseits das von der Bank empfangene Geld gegen 5% halbjährig im Voraus zu entrichtende Zinsen auf ein Jahr unaufkündbar und nach Verlauf desselben in halbjährigen 20% Raten rückzahlbar gegeben wird, eben so andererseits ich rücksichtlich der Entrichtung der Interessen, und respective der 20% Capital Raten die strengste Pünktlichkeit zu beobachten habe, ansonsten ich mich im Sinne des 20. Art. 1836 und 11. Art. 1840. dem summarischen und mündlichen Verfahren vor dem pesther städtischen Gericht unterwerfe, demgemäss ich in kurzem Wege zur Zahlung verurtheilt und exequirt werden solle ; wobei ich das ganze rückständige Capital, die aufgelaufenen Interessen, und jegliche Unkosten zu ersetzen haben werde. Zur Special Hypothek benenne und verschreibe ich hiemit mein in der Leopoldstadt 3 Kronengasse Nr. gelegenes Haus, auf welches dieses Cautional-Instrument gesezlich intabulirt wird, und von welchem, sollte ich meine Verpflichtungen nicht einhalten, auch die Zinsen zu Gunsten der Bank sogleich zu sequestriren sein werden. Sollte diese Realität auf andere Veranlassung einem Verkauf gerichtlich ausgesezt werden, so gebe ich der Bank Recht und Befugnis, auch ohne vorgängige Aufkündung für ihr Darlehen alsogleich eine gerichtliche Conviction und Execution zu veranlassen, und zu führen. Urkund dessen meine eigenhändige Unterschrift und Insiegel.

Pest, den 31 December 1844.

(Másolat a Széchenyi-múzeumban. — Még egy ily kötelezvényt állított ki Széchenyi 20.000 frtról terjedő váltóhitelre 6%-os kamat s félévi felmondás mellett s erre a lipótvárosi felső dunasori házát kötötte le.)

XXXVIII.

Eisen Subscription 18ten Februar 1845.

Programm für eine in Pesth zu begründende Eisen Giesserey und Maschinenfabrique.

1⁰. Soll für diesen Zweck mittelst Emittirung von Actien ein Capital von 150/m fl C. M. herbeigeschaft werden, und zwar 100/m durch privat Unterschriften, und 50/m von Gyár alapító Társaság.

2⁰. Die Gyár alapító Társaság hat sich bereits erklärt nicht abgeneigt zu seyn mit 50/m an diesem Unternehmen Theil nehmen zu wollen, wenn 100/m in gehörigen zusammenfliessen, und in der Begründung der in Frage stehenden Eisen Giesserey und Maschinen Fabrique nichts vorkommt, was mit den Statuten des Gyár alapító Társaság unvereinbar wäre.

3⁰. Der Hauptzweck der zu begründenden Gesellschaft ist nebst dem Gewinn ihrer Actionnaire, eine solche Anstallt in's Leben zu treten lassen, die den täglich steigenden Anforderungen des vaterländischen Publicums in Hinsicht von Eisenfabrikate, nach Möglichkeit entsprechen, auch hiedurch das Allgemeine Wohl zu fördern bemühet wäre.

4⁰.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi sajátkezű írása. Töredék.)

XXXIX.

Euere kaiserl. königl. Hoheit,
Durchlauchtigster Erzherzog!

Nachdem es täglich zu einem grösseren Bedürfniss wird, eine mit hinlänglichem *Capital* versehene Eisengiesserei und Maschinen-Fabrik in *Pesth* enstehen zu sehen, so hege ich lange den Wunsch, die mit der *Josephs* Walzmühle verbundene Eisengiesserei etc. davon zu trennen, und derselben eine grössere Ausdehnung zu geben.

Um diess bewerkstelligen zu können, und um nicht etwa wegen Mangel am nöthigen Raum, in der eben angeführten so nothwendigen Ausdehnung gehindert zu sein, bitte ich Eure k. k. Hoheit, in Anbetracht der Nützlichkeit des in Frage stehenden Gegenstandes, wie nicht minder meines aufrichtigen Eifers, das Gesammtwohl nach besten Kräften fördern zu helfen: höchstgnädigst verursachen zu wollen, dass der auf dem beiliegenden *Situationsplane* mit den *Nummern 609—614* bezeichnete Raum, um einen *adaequaten* Preis ehenächstens in mein Eigenthum übergehe, da ich die so sehr gewünschte Trennung der Mühle von der Eisengiesserei, und die Ausdehnung dieser Letzteren nur dann zu *effectuiren* im Stande sein würde, wenn ich einmal in Besitz des so eben erwähnten Grundes bin.

Geruhen Eure k. k. Hoheit dem vielen Nützlichen, welches sein Entstehen Höchstdero Weisheit verdankt, auch die in Frage stehende Angelegenheit gnädigst anzureihen, und ich werde mir gewiss alle Mühe geben, Höchstdero weisen *Intentionen* zu entsprechen, und das in mir gesetzte Vertrauen nach besten Kräften

zu rechtfertigen ; der ich mich mit unbegrenzter Ehrerbietung nenne.

Eurer kais. königlichen Hoheit

Pesth, den 15ten Juni 1845

ganz unterthänigster Diener
Gr. Stephan Széchenyi.

(Eredeti folyamodvány az Országos levéltár nádori osztályában, kpolg. 1845. 2277. szám. Csak az aláírás Széchenyi írása.)

XL.

Euer k. k. Hoheit

Durchlauchtigster Erzherzog !

Bezüglich auf mein unterthänigstes Gesuch von 15-ten Juni l. J. in Hinsicht der gnädigsten Überlassung des an der Ostseite der Pester Joseph's-Dampfmühle liegenden und mit den Nummern 609—614 bezeichneten Raumes, zur Erweiterung, oder vielmehr Begründung einer tüchtigen Eisengiesserei und Maschinen-Fabrik, erlaube ich mir meine damalige Bitte, hiemit ganz gehorsamst zu erneuern.

Ein Umstand berechtigt mich gewissermassen, um die Beschleunigung Höchstdero gnädigster Entscheidung hiemit unterthänigst zu bitten.

Es handelt sich darum — und hierüber muss ehenächstens entschieden werden — gegen 12.000 Zentner Eisen, für die im Bau begriffene Kettenbrücke in verschiedenen Stücken zu giessen, worunter mehrere beiläufig 300 Zentner Gewicht haben werden.

Nun wäre es in jeder Hinsicht, sowohl nämlich im Interesse der Brücke, als auch der Eisengiesserei, etc., deren vollkommene Stabilirung nichts weniger als gleichgültig ist, sehr wünschenswerth, die in Erwähnung gebrachten 12.000 Zentner Eisen allhier in ihren respectiven Formen zu giessen.

Hiezu habe ich mich mit den Herren Escher in dieser Hinsicht bereits in Einvernehmen gesetzt ; und ich habe alle Hoffnung dieses Haus, als Führer unseres beabsichtigten Eisen-Etablissement's, nicht nur für den gegebenen Fall, sondern permanent zu gewinnen, was — ich wage es ohne Zögern zu behaupten — nicht nur für Pesth, sondern für ganz Ungarn kein kleiner Gewinn wäre. Sollte jedoch meine Hoffnung, die Herren Escher zu gewinnen, scheitern, was so oder so aber in höchstens 14 Tagen entschieden werden wird, so bietet sich mir nach gepflogener Unterredung die Wahrscheinlichkeit dar, mich in Hinsicht der Giesserei mit dem Herrn Noris, oder dem Herrn Haswell, oder endlich mit dem Herrn Specker in Verbindung zu setzen, die in Wien bereits tüchtige Atteliers besitzen. Bin ich jedoch nicht im voraus

MAGYAR TUDOMÁNYOS TÁRA

in Hinsicht der von mir bittlich angesuchten Extension gesichert, so muss ich das ganze Ansinnen aufgeben, was für das Allgemeine ein Verlust, und für mich eine wirkliche Strafe wäre; der ich keine Mühe, keine Zeit und keine Kosten gespart habe, um die Stadt Pesth mit einer Mahlmühle zu bereichern, deren Nutzen im verdienten Maass erst in der Zukunft erkannt werden wird.

Es kam mir zur Wissenschaft, dass der in Frage stehende Flächeninhalt nächstens einer öffentlichen Versteigerung ausgesetzt werden würde, wenn sodann auch von Seite der beabsichtigten Eisengiesserei die nöthigen Schritte gemacht werden könnten. Dieser Entschluss habe aber das zum Grunde, dass der Fond der k. Verschönerungs-Commission in solcher Lage sei, welche nicht erlaube, Baugründe der erwähnten Art unter dem Preise zu veräussern.

Euer k. k. Hoheit! Es ist nicht meine Absicht, eine Anstalt zum Detriment oder auch nur Nachtheil einer Andern in's Leben zu rufen. — Ich glaube aber, dass sich gar oft eines mit dem Andern vereinigen lässt.

Meine Bitte wäre demnach, wenn Euer k. k. Hoheit die Gnade haben wollten, zu veranstalten, dass der besagte Grund ohne Säumen auf meinen Namen umgeschrieben werde, und zwar für 5 fl. C. M. per □ Klafter, aber ausschliesslich zu dem bestimmten Beruf einer Giesserei etc. — Sollte ich den Grund jedoch jetzt oder mit der Zeit zu irgend etwas Anderem verwenden wollen, so sei ich verpflichtet, auf den besagten Preis noch 5 fl. C. M. per □ Klafter auszuzahlen, und auf den Fall ich diess nicht thue, oder in der stipulirten Zeit nicht thun wollte, soll der ganze Grund in seine jetzige Categorie zurückfallen.

Um jede etwaige Irrung zu vermeiden, nehme ich mir neuerdings die Freiheit, hier sub ·/. eine Zeichnung beizubiegen, aus welcher der von mir verlangte Grund klar ersichtlich ist.

Ich lege mich Eurer k. k. Hoheit mit der tiefsten Ehrfurcht zu Füssen, und habe die Ehre zu verbleiben

Euer k. königlichen Hoheit

Pesth, den 29. August 1845.

ganz unterthänigster Diener
Gr. Stephan Széchenyi.

(Eredeti folyamodvány a telek tervrajzával együtt az Országos levéltár nádori osztályában, kpolg. 1845. év 2278. sz. Csak az aláírás Széchenyi írása.)

*

Pest, 1846 április 15; levél Putzerhez a malom hasznáról és az öntődéről. Megjelent *gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, III. kötet 385. l.

XLI.

Herrn Putzer

Pesth, 14ten Juny 1846.

Mein sehr werther Freund,

Ihr Geehrtes von 6ten l. M., das ich mit heutiger Post erhielt, beantwortend, eile ich Ihnen zu erwiedern, dass ich mit Ihnen in Hinsicht der heuer zu verabfolgenden Walzmühl-dividende ganz einverstanden bin. Nämlich: entweder 12 procent ausbezahlt, und das Übrige abgeschrieben, oder 8 procent ausbezahlt für 8 prozent Bons à 5 procent in 2 oder 3 Jahren zu bezahlen, und das Übrige abgeschrieben. — Zu einer Votisation werden wir es nicht kommen lassen. Die pl. t. Herrn Act. werden unsern Rath schon befolgen: Ist der »Schreckenberger« jedoch nothwendig, dass nämlich wir beide unsern Credit zurückzuziehen entschlossen sind, im Fall man unserm Wunsche nicht willfahrt — so kann derselbe geltend gemacht werden. Es wird aber nicht dazu kommen.

General Versammlung ist am 5ten July, der ich ganz gewiss beiwohnen werde.

Wenn uns nur die Separation von der Eisengiesserey gelingt, so wird sich die Mühle am Ende ganz brillant entwickeln. Bis jetzt konnte ich es nicht zu wegen bringen. Gebe aber weder die Hoffnung auf, noch will ich mir die Mühe ersparen.

Geben Sie nach dem Inhalt dieser Zeilen Ihre Ordres, und erhalten Sie mich in Ihrem Wohlwollen, der ich mich mit der aufrichtigsten Hochachtung nenne

Ihren

bereitwilligsten Diener.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi sajátkezű írása.)

XLII.

Euer kaiserl. königl. Hoheit,

Durchlauchtigster Erzherzog!

Die hohe Gnade, die Euer kais. Hoheit jedem vaterländischen Unternehmen, welches zur Förderung des allgemeinen Wohlseins auch nur im Entferntesten beiträgt, huldvoll angedeihen lassen, giebt der unterthänigst gefertigten Gesellschaft den Muth, sich Eurer kais. Hoheit mit einer bereits wiederholt gewagten Bitte neuerdings zu nahen.

So sehr die Verbindung unserer Walzmühle mit einer Maschinenbau-Werkstätte das Gedeihen der Unternehmung bei dessen Entstehen und in den ersten Zeiten sicherte, ebenso ist jetzt die Trennung dieser Etablissements für Beide eine Lebensfrage;

da — wie diess Eurer kais. Hoheit bereits umständlicher vorgelegt wurde — der Mangel an Räumlichkeit jede weitere Ausdehnung und somit jeden grösseren Aufschwung der Anstalten unmöglich macht.

Durchdrungen von dieser Überzeugung, und gedrängt durch die sich täglich fühlbarer herausstellende Nothwendigkeit, würden wir die bereits unumgängliche Trennung beider Etablissements wohl schon bewerkstelliget haben, wenn die Beschränktheit unserer Localität diess gestatten würde.

Unseren diessfallsigen Besorgnissen, die von Tag zu Tag mehr an Grund gewinnen, dass wir nämlich bald in die missliche Lage kommen werden, weder den ferneren Anforderungen genügend nachkommen, noch dem allgemeinen Bedürfnisse hinreichend entsprechen zu können, würde nur dadurch abgeholfen werden, wenn wir so glücklich sein könnten, zu unserer bisherigen Localität noch einige von den in deren unmittelbarer Nähe befindlichen Hausgründen erhalten zu können.

Die unterthänigst gefertigte Gesellschaft schmeichelt sich in dem ungetheilten Zutrauen, dessen sich ihre Anstalten seit deren Entstehen von Seite des Publikum's zu erfreuen haben, so wie in der allgemeinen Zufriedenheit mit den durch selbe gelieferten Artikeln Belege dafür zu finden, dass sie ihren Verpflichtungen genügend nachgekommen sei, und durch thatsächliche Förderung industrieller Rührigkeit sich für Pesth auch einiges Verdienst erworben habe ; ist aber nicht minder fest überzeugt, dass sich ihr hiezu eine weit günstigere Gelegenheit bieten würde, wenn sie ihren Anstalten eine gehörige Ausdehnung — ohne welche eine grossartigere Organisation nicht denkbar ist — verschaffen könnte ; die unterthänigst gefertigte Gesellschaft wagt daher Euer kais. Hoheit demuthsvoll zu bitten, auch in Berücksichtigung dessen, dass eine wohl organisirte Maschinenbau-Werkstätte für ganz Pesth von nicht unverkennbaren Nutzen wäre, den Ankauf der sechs Hausgründe No. 609—614 neben der Walzmühle, oder der fünf Hausgründe No. 615., 616., 617., 618. und 625 hinter der Walzmühle zur Etablirung einer Maschinenbau-Werkstätte unter ähnlichen Bedingnissen allergnädigst gestatten zu wollen, wie diess bei der durch Euer kais. Hoheit mit gnädigsten Resolutionen ddo. 27. Febr. und 24. März 1841. Z. 344. & 513. huldvoll genehmigten Abtretung der Hausgründe No. 688—692. zur Errichtung einer Reitschule, eines Ballhauses und einer gymnastischen Schule der Fall war ; wornach besonders in Anbetracht der Gemeinnützigkeit der fraglichen Anstalt das in Rede stehende Grundstück ausser dem Wege einer Licitation, wenn es dem weisen Ermessen Eurer kais. Hoheit gemäss wäre,

für den ermässigten Preis von 5 fl. C. M. pr. □ Klafter abgetreten würde, und auf den Fall, dass es eine anderwärtige Bestimmung erhalten sollte, nur nach Auszahlung von noch 5. fl. C. M. pr. □ Klafter in das formelle Eigenthum des Besitzers übergehen soll.

Indem wir dieses unser inständige Gesuch der gnädigsten Entscheidung Eurer k. Hoheit vertrauungsvoll unterbreiten, wagen wir noch die ehrfurchtsvolle Bitte beizufügen: womit Euer kais. Hoheit die diessfalls etwa einzuleitende Verhandlung allergnädigst um so mehr zu beschleunigen geruhen mögen, da wir hinsichtlich der Organisirung einer Maschinenbau-Werkstätte bereits von mehreren Orten beachtenswerthe Anträge erhielten, die bei längerer Verzögerung für uns verloren gehen wurden.

Die wir uns mit dem Gefühle der allertiefsten Ehrfurcht nennen

Eurer kais. kön. Hoheit

Pesth, den 25ten Sept. 1846.

unterthänigste Diener

die Direction u. der Ausschuss der Walzmühle

Gr. Stephan Széchenyi	Fehr	Joseph v, Havas
Fried. Kappel		J. Appiano
Johán Klopfinger		Dr. Daniel Wagner
Johann. G. Halbauer		Bernhard Franz Weisz
Georg Freich. Sina.		

(Eredeti folyamodvány az Országos levéltár nádori osztályában, kpolg. 1846 év 2217. sz. Csak az aláírás Széchenyi írása.)

*

1846 november 1; levél István főherczeghez köszönet az öntőde telke ügyében. Megjelent *gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, III, kötet 448. l.

1846 november 5; levél Károlyi Istvánhoz a gépgyári telekről. Lásd *gr. Széchenyi István leveleit*, kiadta Majláth Béla, III. kötet 454. l.

1846 november 14; levél Károlyi Istvánhoz a gépgyári telekről. Lásd *gr. Széchenyi István leveleit*, kiadta Majláth Béla, III. kötet 462. l.

XLIII.

Nagyméltóságú Gróf Keglevich Gábor kir. Tárnok Mester Úr Ő Excjának Budán.

Nagyméltóságú gróf!

Nem egy szomoru példa lévén arra, hogy midőn szűk termések következtében a drágaság és szükség magasabb fokra hágott, magtárak vagy egyéb épületek, hol nagyobb mennyiségü élelmiszerek egybegyüjtve találtattak, egyes dologkerülőktől elámított

népcsoportok által rögtön megrohantattak és illyes alkalommal határt nem igen ismerő kicsapongások közt kiprédáltattak: a pesti hengermalom igazgatóságát azon aggodalom fogta el, hogy ha a jelenleg is már aggasztólag növekedő drágaság idejében, midőn még a keményebb tél is beálland, a könnyen felizgulható pesti népsöpredék a hengermalmi épületeket éjjeli órákban valamikép megtalálná rohanni, könnyen megeshetnék, hogy a társulati vagyon előbb fogna megtámadók prédájául lenni, mintsem a fenálló rendszer utján, melly szerint katonai segély kizárólag csak közhatósági személyek felszólítására rendeltetik ki, a város végén létező s igy mindezek lakásától igen távol eső malmi épületek védelmére illyes katonai segélyt kinyerhetni sikerülne.

Minthogy pedig a hengermalmi társulat, mint minden egyes polgár is, vagyonának erőszakos megtámadása ellen a közhatalom sikeres védelmét joggal igényelheti, de a szóban levő társulat, mellynek jótékony működése közelismerésre talált, e védelemre különösen is méltónak mutatkozik; ugyan ezen társulat igazgatósága nevében azon tiszteletteljes kérelemmel járulok Nagyméltóságodhoz: miszerint a magyarországi hadifőkormányszéknél elnöki úton kegyesen eszközölni méltóztatnék: hogy a fentelőadott rendkivüli esetben a szükséges katonai segély ne csak az illető közhatósági személyek felszólítására, hanem akkor is szolgáltassék ki, ha ezt a hengermalom küldöttje közvetlen a legközelebb eső laktanyákban szorgalmazná; e mellett pedig maga ezen intézkedés minden hireszteléstől menten tartassék.

Ki egyébiránt megkülömböztetett tisztelettel maradok
Nagyméltóságod
Pest, Nov. 23. 1846 alázatos szolgája

(Másolat a Széchenyi-múzeumban; Szalay István helytartótanácsi fogalmazó írása.)

*

Pest, 1846 deczember 19; levél József főherczeghez a gépgyári telekről. Megjelent *gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, III. kötet 477. lap.

A levélben említett melléklet a következőképen hangzik:

XLIV.

Erzherzog Palatinus.
Euer K. K. Hoheit!
Durchlauchtigster Erzherzog!

Auf unser allerunterthänigstes Gesuch vom 25. Sept. l. J. in Betreff der Überlassung von 5 Hausgründen zur Errichtung einer grossartigeren Maschinen Bauwerkstätte, geruhten E. K.

Hoheit dd° 1. Nov. l. J. Nr. 2341 gnädigst anzuordnen, dass die Hausgründe Nr. 615—618 u. 625 für obigem Endzweck der hiesigen Walzmühle von Seite der k. Verschönerungs Commission zu dem Schätzungspreise überlassen werden.

Mit dem Gefühl des innigsten Dankes erkennen wir auch in dieser gnädigsten Entschliessung die huldvolle Protection, die E. K. H. dem gemeinnützigen Unternehmen unserer Walzmühle stets angedeihen liessen, und der wir es auch zumeist danken werden, wenn die Trennung der bis jetzt vereinten Etablissements der Mühle und Giesserey glücklich zu Stande kommen wird.

Durch vielseitig und Jahre lang gebrachte Opfer, gelang es wohl unserer rastlosen Bestrebung das Unternehmen der Walz-Mühle soweit zu heben, dass selbe nun doch schon festeren Fuss fassen kann ; doch sind wir dem noch vor kurzem gebrachten Opfer und gehabten Mühen zu sehr bewusst, um uns täuschen zu können, als ob das neu zu gründende Etablissement der Maschinen Giesserey besonders in den ersten Jahren mit weniger Schwierigkeiten zu kämpfen haben, und nicht eben so sehr einer auch zu opfern bereiten Ausdauer bedürfen werde, als diess bei der Walz-Mühle und überhaupt jeder neuen Unternehmung von grösserem Belang besonders bei den jetzigen Verhältnissen der Fall war.

Bei dem in sich schon schwierigen Anfang sehen wir uns auch hierin nothgedrungen an die allbekannte Gnade E. K. H., die gemeinnützigen jungen Unternehmungen stets huldvoll unter die Arme zu greifen pflegt, eine demuthsvolle Bitte zu wagen.

Von Seite der k. Verschönerungs Commission wurden uns nämlich in Folge des obbezogenen gnädigsten Erlasses Eurer k. Hoheit die bezeichneten Hausgründe zur Überlassung wohl angeboten, doch der Schätzungspreis zu der eben so ungewöhnlichen als unerwarteten Summe von 15 fl C. M. per □ Klafter gestellt.

Wir waren zwar nicht so glücklich die respectiven Grundbuchs Extracte zu erhalten; können aber mit Zuversicht anführen, dass keiner von den anstossenden Gründen selbst neuester Zeit zu solch aussergewöhnlich hohem Preise verkauft wurde, und dass demnach durch diese auf keiner genügenden Basis ruhende Schätzung die hohe Gnade, die E. K. H. unserem Unternehmen angedeihen lassen wollten, für uns zu Nichte würde, indem wir die fraglichen Gründe selbst im Wege einer Licitation, — wie es die Beispiele der Nachbarn darthun — zu einem angemessenerem Preise erstehen könnten, wo es doch vielleicht selbst der Billigkeit gemäss wäre, dass dem vielversprechenden und gewiss gemeinnützigen Unternehmen, das wir in's Leben zu rufen trachten,

die nöthigen Gründe um einen angemessenen, ermässigten Preis zugestanden würden.

Indem wir daher an E. K. Hoheit die unterthänigste Bitte wagen, womit Höchstdieselbe gnädigst zu veranlassen geruhen mögen, dass in Anbetracht der oberwähnten Umstände die Abtretung der fraglichen Hausgründe um den Preis von 8 höchstens aber von 10 fl C. M. per □ Kl. Statt finde, damit nicht etwa durch längere Verzögerung ein uns hinsichtlich der Unternehmung so eben gestellter günstiger Antrag verloren gehe, setzen wir alle unsere Hoffnung in die unbegrenzte Huld Eurer K. Hoheit, in deren wir uns, und die Angelegenheit unseres Unternehmens demuthsvoll empfehlen.

Die wir mit dem Gefühl der tiefsten Ehrfurcht verbleiben Eurer K. Hoheit

Pest, 19. Dez. 1846.

unterthänigste Diener

Fehr. Bernard Franz Weiss.
Graf Stephan Széchenyi,
Joseph v. Havas,
J. Appiano,
Für Simon Georg v. Sina Weinzierl.
Dr. David Wagner.

(Eredeti folyamodvány Pest város levéltárában és fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban, Szalay István helytartótanácsi fogalmazó írásában.)

Bécs, 1847 február 9; levél Majláth Györgyhöz a gépgyár telkéről. Megjelent *gr. Széchenyi István levelei* közt, kiadta Majláth Béla, III. kötet 493. l.

XLV.

Memorandum in Hinsicht der Walzmühle und der zu errichtenden Machinen Fabrique in Pesth.

Die Walzmühle malt circa 150/m Metzen Waitzen im Verlauf eines Jahres, ist demnach für die Stadt Pesth und Umgebung eine Anstalt vom grössten Nutzen ja von einer bereits ausgesprochenen Nothwendigkeit.

Sie wurde mit vielen Opfern errichtet, fangt an endlich zu gedeihen, ist jedoch auf dem Punct gänzlich verkrüppelt zu werden, wenn die mit ihr verbundene Eisengiesserey von ihr nicht getrent wird, was bloss durch den Ankauf eines hart an der selben befindlichen Grundes geschehen kann; und zwar

1° Weil die Eisengiesserey — — wegen den vielen Investitionen, die sie verursachte, fortbestehen muss, soll die Walzmühle keine Todes Wunde erhalten.

2° Weil der Grund der Walzmühle, auf welcher die Eisengiesserey jetzt stehet, zu klein ist, um eine Machinen Fabrique zu welcher die Eisengiesserey sich entwickeln soll, gehörig Raum zu gestatten, ohne die Walzmühle gänzlich zu verkrüppeln.

Wodurch, wenn die Walzmühle mit Succes fort bestehen soll und die Unternehmer derselben nicht gestraft werden sollen, die Nothwendigkeit der Anschaffung eines neuen Grundes hart an der Walzmühle entstehet.

3° Weil die Eisengiesserey nicht wo anders errichtet werden kann, indem bereits viele Gebäude etc. aufgeführt sind, die in den Besitz der Machinen Fabrique übergehen.

S. K. H. der höchstselige E. H. Palatin, dessen Schutz die Walzmühle Ihr Daseyn zu verdanken hat, — — würdigte diese Motive — — und beschloss : den Bittstellern einen Grund neben der Walzmühle zu überlassen.

Die schmutzigste Cabale — rechnend auf das baldige Ende des erlauchten Prinzen — hintertrieb bis jetzt die Realisirung dieser, für die Walzmühle wahrhaftig, Lebensfrage ; bis endlich durch Herrn Valero die Wahlbürgerschaft aufgepulvert, — offene Schritte machte um das so billige Ziel der Walzmühl Gesellschaft zu vereiteln.

Dass es Herrn Valero ungelegen ist, in der Nähe seiner Seidenfabrique die Walzmühle mit ihrem Hochofen zu haben, ist begreiflich.

Allein, die Walzmühle stand viel früher wie Herr Valero den Gedanken fasste seine Fabrique in dessen Nähe zu errichten.

Soll nun deshalb, weil Herr Valero diese ungelegene Nachbarschaft aufsuchte, die früher errichtete für das ganze Publicum so nützliche Walzmühle Schaden erleiden ?

Es ist wirklich das unbilligste Ansinnen ! Wenn nun aber auch die Trennung der Eisengiesserey von der Walzmühle nicht statt hätte und die erbetenen Gründe nicht in die Proprietät der Walzmühl Gesellschaft übergingen, für welchen Zweck Herr Valero nicht nur in Geheimen intriguirt, sondern um zu imponiren (!) die Schreyer der Wahlbürgerschaft thatsächlich in Bewegung setzt — was würde denn Herr Valero gewinnen ?

Gar nichts, denn die viel näher liegende Walzmühle ist ja eigentlich die böse Nachbarschaft, an der seine Fabrique leidet.

Sollte aber am Ende — damit die ohnehin äuserst precaire Seidenfabrique in den Händen eines übrigens braven Mannes (der aber bereits 2mal banquerotte gemacht hat) weiter vegetire — die Walzmühle selbst abgeschafft werden ? Das glaube ich, wird Niemand der bei Trost ist, verlangen können.

Da nun das Übel, an welchen Herr Valero durch seine eigene

Schuld, denn warum wählte er keinen passenden Grund? leidet, durch die Etablirung der Machinen Fabrique gar nicht erhöht ist, das gedeihliche Fortbestehen der Walzmühle aber wahrhaftig, ohne zu viel zu sagen, lediglich von der Möglichkeit sich von der Eisengiesserey zu trennen abhängt, so sollte die so lange durchgeführte Cabale endlich mit kräftiger Hand durchgehauen werden.

Damit der Entscheid jedoch nicht zu schroff erscheine, wäre Folgendes zu bemerken:

1° Abgegangen kann von dem Entscheid des Höchstseligen E. H. Palatin nicht mehr werden; denn er verheisste der Walzmühl Gesellschaft seine Protection; und sein Andenken muss dadurch in Ehren gehalten werden, dass man seine Protection, die die Walzmühl Gesellschaft so sehr verdient, jetzt nicht etwa zu nichts mache.

2° Ob in der Zukunft keine Fabrique in der Ferdinandstadt mehr errichtet werden soll, ist eine Frage, die viel Berücksichtigung verdient, über welche jedoch später zu entscheiden seyn wird.

3° Die Errichtung der Machinen Fabrique ist jedoch nichts Neues. Sie bestehet bereits — muss aber von der Walzmühle deshalb getrennt werden, damit sie, durch ihre Entwickelung die Walzmühle nicht verkrippele, deren kräftige Unterstützung die Pflicht der städtischen Magistrats ist. Die theilweise Übersetzung der Machinen Fabrique bedingt aber einen Platz in der Nähe, indem viele werthvolle Gebäude etc. bereits auf dem Grund der Walzmühle bestehen, die in das Eigenthum der Machinen Fabrique Gesellschaft zu übergehen hätten. Es muss demnach kein Anderer, sondern der von der Walzmühl Gesellschaft verlangter Grund, den Betreffenden überlassen werden.

4° Die Unbequemlichkeit, die Herr Valero durch die Nähe der Walzmühle erleidet, wird durch die Benützung eines Grundes weiter von seinem Palast entfernet — — gar nicht vermehrt. Übrigens, welches Recht hat er zu klagen! Es ist nicht die früher bestehende Walzmühle, die sich ihm auf den Hals setzte, er aber fand es für gut, sich neben dem rauchenden Hochofen der Walzmühle nieder zu lassen!

5° Damit die Verschönerungs Cassa jedoch — die jetzt durch so vieles in Anspruch genommen werden wird, — nicht zu kurz komme — so sollen die Betreffenden für den in Frage stehenden Grund, per □° 12 [1]) fl C. M. entrichten.

6° Da die Machinen Fabrique Gesellschaft, bauend auf die hohe Protection des höchstseeligen E. H. viele urgente Ver-

---

[1]) Először 10 volt.

pflichtungen übernommen hat — wie z. B. bedeutende Eisengüsse für die Brücke, so sollte die Sache finaliter ohne weiterem Zögern entschieden, und der Grund übergeben werden, wo der Wahlbürgerschaft etc. die Appetata extra Dominium, bei S. K. H. dem E. H. Stephan Statthalter offen bliebe.

(Fogalmazvány a Széchenyi múzeumban; Széchenyi sajátkezű írása.)

XLVI.

Kovács Lajos urnak. Pozsony, ápril 6. 1848.

Kedves Barátom,

E sorokat Fehr Vilmos a gőzmalom directora viszi.

E három intézet: Czukorgyár, gépgyár és gőzmalom, a pénzek stagnatioja végett legnagyobb bajban van. Miután itt van ideje, hogy egy intézet a másikat e honban támogassa és védje, én kérem Önt, sőt felhatalmazom: tegye magát Contactusba Fehr Directorral, és anticipáljon e 3 intézetre a Tisza szabályozási pénzekbül usque ad hatvanezer forint pengőt, NB ad summam négy vagy hat hétre. Vegyen addig minden lehető biztosítékot, csak intabulatiot ne, mert ez pénzbe kerül.

A gőzmalmot nem lehet szétbomlásnak átengedni; a czukorgyárnak fennállása majdnem szintolly szükséges; a gépgyár végre, mellyet — köztünk maradjon a szó — most tüstént fegyvergyárra fogunk átváltoztatni, conditio sine qua non. Ehezképest nem hiszem, hogy Minister-Collegáim ez intézeteket legerélyesebben pártolni ne fognák, vagy rosz neven venni, hogy ha a tiszavölgyi pénz *interimaliter* az érintett intézetek fentartására fordítatnék. Többnyire a felelősséget magamra veszem. Vegyék el vagyonomat, vegyék el fejemet, biz én nem bánom; mit ügyünk felvirágoztatása végett szükségesnek tartok, tétova nélkül cselekedni fogom. Most arrul van szó, időt nyerni és a most érintett virágzó állapotban fenálló intézeteket elbomlástul megmenteni.

Kérem tehát Önt, kedves Barátom, emelkedjék a körülmények-parancsolta magasságra, tanácskozzon Fehr- és talán Tasnerral — — — s tegyen belátása, lelkiismerete szerint. Ha engemet evictornak nem fognátok használni, azaz Budapesten fekvő vagyonomat lekötni, igen igen szeretném.

Nagyobb biztosság végett Batthányval, Kossuthtal etc. igen szerettem volna közleni e sorokat; de ők tegnap estve Esterházy herczeggel Bécsbe mentek conferentiára, s csak ma éjjel vagy holnap reggel jönnek vissza. Ha cserben hagynak, mi egyébiránt nem hihető, ám lássuk; én tudom, akkor mit mívelek.

Isten áldja!

(Másolat a Széchenyi-múzeumban; valószínűleg irnokának írása.)

XLVII.

Lieber guter Fehr,

Ihr Schreiben von 15. April hat mich sehr gefreut; auch danke ich für die interessante Mittheilung Varnhagens — dem ich auf das freundschaftlichste genannt zu seyn wünsche.

Mit Wehmuth — — und ganz gebrochenem Herzen errin(nere) ich mich jener Tage — — wo ich auch mit Ihnen auf dem Feld des Wirkens, der Schöpfung gestanden bin; mit Ihnen, für den ich stets so viel Sympathie fühle, und den ich in allen Transactionen als einen Mann der mackellosesten Ehre zu erkennen Gelegenheit hatte.

Bringen Sie mich in das Andenken Ihrer liebenswürdigen Frau Gemalin, der ich mich auf das herzlichste empfehle, — — — und sollten Sie nach Wien kommen, um sich da aufzuhalten, oder durchzureisen — — — so suchen Sie mich in meiner traurigen Spelunke doch gütigst auf, wenn ich noch lebe.

24. April 1858.

Mit aufrichtigster Hochachtung

Ihr bereitwilligster Diener.

(Fogalmazvány a Széchenyi-múzeumban; Széchenyi sajátkezű írása.)

XLVIII.

An Hr. Wilhelm Fehr, am 1t August 1858.

Lieber Fehr.

Meine Frau ist im Begriff die Acquisition einer schönen Herrschaft nahe bei Z. zu machen. Sie wünscht daher einen Theil ihrer Werthpapiere wo möglich zu veräussern.

Nun bitte ich Sie mir gütigst ehebaldigst sagen zu wollen, ob die Actien der Josephs Walzmühle wohl zu veräussern wären und wie theuer?

Meines Wissens hat meine Frau im l. J. von der Erträgniss der Mühle noch keine Dividende bezogen. Würden Sie daher die Gefälligkeit haben mir gleichzeitig anzudeuten, wie viel Procente per Actie die General Versammlung festgestellt hat und wo das Geld zu beziehen ist.

Ich hoffe es geht Ihnen gut und so auch Ihrer Frau, der ich mich auf das freundlichste empfehle — und dass Sie gewiss nicht durch Wien rutschen werden ohne mich in meiner Eremitage aufzusuchen.

Mit aufrichtigster Hochachtung

Ihr bereitwilligster Freund und Diener Gr. Sz. St.

(Másolat a Széchenyi-múzeumban; gr. Zichy Géza írása, Széchenyi javításaival.)

XLIX.

An Wilhelm Fehr. Döbl. am 5-ten August 1858.

Lieber guter Fehr,

Mit vielem Dank bestättige ich den Empfang Ihres Briefes von 4ᵗ August. Da Sie die Freundschaft für uns, meine Frau und mich haben wollen, uns in Hinsicht unserer Walzmühl Papiere hülfreiche Hand zu leisten, so nehme ich mir die Freiheit Ihnen hiemit 22 St. Coupons mit der Bitte zu übersenden, dass Sie die darauf fallenden 3740 f mittelst der Post mit allen Vorsichtsmassregeln mir zu übersenden die Güte hätten. Ober Döbling Nr. 163.

170 fl per Actie ist in der That eine hübsche Dividende. Sie sprechen in Ihrem Brief aber noch von nachträglichen 147 f im Jänner 1859 zu erheben. Wie dies mit den Prio-Actien zusammenhängt, konnte ich — äusserst ungeschickt in Rechnungssachen wie ich bin — mir durchaus nicht exspliciren.

Was wird man im Jänner vorzuzeugen haben, um die nachträglichen 147 f erheben zu können ? Werden die Prioritäts Actien mit 6% verzinst und wo, wann und auf welche Art sind diese zu erheben ? Seien Sie so freundlich uns hierüber mit einigen Schlagwörter aufzuklären.

Was nun die Stamm Actien und Pr. A. anbetrifft, so wünschen wir sie sammt und sonders zu verkaufen, aber nicht anders als al pari und baares Geld.

Wir haben nebst den 22 St. Stamm Actien 13 St. Prior. Act. die zusammen einen Nominalwerth von 27.200 representiren.

Können Sie lieber Fehr diese Summe für uns auf einmal oder theilweise flüssigmachen, so werden Sie uns recht verbinden, weil wir die Acquisition von dem Gute Ságh ganz nahe von Z. um 400/m fl bereits gemacht haben, und somit angewiesen sind theils auf Abzahlung des Capitals und Interessen, theils auf Umschreibgebühr Taxen etc. etc., in alle unsere kleinere und grössere Säcke zu greifen. Meine Frau und ich, wir empfehlen uns Ihnen und Ihrer liebenswürdigen Frau auf das angelegentlichste, ich aber nenne mich mit alter Anhänglichkeit, und Hochachtung Ihren

aufrichtigsten Freund und Diener.

(Másolat a Széchenyi-múzeumban; gr. Zichy Géza írása, Széchenyi javításaival.)

L.

An Hr. Fehr. 7ten August 1858.

Lieber Fehr.

Ich schäme mich wirklich, dass ich in der Eile vergessen habe die in Ihrem Brief erwähnten Actien der Hobel Mühle zu berühren. Ich werde mir alle Mühe geben dieselben an Mann zu bringen, oder behalte ich sie am Ende selbst. In Eile. Ihr aufrichtigster.

(Másolat a Széchenyi-múzeumban; gr. Zichy Géza írása, Széchenyi javításaival.)

*

Ezen leveleken kívül a következő nyomtatásban megjelent leveleiben van még említésre érdemes vonatkozás a hengermalomra: 1836 ápr. 6. Tasnerhez, 1838 okt. 17. Tasnerhez, 1840 febr. 24., márcz. 8. és ápr. 4. Tasnerhez, 1841 júl. 23. Tasnerhez, decz. 1. Mészáros Lázárhoz, 1843 aug. 25. és decz. 2. Tasnerhez, 1844 szept. 21. Tasnerhez, 1845 ápr. 21. Wesselényihez, aug. 17. Tasnerhez, 1846 nov. 30. gr. Széchenyi Pálhoz, 1847 febr. 16., máj. 8. Tasnerhez, 1848 jan. 26. Tasnerhez, 1858 júl. 12. Tasnerhez. Érdemleges vonatkozás van még Tierney Clarkhoz 1842 febr. 6., márcz. 19., ápr. 5-én írt, eddig kiadatlan leveleiben. Nem voltak eddig feltalálhatók s így ismeretlenek még Széchenyinek 1838 decz. 13-án b. Pirethez és Eszterházy Bálinthoz, 1839 aug. 4-én Putzerhez, 1845 jan. 27-én és máj. 28-án Putzerhez intézett levelei.

LI.

Széchenyi napló-feljegyzései a malomról.

1832 okt. 19. Nach Birmingham. Eine Dampfmühle gesehen 30 Pferde Kraft treibt 6 paar Steine. Ein paar Steine können in 24 Stunden 12 Quarter Waitzen liefern.

1832 okt. 20. Bringe — wenn es wahr ist — Data über Eisenbahn, Dampfboot, Dampfmühle, Dredging Engine.

1836 decz. 9. Trattner wegen der Dampfmühle.

1837 jún. 18. Steinbach wegen der Dampfmühle.

1837 júl. 7. Steinbach wegen der Dampfmühle.

1837 decz. 11. 12 Uhr bei Valero die Herren Killias von dem Haus Holzhammer in Bozen, und Herr Szulzberger von Frauenfeld. Wegen Dampfmühle. Abends im Casino wieder Dampfmühle Sitzung.

1837 decz. 12. Mit Killias & Sulzberger zu Eötvös. Sitzung im Casino wegen Dampfmühle.

1838 decz. 1. Gehe zu Sztáray wegen der Dampfmühle. Er war lächerlich aufgeblasen.

1838 decz. 4. Nachmittag bei Sztáray Sitzung Dampfmühle. Er sich lächerlich benommen.

1838 decz. 5. Kommen im Casino zusammen, um wegen der Dampfmühle uns auf Morgen zu prepariren.

1838 decz. 7. 4 Uhr Sitzung im Casino wegen Dampfmühle. 872 Actien werden genommen. Ich unterschrieb 50 Actien.

1838 decz. 12. Die Müllner von Ofen protestiren gegen die Dampfmühle bei Eötvös.

1838 decz. 26. 10 Uhr morgens, so eben soll ich zu der Versammlung für eine Dampfmühle im Casino . . . und habe bereits wieder eine Annahung von Krampf. Währte nicht lang. Der Ausschuss wurde erwählt. Diner Killias, Kappel etc.

1838 decz. 27. Ausschuss Sitzung von der Dampfmühle im Casino. Herr Anton Wieser, Müller, benimmt sich dumm, Herr Neuhofer, Beck und Müller benimmt sich falsch.

1838 decz. 28. Nachmittag Sitzung im Casino in Hinsicht der Dampfmühle. Ant. Wieser und Neuhofer loben das Mehl sehr, das durch einen Ausschuss untersucht wurde.

1838. decz. 30. Um 11 Uhr morgens mit Walheim, Valero & Tüköry bei dem E. H. in Hinsicht der Dampfmühle gewesen. Er »Sie können keinen Eingriff in den Innungen etc. und die Limitation etc. ist nicht für die Sache.«

1838 decz. 31. Sitzung Mühle in Casino.

1839 jan. 7. Bei Havas wegen der Instanz an die Stadt— Dampfmühle.

1839 jan. 12. Reicht Tüköry die Instanz der Gesellschaft der Dampf-Walzmühle bei Eichholz ein. Ich fahre mit Tüköry sodann Gründe zur Mühle sichern.

1839 ápr. 4. Valero Dampfmühle gesprochen.

1839 ápr. 5. Des Abends Havas, Kappel, Valero und Tüköry Conferenz wegen der Mühle. Gewisse Principien festgestellt.

1839 ápr. 8. Je ferai antant wenn es nicht mehr, in der Troken Mühle gehen will!

1839 máj. 5. Valero und Killias. Dieser Letztere : »Mein Haus will die Hälfte der Actien nehmen — wenn Sie sich um 20/m fl interessiren !« Ich bin es eingegangen.

1839 máj. 26. Kommen wegen der Dampfmühle zusammen im Casino. Nádor bringt Herrn Putzer, Killias und den Ingenieur mit.

1839 máj. 29. Werde bekannt mit dem Herrn Putzer Chef des Hauses Holzhammer und Ingenieur Sarti. — Zusammenkunft den Abend um 7 Uhr.

1839 máj. 30. Gehe ich mit die 'Mühl Herren und Tüköry meinen Lichtlischen Grund ansehen — Er ist zu weit! — Fahren nach dem Kaiser Bad. Geben den selben Herren im Casino ein Diner. Ganz der Handelstand. Miska E(sterházy) auch als Gast. Tüköry bekommt einen Spitz. 7 Uhr abends wieder Sitzung, in derselben Angelegenheit.

1839 máj. 31. In der Früh mit Herrn Putzer Contract gemacht. Ich 20.000 fl C. M. unterschrieben... Sitzung des Ausschusses in Pleno — Walz Mühle, wobey A. Wieser und Neuhofer eine komische Figur gespielt haben.

1839 jún. 6. 7 Uhr abends Dampfmühl Sitzung. Wird constituirt. 103.000 unterschrieben.

1839 jún. 10. Morgens bei E. H. Mühle in Pesth gut aufgenommen.

1839 jún. 12. Bey dem E. H. um den Ort der Mühle zu zeigen.

1839 jún. 19. Putzer & Killias bei dem E. H. vorgeführt. Alles in Ordnung.

1839 jún. 25. Bei dem E. H. wegen Grund für Mühle.

1839 júl. 3. Beym E. H. Mühle.

1839 júl. 10. Des Morgens mit Lónyai. Bringe in Erfahrung, dass der Grund des E. H. a) 5 fl *Conditionatim* gegeben ist! Muss also wieder beym A anfangen.

1839 júl. 11. Sitzung Nachmittag in der wir bestimmen, dass wir den Grund der Verschönerung auf dem Homok mit Conditionen nicht wollen.

1839 szept. 23. Mühl Sitzung. Tüköry will den Dobbs anstatt Cockerill. Schnalze ihn ab.

1839 okt. 12. Killias nicht angekommen, ergo: verfehlte Mühl Sitzung.

1839 okt. 19. Sitzung Mühle. Killias, der ruhig in Wien sitzt, kommt nicht.

1839 okt. 21. Brücke lässt mich nicht schlafen. Dampf Mühle detto.

1839 okt. 22. Killias Unterredung. Er stehet ab von der Mühle durch Hochdruck & Cockerill... Grosse Ausschuss der Walzmühle.

1840 febr. 7. Killias, Valero und ich, *wir* bestimmen Machinen von Mühlhausen, erga ratificationem.

1840 márcz. 15. Den ganzen Tag mit Killias wegen der Dampfmühle gearbeitet. Bei Fletscher bestellt.

1840 máj. 5. Mit Rey zu dem Etablissement des Fletscher. Was alles in Wien geschieht. Und in Böhmen! Der grösste Neid erfasst mich.

1840 máj. 16. Punchon bei mir. Wir sprachen Dampfmühle Pesth.

1840 jún. 18. Zank mit Tüköry. Sitzung Dampfmühle, wo auch Killias.

1840 okt. 24. Mit Rosy Szapáry Brücke und Dampfmühle.

1840 nov. 1. Schauber angekommen — machte auf mich keinen guten Eindruck — und sich durch Fehr vorstellen lassen.

1840 nov. 3. Nach Ofen, wo ich Bittgesuch der Dampfmühl Gesells. einreiche.

1840 nov. 6. Mit Hunyady zur Dampf Mühle . . . Sitzung Walz Mühle.

1840 nov. 22. Sitzung im Casino wegen Knutsen etc. . . . ich glaube die Sache gehet ganz auseinander.

1840 decz. 10. Gehe ich mit Luka & Vághy Brücke etc. Mühle ansehen.

1840 decz. 12. Gehe mit Jósika Samuel Mühle etc. ansehen.

1840 decz. 16. Gehe mit E. Zichy Mühle ansehen.

1841 jan. 2. Sitzung Walzmühle. Ich proponire verabredeter Maassen mit Schauber: an Holzhammer & Killias, dieser Letztere soll kommen; um die Lebens Fragen des Waitzenkaufens etc. etc.-zu ordnen. Er soll auch eine Responsabilität auf sich nehmen.

1841 jan. 22. Beym E. H. spreche mit ihm: . . . Dürfen wir Mühle mit Machinen Atelier etc.

1841 febr. 19. Killias erzählt mir sein Verhältniss mit Putzer.

1841 febr. 26. Walz Mühle Sitzung — Casino — ich sehr leidend — verdrehten Hals.

1841 febr. 28. Ich gehe zum E. H. mit Mühle Deputation.

1841 márcz. 15. Gehe in die Sitzung der Walzmühle, die ich ungeschickt verstehe weil sie Morgen.

1841 ápr. 7. Killias krank, anstatt Fehr.

1841 ápr. 8. Ich fahre mit Louis Batth. Dampfmühle ansehen.

1841 ápr. 22. Ich bis 10 Uhr abends in einer Mühl Sitzung.

1841 máj. 6. Fahre mit Fehr, Killias nach der Teufels Mühle, um dort Torf zu untersuchen. Zofall sagt: Es ist viel Staub und Kies darinn, der zu Glas wird und alles verpatzt.

1841 máj. 24. Punchon mir versprochen in 8 bis 10 Tagen würde alles zurückgebliebenes durch Fletscher in Hinsicht der Pesther Dampfmühle nach Pesth gebracht werden.

1841 júl. 2. Sitzung in der Mühle . . . Auch da muss ich Alles machen.

1841 aug. 19. Fahre auf dem Cobenzelberg zu Reichenbach. Will mich mit ihm alliiren . . . Pesth Eisenwerke.

1841 szept. 16. Mühl Sitzung, die bereits seit 3 Tagen sich bewegt.

1841 szept. 17. Mühl Sitzung. Kappel bitter.

1841 szept. 18. Mit Valero in die Mühle.

1841 szept. 19. Mit Valero Mühle untersucht. Mir sind die Augen ganz aufgegangen. Wir machen Banquerotte . . . Trinke Thee bei T. Clark. Erwarte Reichenbach, der nicht kommt. Die Mühle macht mich »Nüchtern und schlaflos«.

1841 szept. 20. Killias bei mir. Er sieht ein, dass die Mühle zum Teuffel muss.

1841 szept. 22. mit Reichenbach nach der Mühle, deren Banquerotte mir sicher scheint . . . Sitzung Mühle bei mir.

1841 szept. 23. Ich besehe Ofner Seite mit Sina etc. sodann Mühle. Sina und Vaccani werden nach Alcsut eingeladen. E. H. producirt *seine* Brücke, *seine* Mühle.

1841 nov. 2. Sitzung Dampf Mühle. — Schlecht! Wir sind nahe an Banquerotte. Zuviel verbaut. Kein Geld. Sonst gehet es gut. Wir verlieren die Courage, da beinahe die Schlacht gewonnen. Ich drang durch, dass ein 3tes Assortiment gleich angeschafft und 10/m Metzen Frucht auf Credit des Killias angekauft werde. Commandirender Lederer zeigt, auf Anersuchen von Metternich, die Brücke etc. etc. einen Grafen Els. Gehet es nicht, so fällt die Blame auf mich . . . wie auch in der Dampfmühle. Gehet es — so werden sich andere dabei schön machen.

1841 nov. 12. Szombathelyi. Teleki's etc. zur Brücke, Mühle.

1841 nov. 13. E. H. empfängt mich freundlich. Brücke . . . aber besonders Mühle an seinem Herzen. Ich: Ja wir sind in Gefahr eines Banquerottes.

1841 nov. 21. A. Clark bringt mir böse Nachricht von der Dampfmühle. Auch ein schlecht berechnetes Ding!

1841 nov. 22. Gehe in die Dampfmühle.' Seyen Sie discret wegen der Machine, denn das Ganze hängt von Credit ab; Steinkohlen Provision! Sehen ob ein 3tes Assortiment gehen kann etc.

1841 nov. 25. Waldstein schreibt mir, E. H. kann kein Geld der Mühle geben.

1841 decz. 4. Ich nehme Waldstein mit in die Walzmühle. E. H. Stephan kommt auch. ***Er fragt mich:*** »Sind Sie auch ein Actionnaire dieser Anstallt!« Es ist wirklich angenehm! . . . Bin mit E. H. Stephan durch den Walzapparat.

1841 decz. 7. Sitzung über die Dampfmühle bei mir. Das Ganze gehet schlecht, denn es ist keine Unität in dem Einkauf & Controlle. Ich habe in Allem durchgedrungen. Fehr declarirte: Die Dampfmachine sey stark genug um das 3te Assortiment zu treiben.

1841 decz. 10. Valero wegen Walzmühle ein Langes und Breites.

1841 decz. 18. Gestern Valero mit Milde zu recht gewiesen. Mit Klausal Imre Dampfmühle etc. angesehen.

1841 decz. 30. Gazdasági ülés. Választott polgári ülés — ich kann in keine wegen der Relat. die ich für Mühle schreibe.

1841 decz. 31. Mühle macht mir viel Mühe. Fehr & Killias Conferenz bei mir.

1842 jan. 1. Putzer, der gestern ankam, besucht mich . . . (Délután.) Putzer 2 Stunden über die Mühle bei mir.

1842 jan. 2. Ich ausnehmend leidend solange ich im Bett. — Mit Putzer bei E. H. in Ofen, mit ihm sodann in die Dampfmühle.

1842 jan. 3. Conferenz bei Putzer. Valero erscheint nicht. Er glaubt, man soll ihn bitten — wir ignoriren diesen (kitörölve) Kerl. Gehe mit Putzer in die Walzmühle. Sulzberger da . . . Dampfmühlen Comité Sitzung 7 Uhr abends.

1842 jan. 4. 1ter Tag. General Sitzung Mühle im Casino. Ich machte einen ungarischen, Fähr einen teutschen Vortrag. Es ging Alles passable . . . Diner bei mir.

1842 jan. 5. Mühl General Sitzung. Jeder mischt sich hinein.

1842 jan. 7. 3te Mühl Sitzung. Sodann public Diner.

1842 jan. 8. Mühl Sitzung. 4te und letzte grosse Sitzung. Ich ausnehmend gereitzt und grob. Führe die alleinige Firma des Fehr durch. Nachmittag Mühl Ausschuss Sitzung bei mir. Csapó & Appiano . . . sonst kein Mensch.

1842 jan. 10. Zeyk zu mir : Kár, nem mutatják meg a hengermalom titkát ! Ich gehe mit ihm hinaus. Wir zeigen ihm ein Räderwerk im Vorhaus als Geheimniss . . . worüber er verwundert und enchatirt ist.

1842 jan. 19. Gehe mit A. Clark zur Josephs Mühle . . . das Ganze gehet . . . so so . . . Um 3 Uhr mit Hirsch Übersetzung Walzmühl Rede gearbeitet . . .

1842 jan. 21. Mühl Sitzung bei mir. Kappel & Halbauer ganz allein. Appiano kommt auch nicht, indem Valero wiedergeschrieben . . . und seine Sache gehandelt wurde. Er will seine 10/m zurück oder Process. Wir entscheiden uns lieber für Process.

1842 jan. 22. Kappel wegen Walzmühl Coupons gesprochen. Mit Killias & Bösh Statuten gearbeitet. Mit August & Dénes Festetits zur Mühle.

1842 jan. 26. Valero besucht mich. Wir gehen unversöhnt auseinander. Er wird der Mühle den Process machen.

1842 febr. 7. Bei Trefort, Eötvös — — um zu bitten Pesti Hengermalom in dem Hirlap . . . Müble kleine Comité Sitzung.

Ich fange an wegen den Gusswerken zu hoffen, dass wir gut auskommen; nämlich das Ganze.

1842 febr. 21. Mit Deák Walzmühle.

1842 febr. 25. Fahre zu Zonovich . . . Ich führe ihn durch die Walz-Systeme.

1842 febr. 28. Fahre mit Ráday, Patay und Meskó die Walzmühle ansehen. Sitzung bei mir Walzmühle. Brief an die Szegeder. Ich fange an zu hoffen, dass es gut gehen wird . . . wenn nicht ein Unvorhergesehenes sich zuträgt.

1842 márcz. 1. Bei Appiano wegen Walzmühle.

1842 márcz. 3. Es essen bei mir, Gager, Fehr etc. etc. mit diesen Letzteren viel über die Mühle etc.

1842 márcz. 5. Sina schlägt mir den Credit für die Mühle ab.

1842 márcz. 7. Bitte Schiller, den Process von Valero gegen die Walzmühle fallen zu machen. Ich fange ihn nicht an.

1842 márcz. 8. Mit Barkotzy zur Dampfmühle hinaus. Ich sehe klar: »wir gehen zu Grunde«. Casino. Killias gibt mir Detail über Fletscher & Punchon.

1842 márcz. 26. Mühle wo man eben gegossen.

1842 ápr. 2. Mühle stehet wieder wegen Kessel.

1842 ápr. 8. Zu Trefort . . . ich will ihn zur Mühle Ausschuss anstatt Tüköry.

1842 ápr. 15. Apponyi Botschafter lobt mich vor Sztáray ganz ungemein & Zsedényi lobt die Mühle.

1842 ápr. 18. Beym E. H. wegen 40/m an die Walzmühle.

1842 ápr. 22. Mit Mészáros Lázár Brücke & Mühle.

1842 máj. 8. Dampfmühl Sitzung 7 Uhr Abends. Kein Mensch dabei als Trefort und ich!

1842 máj. 11. Bei Steinbach wegen 40/m fl für die Mühle.

1842 aug. 13. Mit Burgmann Mühle Sitzung. Vielleicht wird es gehen.

1842 aug. 24. Dampfmühle mit den hohen Herrschaften (Károly fhggel).

1842 szept. 1. Porkoláb: Rosszul vagyunk malmunkkal, a kanczellariátul jött; csak egy boltot szabad tartani etc. Ich gehe zu Schedius, finde dass er sich strict an das Gesetz haltend . . . unser Feind ist. Ganz verblüfft — war indignirt . . . Konnte nichts antworten . . . moderirte mich halb & halb . . . Ging traurig weg! Auch von dieser Seite! . . . Instruire Tasner wegen Dampfmühle.

1842 szept. 14. Sitzung bei mir Mühle. Es gehet uns nicht gut wegen Weitzen Einkauf. Sollen wir uns an Burgmann wenden.

1842 szept. 15. Bei E. H. wegen der Joseph Mühle & verklagte a preupres Schedius.

1842 nov. 13. Ich rede mit Fehr offen. Er soll mir trauen — und hab' ich Etwas gegen ihn, so werde ich's sagen.

1843 jan. 6. Valero besucht mich 2-mal. Spricht endlich von seinem Process, den er der Mühle machen *muss*, allmählich komme ich in Wuth.

1843 jan. 24. Fehr ist auch unwohl. Zur Comittee Sitzung kam kein Mensch. Sein Mehl häuft sich über 6000 Ct an. Ich sehe die Entreprise sinken. Wird Fehr krank oder stirbt er, so ist das Ganze mit einem Schlag weg. Also langsamer dahin sterben oder plötzlich todt.

1843 febr. 5. Fehr besucht mich . . . ist unwohl. Bleibt er so, oder ist er passiv, so ist es aus mit der Josephs Mühle.

1843 febr. 15. Mühl Sitzung bei mir. Es stockt!

1843 márcz. 2. Fehr meldet mir: Sie hätten über 10/m Mehl auf dem Lager. Es wäre demnach besser bloss beym Tage malen.

1843 márcz. 5. Nachmittag Mühl Sitzung. Auch Burgmann. Wir haben beschlossen nur bei Tag zu malen! Jaj nekem! Ich fürchte!

1843 márcz. 6. Dampfmühle. Ich nehme den festen Entschluss, die Giesserey von der Mühle zu theilen, um für die erstere ein Capital zu creiren.

1843 ápr. 1. Mit Louis Dampfmühle (Bécsben). Ist hübscher wie die Pesther.

1843 ápr. 21. Mühl Sitzung. Wir sind im schnellsten Degrengoliren.

1843 ápr. 28. Conferenz wegen Mühle mit Ausschuss, ohne Fehr. Wodianer früher ausgeputzt. Es gehet schlecht. Wir sind erschlagen. Deshalb geben wir es nicht auf.

1843. jún. 19. General Sitzung Mühle beendigt. Es gehet schlecht, aber gehet doch.

1843 jún. 20. Ausschuss Sitzung. Keiner von dem alten Ausschuss komt; während Putzer aus Botzen und ich vom Landtag. Ärgere mich ganz ungemein darüber.

1843 okt. 13. Sitzung Walzmühle. Es fangt an zu dämmern.

1844 jún. 1. Walzmühle Sitzung. Ein Hunde Ausschuss . . . jeder nur seinen nahen Vortheil.

1844 júl. 6. Sitzung abends — — Dampfmühle. Viel Mühe . . . begreifen zu machen »keine Dividende«.

1844 júl. 7. Mühl General Sitzung. Szabó, Hőgyészy: »Wir bestimmen 9000 fl verbleiben in der Cassa«.

1844 decz. 22. Ich gebe einen bleibenden Credit von 50.000 fl an die Walzmühle!!! Ich kann jetzt 71.050 fl C. M. verlieren.

1844 decz. 23. Fehr will 30.000 fest und 20.000 laufend. Ich sage : ja, dies bricht mir das Genick ! Wie das weiss ich nicht — — — es geschieht aber gewiss.

1844 decz. 25. Üble Nacht . . . Das gutstehen für Dampfmühle mit 50.000 mich 1000mal geweckt.

1844 decz. 30. Szabó schimpft stets über Walzmühle. Ob er recht hat ? oder ihn die Nemesis erreichen wird ?

1844 decz. 31. Donau auf dem Punct einzufrieren, ich wünsche es so unendlich wegen der Mühle . . .

1845 jan. 3. Zur Mühle . . . Halte vollkommene Revision. Sieht passable aus.

1845 jan. 9. Nachmittag Mühl Sitzung. Nach 2 Monaten kommt ausser Kappel kein Mensch. Ärgere mich sehr.

1845 jan. 10. Mühle mit 50/m Gutstehen drückte mich. Es war ein toller Streich. Ich werde gewiss zahlen, weil ich kein Glück. Fahre in die Walzmühle. Ich habe mich mit den 50/m ganz hineingetunkt. Stirbt Fehr, so zahle ich . . . oder verliere 72.000 fl C. M. Wenn wir die Eisengiesserey etc. nicht separiren können, löst sich's am Ende auf. Ich habe durch Ehre getrieben, meine Schiffe hinter mir verbrannt.

1845 jan. 14. Fehr. Mit Mühle nicht günstig. Vor dem Tag, als ich mit 50.000 gutstehe, sind alle günstigen Chancen verschwunden. Es gehet mir nichts vom Fleck — seit dem ich mich für die Regierung aussprach.

1845 jan. 18. Sitzung Mühle. Burgmann kommt wieder nicht. Decidirt wegen Rundschreiben in Hinsicht der Theilung der Mühle von der Giesserey.

1845 jan. 27. Ich an Putzer wegen Eisenfabrique. Nachmittag Gyáralapító . . . Man verspricht mir 50.000 für Vasgyár.

1845 febr. 4. Valero bei mir. Ich verspreche ihm für Actien Gesellschaft zu seyn . . . Er soll darüber mit Kossuth etc. Hingegen von Process absehen.

1845 febr. 15. Mit Havas zur Walzmühle, die auf mich und Havas einen sehr guten Eindruck machte.

1845 febr. 19. Mühl Sitzung bei mir. Nie so zahlreich !

1845 febr. 20. Gyáralapító Comité. Latzy Teleky brachte Szentkirályi & Szabó . . . Alle gegen mein Eisen Project.

1845 febr. 22. Nachmittag. Berathung wegen der Mühle & Eisenwerk im Casino. Simon Florent als Gegner. Ich glaube es wird gehen.

1845 márcz. 1. Mühle und Brücke gehen gut.

1845 márcz. 9. Gyáralapító. Ich : Lemondok a vasgyárrul. Latzi Teleky ergreift es mit 2 Händen.

1845 márcz. 19. Mühl Sitzung bei mir. Ein Funke von Misstrauen erwachte in mir gegen Fehr.

1845 ápr. 23. Nachmittag Conferenz bei Fehr, wo ich das Wort nehme.

1845 ápr. 24. E. H. etc.etc. in der Dampfmühle.

1845 jún. 15. Zum E. H. Er kalt. Ich übergab ihm die Bittschrift wegen Eisen Grund.

1845 júl. 1. Ich rede den Baron (Sina) wegen Eisengiesserey an.

1845 júl. 5. Mühl Conferenz bei mir Nachmittag . . . Fehr zeigt Symptome, dass er disgustirt ist, und recht gut weiss, dass wir ihn brauchen.

1845 júl. 6. General Sitzung, in welcher ich alles nach Wunsch durchführe. Fehr bekommt 500 fl Gratification und Zukunft 5% von dem Gewinn nach Abzug von 5% Interessen. Mit Fehr Kaiser Bad. Er gibt mir die Versicherung weder wegzugehen, noch etwas zu unterlassen, was für Mühle förderlich etc.

1845 aug. 12. Dampfmühle. Begegne Jurenak : »Es wird Hungersnoth werden.«

1845 aug. 18. Alt Escher : Ich bin beinahe schon entschlossen, mich in die Giesserey, wenn Albert nicht ganz dagegen. (Er war bei . . . . . in der Fabrique die am Meisten für Ungarn arbeitet. Dieser glückliche Zufall kann der Sache einen Schwung geben.) Schrieb sogleich an Fehr. Er soll kommen.

1845 szept. 5. Mühl Sitzung. Wieder kein Mensch.

1845 szept. 13. Gabris K(eglevics) schreibt mir : Felveszik a malom pört . . . gyere etc. Sehr schön ! Gehe nach Ofen. Finde ihn nicht. Bei Schedius, Gyurcsányi finde ihn nicht. Fehr Walzmühle.

1845 szept. 14. Besucht mich Gyurcsányi wegen Valeroschen Process. Valero kommt nicht — keine Zeit ! ? ! Nach Ofen. Mit Gábor K. Er wird den V. im letzten Tag aufzeichnen lassen . . . hanem kimulni az időbül . . . Hahaha ! . . . Bei Schedius übergebe Vortrag Dampfmühle um Fehr zu beruhigen.

1845 szept. 16. Ich in der Statthalterey Sitzung. Informire gegen Valero.

1845 szept. 17. Statthaltere y Sitzung . . . Informire gegen Valero.

1845 decz. 23. Nachmittag Sitzung bei mir Mühle. Trefort kommt nicht. »Wir sollten Valero 10/m fl C. M. antragen.« Ob er diess nicht übel nimmt ?

1846 febr. 20. Begegne Lederer Commandirenden . . . Fahren Walzmühle. Besehen Geheimnis.

1846 ápr. 14. Fehr bei mir. »Wir kommen doch auf 20 Procent.« 'Dies macht mich traurig, denn so viel gewinnen wir an

der Frucht, wir dreschen Stroh.' Es wird gewartelt! Tán ő is gazember, majd meggazdagszik és odébb áll! Ich fürchte immer Banquerotte!

1846 ápr. 18. Nachmittag Mühl Sitzung. Mit Fehr ernst gesprochen. 'Eine Sache von Ehre von meiner und Ihrer Seits.' »Ich betrachte es auch so« etc.

1846 jún. 26. Bécsben. Fehr bei mir (kommt von der Schweitz). Mühle gehet gut. Wir werden 12 Procent zahlen.

1846 júl. 3. Sitzung Mühle... 12 Proc. ausbezahlt.

1846 júl. 5. General Sitzung Mühle — 12% bleibt und ging wie geschmiert.

1846 szept. 27. Bei Havas wegen Mühle Separ.— nicht zu Hause.

1846 okt. 15. E. H. Wilhelm kommt in die Brücke — Walzmühle.

1846 okt. 20. Dampfmühle. Fehr: »Wenigstens soviel, wie im vergangenen Jahr!«

1846 okt. 30. Wahlburger Sitzung. Ich entdecke durch Steph. Károlyi, dass der E. H. Nádor nicht befohlen hat, dass man mir die Gründe nächst der Walzmühle übergebe, sondern pro opinione danda — und der weise Rath (Kolb, Károlyi, Polack etc. etc.) alles abgeschlagen hat. Ich komm in eine Espéce Wuth! Von solchen... tyrannisirt werden, c'est un opprobre.

1846 okt. 31. Bei E. H. Stephan. Bitte ihn für Giesserey Grund! »Kein Anstand!«

1846 nov. 4. Sitzung Walzmühle. Es ist so complicirt und so confus, dass man gar nichts verstehet. Man muss Fehr alles aufs Wort glauben. »Wir machen heuer gewiss über 30 Procent!« Es ist gefährlich!

1846 nov. 21. Sodann gehe ich nach Ofen zum Commandierenden wegen Assistenz an die Walzmühle, von Militair 'en cas que'.

1846 decz. 19. Nachmittag Sitzung Walzmühle bei mir. Jetzt wird es mit der Machinen Fabrique Ernst!

1847 jan. 8. Fahre in die Walzmühle. E. H. stirbt uns bevor die Eisengiesserey... Grund etc. Dieser Hund von Staffenberger... zählte darauf...

1847 jan. 22. Nachmittag Mühl Sitzung. Eisengiesserey. Zu Judex. Ich bitte ihn zwei Dinge. A. Clark & Giesserey.

1847 febr. 21. Valero in offener Rebellion gegen mich.... um die Machinen Fabrique zu hintertreiben.

1847 febr. 22. E. H. Stephan. Sodann Machinen Fabriqus Grund, übergebe ihm Brief von Havas.

1847 ápr. 9. Nachmittag Mühl Sitzung. Machinen Statuten etc. Recht interessant. Wieder ein Kind, das Zukunft verspricht.

1847 ápr. 18. Machinenbau & Gesellschaft. General Sitzung. Trotz Simon Florent gings ganz geschmiert.

1847 ápr. 19. Ausschuss von der Machinen Fabriqu. Ganz ruhig, und ich glaube ordentlich. Fehr Fieber. Wenn er stirbt, in welcher Embarras komme ich!

1847 máj. 31. Mit Fehr: 'Ich hätte mehr gehofft als 25 Procent..

1847 jún. 1. Zu General Moga um die Mühle zu vertheidigen.

1847 jún. 4. Mühl Sitzung. Wir bestimmten 12% Gewinn auszuzahlen und einstweilen keine General Sitzung zu halten.

1847 júl. 9. Fehr bei mir. 'Man wundert sich, auch ich wundere mich, dass die Walzmühle 1846 23 Procent, 1847 nur 25 Procent eintrug! (Weiss nicht, was ich denken soll. Mamon... verführst du alle Leute!) ,Wir sollten Dampfschiffe Machinen bauen, und uns mit America verbinden!!' So sprach ich... und es ging mir ein Licht für die Zukunft auf!

1847 aug. 21. Mühle Sitzung, gleich darauf Machinen Sitzung bei mir.

1847 szept. 29. Sitzung Mühle und Machinen Fabrique. Auch Keglevich kommt. Unendlich complicirt. Es hängt an Fehr.

1847 decz. 16. Ich werde verlieren Oedenburger Eisenbahn 30.000, Szeder Telep 8000, Platten See 10.000, Walzmühle & Machinen Fabrique 90.000, Brücke 120.000 = 258.000.